

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV ĽUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

1

ROČNÍK 61, 2010

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

OBSAH

Slavomír Ondrejovič: K niektorým výzvam a petíciám na ochranu slovenského jazyka.....	5
Jana Wachtarczyková: Mapa slovenského internetu – diskurzívna topografia a zonácia virtuálnej slovenčiny	15
Martin Ološtiak: Registrová motivácia lexikálnych jednotiek (o vzťahu medzi pojmami lexikálna zásoba, register, sociolekt).....	31
Juraj Vaňko: K dynamike v pádovej a predložkovej sústave súčasnej slovenčiny	43
Jana Klincková: Komunikačné dimenzie výpovedných štruktúr (na textoch piesní M. Lasicu).....	57
Miroslav Dudok: O diasporálnej slovenčine.....	65
Nicol Janočková: „Veľké“ slovesné heslá vo výkladovom slovníku (alebo ako sa koncipovali slovesá <i>ísť</i> a <i>chodiť</i>).....	71

K r o n i k a

Človek a jeho jazyk. Konferencia na počesť Jána Horeckého. M. Ivanová.....	85
SLOVKO 2009. Počítačové spracovanie prirodzeného jazyka, korpusová lingvistika a gramatický výskum. K. Gajdošová – A. Karčová – D. Majchráková.....	90
Neologizmy v terminológii marketingu. Seminár a zborník. J. Levická.....	98

CONTENTS

Slavomír Ondrejovič: To some Appeals and Petitions for Protection of the Slovak Language	5
Jana Wachtarczyková: Map of the Slovak Internet – Discursive Topography and Zoning of Virtual Slovak Language	15
Martin Ološtiak: Register Motivation of Lexical Units (remarks on the relation among lexis, register and sociolect).....	31
Juraj Vaňko: On the Dynamics in the Casual and Prepositional System of the Contemporary Slovak	43
Jana Klincková: Communication Dimensions of Utterance Structures (in the Lyrics by Milan Lasica)	57
Miroslav Dudok: About a Diasporal Slovak Language	65
Nicol Janočková: The „Big“ Verbal Entries in Monolingual Dictionary (or how have the verbs <i>ísť</i> and <i>chodiť</i> been processed)	71

Chronicle

Man and his Language. Conference in Honour of Ján Horecký. M. Ivanová.....	85
SLOVKO 2009. NLP, Corpus Linguistics, Corpus Based Grammar Research. K. Gajdošová – A. Karčová – D. Majchráková	90
Neologisms in Terminology of Marketing. Seminar and proceedings. J. Levická	98

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV EUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

1

ROČNÍK 61, 2010

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o.

THE LINGUISTIC JOURNAL
of the Eudovít Štúr Linguistics Institute, Slovak Academy of Sciences
Volume 61, 2010
Published semiannually
by Slovak Academic Press, spol. s r. o.
Editorial Board Address:
813 64 Bratislava, Panská 26, Slovakia
Distributed by KUBON and SAGNER, P. O. B. 34 01 08, D-80328 München,
Germany, www.kubon-sagner.de

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
Института языкознания им. Людовита Штура Словацкой академии наук
Том 61, 2010
Издается два раза в год
Slovak Academic Press, spol. s r. o.
Адрес редакции: 813 64 Bratislava, Panská 26, Словакия
Подписки принимает: SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4,
P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

REDAKČNÁ RADA

doc. PhDr. Ján Bosák, CSc., PhDr. Klára Buzássyová, CSc., prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc.,
Mgr. Alexandra Jarošová, CSc., PhDr. Ľubor Králik, CSc., PhDr. Viktor Krupa, DrSc.,
Mgr. Gabriela Múcsková, PhD., Mgr. Martin Ološtiak, PhD.,
prof. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc., prof. PaedDr. Vladimír Patráš, CSc.,
prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc.,
prof. PhDr. Juraj Vaňko, CSc., prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc.

СОДЕРЖАНИЕ

Славомир О н д р е й о в и ч: О некоторых петициях в защиту словацкого языка	5
Яна В а х т а р ч и к о в а: Карта словацкого Интернета – дискурсивная топография и зонация виртуального словацкого языка	15
Мартин О л о ш т и а к: Мотивация регистров лексических единиц (о взаимоотношениях между понятиями словарный запас, регистр, социолект)	31
Юрай В а н ь к о: Анализ динамики падежной системы и предлогов в современном словацком языке	43
Яна К л и н ц к о в а: Коммуникационный размер структур высказываний в песенном тексте М. Ласицу	57
Мирослав Д у д о к: О диаспорном словацком языке	65
Никол Я н о ч к о в а: «Большие» глагольные словарные статьи в толковом словаре (работа над глаголами <i>íst'</i> и <i>chodit'</i>)	71

Х р о н и к а

«Человек и его язык» - конференция в честь профессора Яна Горецкого. М. Иванова ..	85
«Slovko 2009» Компьютерная обработка естественного языка, корпусная лингвистика и грамматические исследования. К. Гайдошова – А. Карчова – Д. Майхракова	90
Неологизмы в терминологии маркетинга - семинар и сборник. Я. Левицка	98

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied

Ročník 61, 2010, 1

Vychádza dvakrát do roka

Vydáva Slovak Academic Press, spol. s r. o.

Hlavný redaktor doc. PhDr. Ján Bosák, CSc.

Výkonná redaktorka Mgr. Gabriela Múcsková, PhD.

Redakčná rada:

doc. PhDr. Ján Bosák, CSc., PhDr. Klára Buzássyová, CSc., prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc.,
Mgr. Alexandra Jarošová, CSc., PhDr. Ľubor Králik, CSc., PhDr. Viktor Krupa, DrSc.,
Mgr. Gabriela Múcsková, PhD., Mgr. Martin Ološtiak, PhD.,
prof. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc., prof. PaedDr. Vladimír Patráš, CSc.,
prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc., prof. PhDr. Juraj Vaňko, CSc., prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc.

Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Panská 26

Technický redaktor: Mgr. Vladimír Radik

Objednávky a predplatné prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., P.O.Box 57,
Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava
E-mail: sap@sappress.sk

Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4,
P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

Registračné číslo 7044

Evidenčné číslo 3697/09

Distributed by Slovak Academic Press Ltd., P.O.Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava
Distribution rights are held by KUBON und SAGNER, P.O.Box 34 01 08, D-80328 München,
Germany, www.kubon-sagner.de

Published by VERSITA – Central European Science Publishers, <http://versita.com>

Ročné predplatné 6 €, jednotlivé číslo 3 €

© Slovak Academic Press, spol. s r. o., 2010

15. októbra 2009 sa v Bratislave konal vedecký seminár venovaný Doc. PhDr. Jánovi Bosákovi, CSc. pri príležitosti jeho životného jubilea. Tohtoročné prvé číslo Jazykovedného časopisu prináša väčšinu príspevkov, ktoré na tomto seminári odznali a nie je to náhoda. Už 39 rokov prechádzajú čísla Jazykovedného časopisu redaktorskými rukami (alebo lepšie očami) nášho jubilanta, ktorý najskôr ako výkonný (od r. 1971) a neskôr hlavný (od r. 1994) redaktor dotváral jeho teoreticko-metodologický a odborný profil. Keď v poslednom čísle Jazykovedného časopisu (2009/2) uverejnil Ján Bosák príspevok *Šesťdesiatročná prítomnosť Jazykovedného časopisu v slovenskej lingvistike*, je namieste k nemu pridať podnadpis *Štyridsaťročná prítomnosť Jána Bosáka v Jazykovednom časopise*.

Za všetkých členov redakčných rád a autorov príspevkov, ktorí sa za tie roky v tvorivej dielni časopisu vystriedali, s úprimným a vysokým ocenením nielen redaktorsko-organizačného ale predovšetkým odborného „bosákovského“ vkladu, venujeme toto číslo nášmu hlavnému redaktorovi Jankovi Bosákovi.

členovia redakčnej rady

K NIEKTORÝM VÝZVAM A PETÍCIÁM NA OCHRANU
SLOVENSKEHO JAZYKA

SLAVOMÍR ONDREJOVIČ

ONDREJOVIČ, Slavomír: To Some Appeals and Petitions for Protection of the Slovak Language. *Jazykovedný časopis*, 2010, Vol. 61, No. 1, pp. 5 – 14. (Bratislava)

In the paper the author pays attention to appeals and petitions for protection of the Slovak language, especially to *Appeal to protection of the national language* from 2006, which was signed by several cultural workers as well as some linguists, and *Appeal to responsible state organs, institutes, politicians and Slovak public* from 2007 signed by various cultural and social organizations. Both are a reflection of view of the not professional public as well as some type of linguists on possibilities of the intervention into language, but also into the dynamic and stability of language. According to signatories of these appeals the Slovak standard language deteriorates and has an indeterminate future. The author agrees with the statement that the language is changing (its norms are changing) but he refuses view that it deteriorates. In this case the problem is whether this fact is or is not accepted. The author shows that we have to aim to describe norms of language in connection with our traditions but we have to be able to drift apart these traditions in cases where the language itself and its live norms awaken us.

Dnešný slovenský národný jazyk predstavitelia súčasnej sociolingvistiky a pragmalingvistiky, medzi významných predstaviteľov ktorých patrí aj náš jubilant doc. PhDr. Ján Bosák, CSc., vnímajú ako zaujímavý a zároveň plne rozvinutý stredo európsky jazyk, plniaci všetky funkcie, ktoré sa naň kladú. Z tohto pohľadu (vzhľadom na jeho rozvinutosť i „suverénnosť“) náš jazyk nie je ohrozovaný nijakým iným jazykom a žije svoju tzv. normálnu sociolingvistickú situáciu. Niektorí autori (najčastejšie neprofesionáli, ale je v tom aj časť profesionálnych jazykovedcov) to však vidia ináč a, naopak, tvrdia, že slovenčina je v súčasnosti ohrozená a ak sa nepodnikne nič zásadné na jej záchranu, položí sa priamo pred našimi očami.¹ Záchrana sa neraz vidí v návrate k purizmu, lebo vraj „bez práce puristov by sa v dnešnom informačno-jazykovom mišmaši zakrátko každý kultúrny jazyk zmenil na nekultúrnu handrbolčinu“ (Handžárik, 2001, č. 10). Tomuto autorovi však akosi ušlo, že jazyky, medzi nimi aj slovenčina, sa v minulosti rozvíjali bez preskriptív-

¹ Martin Sarvaš, bývalý generálny riaditeľ sekcie umenia Ministerstva kultúry SR, pod ktoré patrilo aj oddelenie štátneho jazyka, takisto vyjadril presvedčenie, že dnes je slovenčina opäť v ohrození: „V treťom tisícročí nielenže začíname odznovu. Bránime si ťažko nadobudnuté a s obavou hľadáme na deti“ (Sarvaš, 2007, s. 6).

nych inštitúcií, tobôž už bez puristov, pričom niektoré krajiny do dnešných dní podobné inštitúcie ani nemajú: majú len autoritatívne slovníky a iné diela, ktoré príslušné normy a pravidlá opisujú. Ich cieľom nie je ani tak zasahovanie do jazyka, ale v prvom rade jeho poznávanie a opis jeho noriem, pravidiel a slovníkového bohatstva. A práve to mnohí považujú za hlavnú úlohu jazykovedy (veľmi jednoznačne už Ferdinand de Saussure).² Clive B e t t s (1976) v tejto súvislosti dobre hovorí, že „ak nebudeme skúmať jazyk taký, akým je, nebudeme nič vedieť o jeho budúcnosti. Dokonca aj keď ho chceme chrániť, môže sa nám to podariť iba vtedy, ak budeme vedieť, aký naozaj je“ (s. 17).

S obavami o národný jazyk sa jazykovedci stretávajú v neodbornej verejnosti nielen u nás, ale aj v iných krajinách. Stretávame sa s nimi aj v takých jazykových spoločenstvách, kde by sme to vôbec neočakávali.³ Novšie takéto hlasy zaznievajú dokonca i zo strany nositeľov najúspešnejšieho „topjazyka“ sveta – angličtiny. Ani v tomto prípade však zvyčajne nejde o hlasy profesionálnych anglojazyčných lingvistov, lebo tí novú situáciu považujú zväčša za „novú výzvu, ktorá stojí pred angličtinou“, ale o hlasy odbornej, resp. žurnalistickej „verejnosti“ (porov. napr.: „angličtina európskych inštitúcií a konferencií je prznením Shakespearovho a Chausserovho jazyka“, je to „nôž do chrbta angličtine“).

Z Literárneho týždenníka sme si pred časom vyexcerpovali články, ktoré pocit „úzkostnosti“ z budúcich osudov slovenčiny čitateľom vnucujú už svojimi titulkami: *Krach jazykového vedomia* (F. Kočiš, 2001/4), *Skaza jazyka alebo Kam sa ísť požalovať* (A. Kret, 2001/10), *Prosba k Samovi Chalupkovi* (J. Handžárik, 2001/10), ale aj *Súmrak kultúry, Ako sa zbaviť slovakistov* a ďalšie (komentár k nim porov. Ondrejovič, 2006; 2009). Na tieto „nálady“ nadväzujú aj niektoré politicko-filologické manifesty. Pozrime sa aspoň na niektoré z nich a skúsme sa zamyslieť nad tým, čo prinášajú, aké sú ich posolstvá a čo by sme si z nich mohli a mali zobrať k srdcu.

² Odcitujme z tzv. Tretieho kurzu všeobecnej lingvistiky (1910 – 1911) F. de Saussura aspoň týchto niekoľko riadkov: „Nemožno nájsť spoločenskú inštitúciu, ktorá by sa vyrovnala jazyku a bola by s ním porovnateľná... Nijaká iná inštitúcia sa netýka všetkých jednotlivcov v každom okamihu, nijaká iná sa neponúka všetkým tak, že v nej každý môže participovať a môže ju prirodzene ovplyvňovať. – Väčšina inštitúcií sa dá prerábať, v istých okamihoch opravovať a aktom vôle reformovať, zatiaľ čo v jazyku je, ako vidíme, taký čin nemožný a ani akadémie nemôžu svojimi dekrétmi chod nastúpený inštitúciou, ktorú nazývame jazyk, meniť“ (citované podľa prekladu F. Čermáka 3. vydania Kurzu všeobecnej lingvistiky – Čermák, 2000, s. 435). Ide práve o spomínaný „chod nastúpený inštitúciou“, ktorú sotva môžeme premeniť, podobne ako nemôžeme s úspechom meniť tok riek.

³ Na ukážku uvediem aspoň jeden príklad z Nemecka, kde H. J. Meyer, prezident Ústrednej komisie nemeckých katolíkov (President des Zentralkomitees der deutschen Katholiken) vyhlásil: „Ťažko nájdeme na svete iné spoločenstvo, ktoré by svoj jazyk tak nehanebne znevažovalo a tak ľahkomyselne sa ho vzdávalo ako nemecká spoločnosť.“ V následnej diskusii na internete tento názor však medzi nemeckými blogermi nenašiel nijakú podporu.

Ide v prvom rade o *Výzvu na ochranu národného jazyka* (vyšla v Literárnom (dvoj)tyždenníku 22. marca 2006, č. 9 – 10, s. 1 – 2), pod ktorú sa podpísali jazykovedci Á. Kráľ, J. Kačala a J. Doruľa, ale aj spisovatelia a kultúrni pracovníci (L. Ťažký, M. Rúfus, V. Turčány, Š. Moravčík, V. Šabík, J. Markuš a ďalší). Odcitujme z nej aspoň prvý odsek, z ktorého je zrejmä dikcia celého tohto dokumentu: „Slovenčina bola pre Slovákov politikum. Je ním, bohužiaľ, aj dnes v samostatnej Slovenskej republike, keď rozličné vonkajšie záujmy a tlaky účinne využívajú *pomätenosť* (zdôraznil S. O.) myslí časti Slovákov, takže rozkladný tlak na slovenčinu uskutočňujú sami Slováci.“ Nespresňuje sa, aké vonkajšie záujmy a tlaky sú v hre, ani to, ktorí Slováci využívajú tých druhých Slovákov s pomätenými myšliami na bližšie neurčený účel. A napokon nevieme presne ani to, ktorí sú to tí Slováci pomätených myslí. Jasné je len to, že tu vraj niekto pôsobí paralyticky na náš jazyk a na naše jazykové a národné (po)vedomie, či nebudaj podvedomie, ale nekonkretizuje sa, kto to je. Vlastne nekonkretizuje sa tu vôbec nič, ani agens, ale ani paciens týchto domnelých procesov. Formulácie v uvedenej výzve sú síce na jednej strane dosť ordinárne („pomätenosť myslí“), ale na druhej strane sú aj značne abstraktné a vágne. Možno sa len domnievať, že sa týmto označením mieri na hovoriacich, ktorí sa nesprávajú podľa nariadení kodifikátorov, a takto sa podľa logiky výzvy môžu správať asi len pomätenci. Akosi pritom signatárom výzvy neprišlo na um zapochybovať čo len na chvíľu o kodifikačných poučkách a kodifikačných príkazoch. Vyjadril sa k tomu už v 70. rokoch Jozef Mistrík (Nedeľná Pravda, 10. 1. 1975, cit. podľa F. Kočiša 1979, s. 40), ktorý upozornil na fakt, že jazykovedci v niektorých prípadoch upozorňujú na isté „chyby“ už aj vyše 50 rokov, a tie sa stále objavujú. Kto má ustúpiť, bola otázka J. Mistríka, jazykovedci alebo používatelia? Na otázku neodpovedal, ale tá bola položená dostatočne sugestívne.⁴

No čítajme vo výzve ďalej. V manifeste sa vyzývajú všetky „kompetentné inštitúcie a osobnosti SR“, aby chránili náš národný jazyk, lebo „sa povážlivo zužuje funkčné spektrum slovenčiny, nadmerne sa ruší stabilita spisovného jazyka, za paravanom globalizačných tendencií a nízkej žoviálnosti sa programovo zbežvýznamňuje postavenie národného jazyka vo verejnej (oficiálnej) jazykovej komunikácii. Vedome a zámerne sa znižuje jazyková kultúra slovenčiny a rozleptávajú sa základy spisovnej slovenčiny.“

Ale je to naozaj tak? Naozaj sa povážlivo zužuje funkčné spektrum slovenčiny? Naozaj sa zbežvýznamňuje postavenie národného jazyka? Ideologicky nezaťažený

⁴ V tomto prípade ide o komentár J. Mistríka k „boju“ E. Šenšela proti niektorým nesprávnym slovám: „Čo hovoríte na tento syzifovský boj, ktorý trvá už vyše 50 rokov? Kde je chyba? Kto má ustúpiť – jazykoveda či používateľ? Nechajme túto otázku otvorenú....“. Podľa F. Kočiša, ktorý Mistríkov postoj označuje za „trochu alibistický“, jazykovedec má právo aj po päťdesiatich rokoch povedať nie, ak ide o neprípustný odklon od normy v úze. Dodajme k tomu, že ak vezmeme do úvahy dielo Antona Bernoláka, tento boj sa môže predĺžiť aj na viac ako 200 rokov (porov. napr. slovo zahájiť vo význame začať, otvoriť).

pohľad na náš jazyk to podľa nášho názoru nepotvrďuje. Funkčné spektrum slovenského národného jazyka nebolo, naopak, nikdy také široké, ani tak jemne diferencované, ako je dnes. Dohodnúť sa zrejme možno len na tom, že sa istým spôsobom posunulo. Dokonca sa dá povedať, že slovenčina nikdy nebola v takej kondícii, v akej je v súčasnosti, čo potvrdzuje okrem iného aj najnovší Slovník súčasného slovenského jazyka (zatiaľ je k dispozícii len 1. zväzok) či najnovšie sociolingvistické a pragmalingvistické opisy slovenčiny, ale aj mnohé literárne diela a prekladateľské iniciatívy.

V porovnaní s puristickým obdobím (30. roky 20. storočia), ktoré niektorí aj dnes vnímajú ako zlatý vek slovenčiny, je súčasná slovenčina evidentne „lepšia“ a „slovenskejšia“, čo veľmi presne doložil vo svojej štúdií *Tzv. zlý autor a začiatky Slovenskej reči* Vincent Blaňár (2003, s. 44 – 48; podobne sa vyslovil už skôr Eugen Pauliny, 2000). Hoci v danom čase vychádzali klasické diela našich realistov a vysokú úroveň z jazykovej stránky mali aj vydania Matice slovenskej, bežná tlač i ostatné knihy sa vyznačovali v porovnaní s dnešnými kritériami nízkou jazykovou úrovňou.

A naozaj sa ruší stabilita spisovného jazyka, ako sa tvrdí vo výzve? Znova to nemožno potvrdiť. Tento dojem vzniká podľa našej mienky vtedy, ak sa na jazyk pozeráme z úzkeho priestoru (na)diktovanej systémovosti. Už aj Eugen Pauliny upozornil, že ak kodifikátori zavádzajú priamočiaru pravidelnosť aj tam, kde doteraz nebola a kde bol jazyk ustálený, normu nestabilizujú, ale ju rozrušujú, oslabujú a používateľov zneisťujú (Pauliny, 1979, s. 48). On hovoril vo svojom čase o slovách *brnenský/brniansky* a *dukelský/dukliansky*, my by sme si mohli spomenúť na tzv. posilňovanie rytmického zákona a problém s *-ármi* a *-árňami*. Ten na používateľov nášho jazyka dolieha po necitlivom kodifikačnom zásahu v *Pravidlách slovenského pravopisu* z roku 1991, ktorým sa rozkolísal priestor medzi (morfo)fonologickými, morfológickými a derivačnými prostriedkami v spisovnej slovenčine (Sabol, 1998), plných dvadsať rokov. Nejde tu teda o nijaké vedomé rozleptávanie základov spisovnej slovenčiny z neznámej strany (veď môže ísť, ako vidieť, aj o omyl oficiálnej jazykovedy), ale o to, či sa – aj v kodifikačnej praxi – rešpektujú alebo nerešpektujú spontánne vývinové zákonitosti slovenčiny a o to, či sa rešpektuje alebo nerešpektuje očividný fakt, že jazyk nepracuje ako vysokologický a vysokoorganizovaný systém podľa pravidiel bežnej logiky, ktorý treba nútiť k ešte väčšej systematickosti. Že je to skôr fenomén systematický, no zároveň dokonale pružný, ktorý je vždy pripravený na tvorivé použitie (Daneš, 2008, s. 242; Ďurovič, 1997, s. 39). Podľa formulácie Jána Bosáka (2008 (b), s. 241) jazyk smeruje k systémovosti, nie je však útvarom dôsledne a bezvýhradne systémovým, pričom stabilita jazyka nemôže byť absolútna a trvalá, keďže je daná „prirodzeným úzom, nie diktátom“ (Bosák, 2008 (a), s. 8).

V uvedenej výzve sa určite oprávnene upozorňuje na preferovanie angličtiny. S tým sa dá súhlasiť. Dokumentuje sa to však nie veľmi vhodne anglicizmom „hand-out“, ktorý signatári výzvy navrhujú nahradiť existujúcimi domácimi slovami *príručka*, *pomôcka* či dokonca *rukoväť*, alebo nahradiť novoutvoreným slovom *príručník*.

Asi nikto nepochybuje, že otázka anglicizmov v slovenčine predstavuje v súčasnosti problém. Ale aj uvedený príklad (hand-out) jasne ukazuje, aké zložité je nahrádzať anglicizmy (slová anglického a amerického pôvodu v slovenčine) domácimi výrazmi v prípade, ak sa už uhniezdili v nejakej komunikačnej sfére (výraz hand-out sa bežne používa v odbornej komunikačnej sfére minimálne 20 rokov), alebo keď tie anglicizmy prišli spolu s novými artefaktmi, s novými „vymoženosťami západnej civilizácie“ a s novým životným štýlom, ktorý sme prebrali, niekedy možno aj dosť nerozmyslene, z anglosaského sveta. Slová *príručka*, *pomôcka* sú už dávno obsadené a výraz *rukoväť* má navyše aj zjavne archaickú príchut'. Vcelku možno povedať, že pokusy nahradiť anglicizmy domácimi výrazmi niekedy vyjdú (*popcorn* – *pukance*, *joint venture* – *spoločný podnik*, *speaker* – *hovorca*), ale pochybujeme, že práve *príručník* je tým hľadaným výrazom.

Je iste pravda, že vplyv angličtiny je dnes taký veľký, že každý jazyk, ktorý príde s ňou do styku, sa ňou nevyhnutne aj ovplyvní a tomuto „dotyku“ sa nevyhla, pravdaže, ani slovenčina. Musíme to zobrať ako fakt, čo na jednej strane znamená, že sa budeme angličtinu pokúšať zvládnuť čo možno v najširšej miere, aby sme nestratili prístup k informáciám a iným dôležitým zdrojom, ktoré budú v európskom a svetovom rámci zrejme čím ďalej tým „anglickejšie“. Na druhej strane to však znamená, že nebudeme slepo a bezmocne preberať anglo-americké jazykové správanie. V tejto súvislosti je stále dôležité, v akej miere máme opísaný systém slovenského jazyka, jeho fungovanie, živé normy v celej ich variabilnosti i prostredie, v ktorom náš jazyk žije.

Určite by sme všetci privítali, keby sa stlmil istý provincializmus a snobizmus, keď sa napr. v Bratislave stavajú komplexy s názvami Three Towers, River Park, či premenúvajú budovy na Crown Plaza. Pôsobí to mimoriadne cudzo a odcudzene.⁵ Pomenúvanie budov, či dokonca celých štvrtí anglickými názvami je charakteristické tým, že príslušné názvy neprešli „trhom slov“, že teda nemajú také morálne právo na uplatňovanie ako iné anglicizmy, ktoré sa v slovenskom jazyku už presadili. Škoda, že Zákon o štátnom jazyku Slovenskej republiky, keď sa už prijal so sankciami, účinne nezamedzuje súkromnému sektoru pomenúvanie stavebných diel týmto spôsobom. Na druhej strane sa však nemôžeme tváriť, že nevieme, prečo mnohí vo-

⁵ Sú, samozrejme, aj iné postoje. P. Krajňák 23. marca 2010 vo svojom blogu (blog.sme.sk) s názvom *Fakt ma to nezaujima, pán Slota* píše: „Fakt ma nezaujima, či bude v maďarskej učebnici napísané Dunaj alebo Duna. A už ma vôbec nes...e, že na pivo chodím do Wall Streetu, v Bratislave chcu mať River Park a v kine si kupujem popcorn. Jediný cudzojazyčný výraz, ktorý mi dvíha tlak, je Interblue group“.

lia anglické názvy a pomenovania. Ide o prestížnosť anglického jazyka i jeho prepojenosť s medzinárodným obchodom a komerciou. Aj preto sa napr. v jazyku cestovného ruchu objavujú v takom hojnom počte názvy typu *last minute*, *first moment(s)* a pod.

Sústredíme sa však na ďalší problém, na ktorý cieľi Výzva na ochranu národného jazyka. Aj signatári uvedenej výzvy – podobne ako amatérska jazykoveda – viní Jazykovedný ústav Ľ. Štúra z toho, že si neplní svoju úlohu vo vzťahu k jazykovej kultúre kladúc otázku, čo by na to povedali Ľudovít Novák, Ján Stanislav, Eugen Pauliny a iní jazykovedci. Ale hypotetickú otázku môžeme v tejto súvislosti položiť aj my: čo by asi povedali spomínané osobnosti na tento druh výzvy? Každý zo spomínaných veľkých autorov minulosti mal kritický vzťah k tvrdeniam o úpadku jazyka, o havarijnom stave a pod. E. Pauliny pri konečnom hodnotení povestného projektu *Hovorená podoba spisovnej slovenčiny*, ktorý prebehol začiatkom 60. rokov celoplošne na celom Slovensku, viackrát konštatoval, že uvedený výskum potvrdil, že používanie slovenčiny je na lepšej úrovni, než sa predpokladalo. Nekorešponduje to teda s vtedajšími vyjadreniami o havarijnom stave slovenčiny, ani s neskoršími predstavami o neuveriteľne katastrofálnom či dokonca chorobnom stave slovenčiny, ale nekorešponduje to ani s tým, čo tvrdí výzva, ba ani s premisou, z ktorej najnovšie vychádza návrh novely Zákona o štátnom jazyku Slovenskej republiky. Iste sa vždy dá urobiť viac, ale dnes pre zvýšenie jazykovej kultúry robí Jazykovedný ústav Ľ. Štúra viac než kedykoľvek predtým. Pravdaže, „nebubnujeme na poplach“, ako to niektorí od nás žiadajú,⁶ ale pokojnou prácou v oblasti jazykovej kultúry a jazykovej výchovy si plníme svoje poslanie i svoju misiu. Azda zrkadlom a barometrom našej práce s verejnosťou sú aj stále zvyšujúce sa počty otázok v našej jazykovej poradni a vysokého počtu návštev nášho ústavu zo strany verejnosti na našej webovej stránke (až 30 000 denne!).

Iným textom tohto druhu je dokument s názvom *Výzva zodpovedným štátnym orgánom, ustanovizniam, politikom a slovenskej verejnosti*, ktorú podpísali kultúrne pracovníci občianskych združení Matice slovenskej, Spoločenstva kresťanské Slovensko, Bernolákovej spoločnosti, Spoločnosti Andreja Hlinku a Združenia slovenskej inteligencie Korene Slovakia plus, kde sa takisto vyslovuje „znepokojenie nad stále sa zhoršujúcou úrovňou slovenského jazyka“. Ako sú signatári „v obraze“, svedčí sama spomínaná výzva. Požadujú totiž (okrem iného) „založiť vedecko-populárny časopis, akým bola Slovenská reč a „sprístupniť ho všetkým školám“. Slovenská reč, ako vieme, vychádza aj dnes, dokonca pred viac ako 40 rokmi pribu-

⁶ Po takomto bubnovaní na poplach volá s odkazom na Š. Ondruša a dokonca na A. Hrnka napr. Á. Kráľ (2009). Istá časť jazykovedcov však na poplach bubnuje už desiatky rokov a napriek tomu to s kvalitou jazyka veľmi nepohne.

dol k nej vedecko-popularizačný časopis Kultúra slova. Signatári to buď nevedia, alebo vedia a chcú povedať, že potrebujú iný časopis než je v súčasnosti Slovenská reč. Asi taký, akým bola zrejme v 30. rokoch 20. storočia. Ale E. Pauliny, na ktorého sa signatári prvého manifestu odvolávajú (niektoré signatárske mená nájdeme pod prvou i druhou výzvou), to už pred 30 rokmi jasne formuloval: „Pri hľadaní účinných prostriedkov na zvýšenie kultivovanosti spisovného jazyka by bolo najväčšou chybou, keby sa bez invencie kopíroval postup, ktorý mal úspech v 30. rokoch“ (Pauliny, 1979). Vo svojej brožúre *Norma spisovnej slovenčiny a zásady jej kodifikovania* ocenil zásluhy puristov o ustálenie výkyvov v hláskoslovnej a gramatickej norme i v slovníku, no konštatoval, že puristi „v zásade starostlivosť o kultivovanie spisovnej slovenčiny zaviedli do slepej uličky“ (Pauliny, 2000, s. 23; porov. však už jeho povestný úvodník v časopise Slovo a tvar z r. 1947). „Namiesto kultivovania spisovného jazyka vniesli do kultúry spisovného jazyka pojem ‚čistoty‘, ‚irečitosti‘. Očisťovaním spisovného jazyka, tak ako ho navrhovali a uskutočňovali puristi, sa spisovný jazyk nemohol rozvíjať a kultivovať, mohol sa iba ochudobňovať a stávať primitívnym“ (Pauliny, 2000, s. 23 – 24). Veru tak: mohol sa iba ochudobňovať a stávať primitívnym!

Názory publikované v uvedených dvoch manifestoch sa v priebehu ľudských dejín od helénskeho obdobia objavujú sústavne. Už v 3. stor. pred n. l. Theofrastos tvrdil, že grécky jazyk má svoj zlatý vek dávno za sebou a v súčasnosti je pokazený a zbarbarizovaný. Podobné hlasy sa potom pravidelne ozývali a ozývajú v každom období a v každej epoche, ktoré po sebe nasledovali (podrobnejšie Ondrejovič, 2008).

Známe je zistenie sociolingvistiky, opreté aj o podrobný empirický výskum, že všetci sú za vyššiu úroveň kultúry v jazykových prejavoch – ale skôr u tých druhých. Najčastejšie sa pritom mieri na jazyk médií, ktoré nie sú na pranieri náhodou. Dnes majú skutočne práve médiá, tlačene i elektronické, najväčší vplyv na rozvoj jednotlivých jazykových noriem. Pre rozvoj noriem slovenčiny už neznamená toľko jazyk krásnej literatúry ako v časoch našich klasikov či tzv. martinského úzu, ani javisková reč, ktorá v každej krajine zohrala vo vývine spisovnej normy záslužnú úlohu. Preto je také dôležité, aby z médií zaznievala kultivovaná, prestížna slovenčina všade tam, kde si to vyžaduje žáner a komunikačná norma. Ten, kto vysielal, by mal vedieť slovenčinu na dobrej alebo veľmi dobrej úrovni, čo je vo veľkej miere aj otázka pracovno-právneho vzťahu. Mediálna prax nie je vždy v súlade s touto požiadavkou, ale aj jej posudzovanie by malo byť diferencovanejšie, malo by rešpektovať žáner. V médiách sa naozaj vyskytujú javy, ktoré prestížna a kultivovaná norma nepripúšťa („predať“ vo význame odovzdať, príznakové intonovanie otázky a pod.), pričom však nepomôže nijaké paušalizovanie, ani lamentovanie a prorokovanie zániku, nijké lamentoso-lacrimoso, ale iba skutočne kompetentné a vyvážené posúdenie situácie a najmä *trpezlivé kultivovanie*.

Sociolingvistický postoj v otázkach jazykovej kultúry je, ako sa už viackrát konštatovalo (Dolník, 2000b; Ondrejovič, 2008, ale aj viacerí iní), v porovnaní s tradičným prístupom, trochu iný: vyznačuje sa väčšou tolerantnosťou voči používateľom, najmä však diferencovanosťou, pričom „nehrá“ výlučne iba na jedného reprezentanta, iba na spisovný jazyk. Aj náš dnešný jubilant neraz zdôrazňoval, že v porovnaní s tradičnou jazykovedou je aj „zodpovednejší“ v tom zmysle, že sa nevydáva hneď tou najľahšou cestou zákazov a príkazov či vylučovania odchylných či „nesystémových“ foriem z dobrej spoločnosti, ale pokúša sa aj „nesystémovosti“ a nepravidelnosti v jazyku pochopiť a vysvetliť (ak sa to dá). Juraj Dolník, ktorý do našej jazykovedy uviedol veľmi invenčné rozlíšenie tzv. reflexívnologického a pragmatickologického prístupu v jazyku, dobre ukazuje, že systémovosť sa neraz vnáša zvonka (od jazykovedcov), čo sa nie vždy kryje so systémovosťou, ktorá pochádza od samých hovoriacich, v zásade teda „od jazyka“. V prípade, že niektoré „nesystémovosti“ majú vysokú či extrémne vysokú frekvenciu či dokonca výlučné použitie, nie je vhodné, ak ostáva jedinou stratégiou obvinenie používateľov, že sú neschopní uvedomiť si svoje potreby, resp. že sú nedostatočne národne uvedomelí či národne sebedovomí (Dolník, 2000b).

Na tomto mieste sa nebudeme dotýkať petičnej akcie, ktorú odštartovala Slovenská národná strana pod heslami *Na Slovensku po slovensky* a *Slovenčinu si nedáme*, i keď aj tu (v príslušnom petičnom výbore) sa angažovali aj jazykovedci (Á. Kráľ, J. Doruľa). Namiesto toho odcitujme slová Vladimíra Mináča, vynikajúceho esejistu a majstra slovenského slova, ktoré sú akoby odpoveďou na uvádzané výzvy a petície na ochranu slovenského jazyka: „Časť dnešného myslenia o slovenskom jazyku je akoby ešte predštyrovská. Akoby sa odmietala štýrovská definitíva, ako by znovu bolo treba priam junáctvo a obety, namiesto pokojnej ochrany a pokojnej práce, ako by bolo treba hurhaj, mátež a akýsi boj. – (Jazyk) potrebuje skôr ochranu a opateru, nie obranu a politický hurhaj. Nepotrebuje nových bojovníkov, ktorí sa bijú do prs ako výsadní harcovníci za tú našu, kujúc si pritom svoje politické ostrohy“ (Mináč, 1999, s. 8).

Domnievam sa spolu s Vladimírom Mináčom a Jánom Bosákom, ale aj mnohými ďalšími slovenskými jazykovedcami, že slovenčina ako jedinečný a originálny stredoeurópsky jazyk a oficiálny jazyk Európskej únie, ktorý je – podobne ako mnoho ďalších jazykov – dobre rozvinutý a aj relatívne dobre opísaný, si svoje miesto obhájí aj v kontexte integračných a globalizačných snáh a procesov a že ju ani v Európskej únii nečaká nič, s čím by sa nevedela vyrovnáť. Je potešiteľné, že jazykovedné diela a príručky aj u nás čím ďalej tým viac opisujú predovšetkým živé normy. Je iste dôležité pokúšať sa čo najpresnejšie opisovať jej normy v takých dielach, ktoré budú vychádzať z našich tradícií, ale ktoré budú vedieť rozísť sa s týmito tradíciami všade tam, kde nás na to upozorňujú živé normy. Hoci upo-

zornenia na silný vplyv angličtiny i na rezervy v médiách a pri vzdelávaní treba akceptovať, nedomnievame sa, že vyznenie výziev a petícií toho druhu, ktoré sme tu predstavili, ale ani pokuty za porušenie tzv. jazykového zákona na Slovensku, by sa hodili do tohto konceptu.

Bibliografia

BETTS, Clive: *Culture in Crisis: The Future of the Welsh Language*. Upton: The Hymnon Press 1976, s. 12 – 23.

BLANÁR, Vincent: Tzv. zlý autor a začiatky Slovenskej reči. In: *Slovenská reč 1932 – 2002*. Vedecká konferencia. Bibliografia. Ed. Slavomír Ondrejovič. Bratislava: Veda 2003, s. 48.

BOSÁK, Ján: Metodologický prínos Medzinárodnej komisie pre slovanské spisovné jazyky. In: *Jazykovedný časopis*, 2008 (a), roč. 59, č. 1 – 2, s. 3 – 10.

BOSÁK, Ján: Kodifikácie a reálny jazyk. In: *Jazyk a jazykoveda v pohybe*. Na počesť Slavomíra Ondrejoviča. Ed. S. Mislovičová. Bratislava: Veda 2008 (b), s. 240 – 244.

DANEŠ, František: Jeden z neoriginálnějších a neimaginatívnejších amerických lingvistů. In: D. BOLINGER: *Jazyk jako nabitá zbraň. Užívání a zneužívání jazyka v naší době*. Praha: Petr Zima 2008, s. 241 – 249.

DOLNÍK, Juraj: Ku kritike reflexívno-logického prístupu k spisovnému jazyku. In: *Slovenská reč*, 2000 (a), roč. 65, č. 4, s. 214 – 220.

DOLNÍK, Juraj: *Spisovná slovenčina a jej používatelia*. Bratislava: Stimul 2000 (b).

ĐUROVIČ, Ľubomír: Systém (skutočný? domnelý?) a jeho kodifikácia. In: *Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy*. Sociolinguistica Slovaca 3. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 1997, s. 35 – 39.

KOČIŠ, František: Pojem jazykovej normy a normovanosti. In: *Z teórie spisovného jazyka*. Red. J. Ružička. Bratislava: Veda 1979, s. 32 – 42.

KRÁL, Ábel: Aký je dnešný vzťah k slovenčine? – Verejná správa, časopis vlády SR, 2009, č. 9.

MINÁČ, Vladimír: Anketa. – Literárny týždenník, 1999, roč. 12, č. 12, s. 8.

ONDREJOVIČ, Slavomír: Jazyk je farebnejší ako dúha. Literárny týždenník, 2006, roč. 19, č. 15 – 16, s. 9 – 10 (rozhovor M. Čiernej so S. Ondrejovičom).

ONDREJOVIČ, Slavomír: *Jazyk, veda o jazyku, societa*. Bratislava: Veda 2008. 304 s.

ONDREJOVIČ, Slavomír: Výzvy na ochranu slovenčiny a živý jazyk. In: *Slová. Pamätnica k sedemdesiatke Rudolfa Chmela*. Red. L. Sziget. Bratislava: Kalligram 2009, s. 382 – 392.

PAULINY, Eugen: Namiesto úvodu o slovenskom purizme. In: *Slovo a tvar*, 1947, č. 1, s. 1 – 3.

PAULINY, Eugen: Niekoľko poznámok o spisovnom jazyku v súčasnosti. In: *Z teórie spisovného jazyka (Materiály z konferencie o spisovnom jazyku z r. 1976)*. Red. J. Ružička. Bratislava: Veda 1979, s. 43 – 51.

PAULINY, Eugen: Norma spisovnej slovenčiny a zásady jej kodifikovania. In: *Spisy Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV*. Rediguje S. Ondrejovič. Supplement 2. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2000, 37 s. (text bol napísaný v r. 1953).

SABOL, Ján: Kvantitatívny morfonologický dŕin slovenčiny (Morfonologické a derivačné signály kvantity v spisovnej slovenčine). Tézny prednášky v Slovenskej jazykovednej spoločnosti v Bratislave 14. 4. 1998.

SARVAŠ, Martin: Príhovor. In: Prečo mám rád slovenčinu, prečo mám rád Slovensko. 15. ročník. Bratislava, Ministerstvo kultúry SR 2007, s. 5 – 6.

SAUSSURE, Ferdinand de: Kurs obecné lingvistiky. Vydal Ch. Bally a A. Sechehaye za spolupráce A. Riedlingera. Komentáre napsal T. de Mauro. Přeložil, doplnil a poznámkami opatřil F. Čermák. Praha: Academia 2007.

Výzva na ochranu národného jazyka. Literárny týždenník, 2006, roč. 19, č. 9 – 10, s. 1 – 2.

Výzva zodpovedným štátnym orgánom, ustanovizniám, politikom a slovenskej verejnosti. Kultúra, 2007, roč. 10, č. 15, s. 3.

MAPA SLOVENSKEHO INTERNETU – DISKURZÍVNA TOPOGRAFIA A ZONÁCIA VIRTUÁLNEJ SLOVENČINY

JANA WACHTARCZYKOVÁ

WACHTARCZYKOVÁ, Jana: Map of the Slovak Internet – Discursive Topography and Zoning of Virtual Slovak Language. Jazykovedný časopis, 2010, Vol. 61, No. 1, pp. 15 – 30. (Bratislava)

The paper responds to the issue of stratification of the Slovak language in reference to the idea of Ján Bosák on “over stratification” (or hyper stratification) of the Slovak language. The text attempts to provide a topography of the Slovak virtual language space according to the Map of the Slovak Internet (2009). The map shows that current stratification patterns including, without limitation, breakdown of the language along the vertical axis (standard, sub-standard, literary language) cannot be used on the plane of the virtual language as this brings about new and specific social, topical and communication-related structures of the space of the Slovak language (linguotope). Stratification of the language into linguistic planes, stylistic strata etc. is replaced with zoning along discursive fields, user zones, institutional areas, interest groups etc. that may be deemed non-homogenous spatial structures. The basic zoning unit is the web address, while the organizing principle is the communication self-regulation of users (citizens of the web, i.e. webizens, netizens) breaking down the Slovak virtual space in eight baselines. The paper deals in more detail with two of the baselines, namely the “academic soil” and “discussion line”.

Keywords: hyper stratified Slovak, discursive topography, Slovak linguotope, Slovak Internet map, zoning, stratification, webizens, netizens, academic soil, discussion line

Tento príspevok je ďalším z mojich návratov do vedeckého diskurzu, na ktoré je príjemné využívať príležitosti životných jubileí svojich kolegov a učiteľov. Počnúc Modrou (2009) a konferenciou Slovo, tvorba, dynamickosť pri príležitosti jubilea Kláry Buzássyovej, pokračujúc tu a teraz (Bratislava 2009) na počesť môjho školiteľa Jána B o s á k a a Smolenicami (2010) venovanými Jánovi H o r e c k é m u zrejme nekončiac. Táto náhodná konfigurácia troch významných jubileí, troch konferencií zvýraznila nielen ich časovú, ale aj tematickú kontinuitu a akéhosi dobrého „ducha dynamickosti“, ktorý sprítomňuje dosiahnuté, vykonané a poznané, no vždy vzápätí i zároveň kladie ďalšie otázky a výzvy. Nie je nič mystické za týmto duchom, „len“ špecifická citlivosť a špirálovitý spôsob vedeckého nazerania. Inak povedané: „Čím viac sme otvorení možnostiam, tým viac možností sa nám otvára“. A jazykovedný postoj Jána Bosáka túto gnómu reprezentuje – či už vo verbálnej otvorenosti svojich argumentov, alebo v percepčnej otvorenosti voči novým kvalitám v jazyku, voči jazyku ako sociálno-komunikačnému systému, v otázkach jeho progresívnych tendencií , vo „veci“ variantnosti ako nevyhnutného javu v komplexe

jazyka alebo v otázkach jeho stratifikácie. Ísť po špirále je vždy o niečo ťažšie a dlhšie trvá, ako sledovať priame trajektórie. To prvé je takmer vždy zárukou problémov, pretože kopírujúc „terén“ treba prekonávať nerovnosti, zísť aj na bočné cesty a skúmať zákutia skúmaného objektu. Okrem otvorenosti je nevyhnutná aj dávka neústupnosti a vytrvalosti, pretože táto cesta nevedie k jednoznačným, limitujúcim a všeobecným riešeniam, práve naopak. Smeruje k zdanlivému paradoxu, ktorý je však znakom noetickej pokory. Čím väčší je bádateľský nadhľad a odstup od východiskovej idey (nech už je ňou ideálny stav jazyka alebo jeho havarijný stav), tým menšia je schopnosť, ale najmä vôľa pozorovateľa vynášať apriórne sudy. Samozrejme, časť výskumnej cesty treba vždy prejsť aj po vychodených chodníkoch, legitímne je použiť aj skratku. Otázkou ostáva, k akému druhu poznania tieto cesty vedú, ktoré sú schodnejšie, ktoré sa viac približujú realite nazeraného terénu jazyka a do akej miery by sa mali vzájomne dopĺňať?

Ján Bosák si na konci 20. storočia (1997, s. 52) odpovedá, že „vari schodnejšia a reálnejšia“ je cesta tolerancie akceptujúca jazykové nepravidelnosti a odklony od normy. Keď sa automaticky vynorí otázka hraníc spisovnosti, hovorí o priestupných – zelených hraniciach (tamže). Metafora jazyka ako prírodného priestoru je mu blízka a jeho štylizácia jazykovedca ako pochôdzkára po jazykovom teréne (tamže, s. 50) je taká presná, že to už nie je ani metafora. Neprestalo platiť, že „v každej jazykovej situácii pôsobia iné tendencie, rozhodujúce sú iné protirečenia, a tak každá jazyková situácia má rozdielnu vzťahovú dynamiku“ (s. 48). Ani tento príspevok neznamená nič iné než ísť podobnou cestou, len v inom čase a kroky robiť menšie. Aj časový odstup potvrdzuje, že táto cesta je síce reálnejšia, ale o jej schodnosti možno vždy pochybovať. Niet však pochybností o tom, že hranice jazyka sa menia a posúvajú, že neformálna komunikácia nerešpektuje strážené hranice spisovnosti a že bežne prekračuje aj tie zelené hranice jazyka. S každým prekročením hraníc sa vynorí aj potreba nového vytýčenia životného priestoru jazyka a otázky či má verbálna komunikácia nejaké hranice a ak, tak aké? Pod posúvaním hraníc máme na mysli najmä splývanie formálnych rozhraní medzi podsystémami jazyka, medzi jeho vrstvami a protirečieniami a rozličné infiltrácie z iných jazykových systémov.

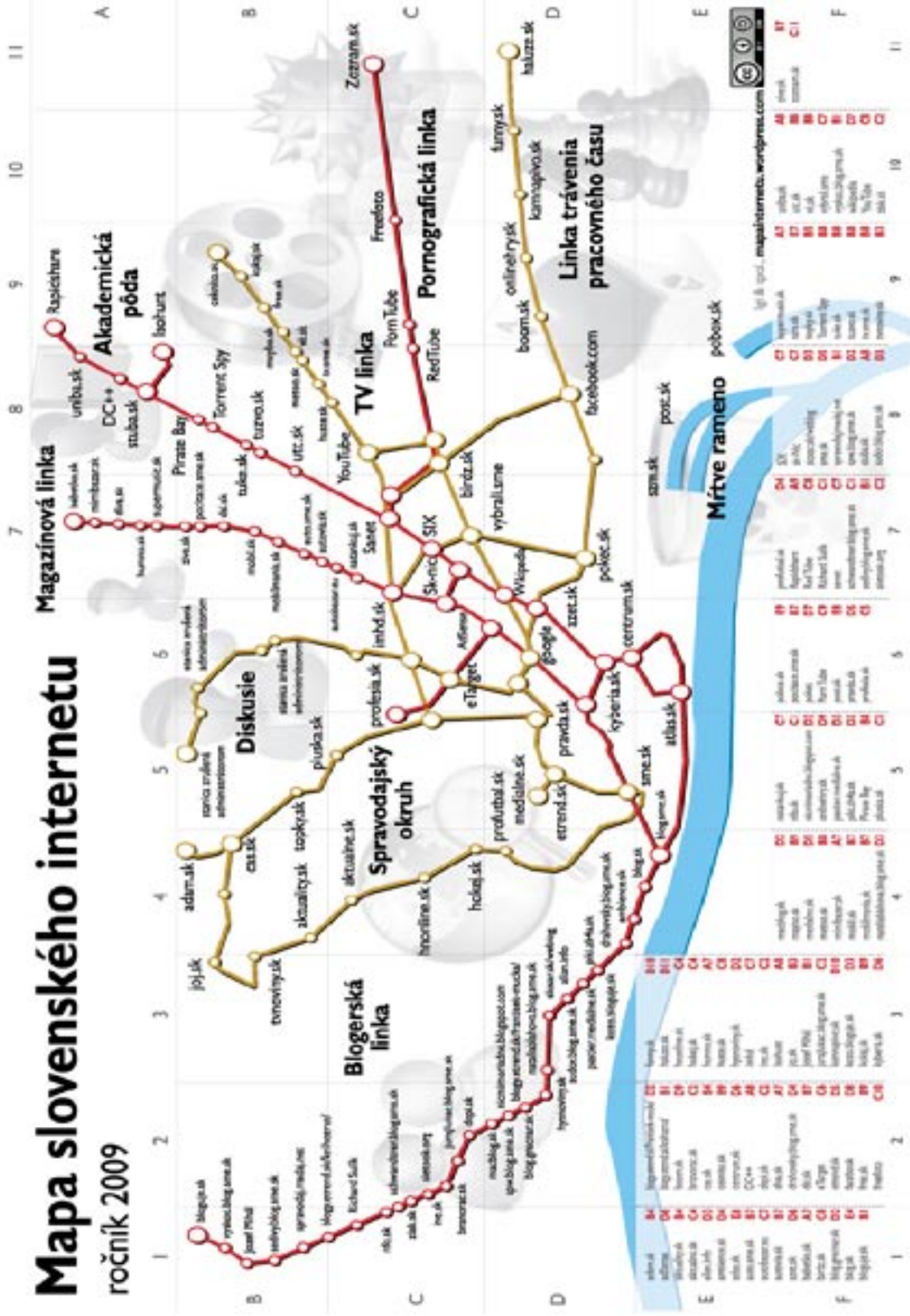
Práve pred desiatimi rokmi vyšiel zborník Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch, ktorý zostavil Ján Bosák, a tak trochu ho zdramatizoval podtitulom „za a proti“. Kolektívna odpoveď autorov zborníka vyznela v zmysle „áno, ale...“ Internacionalizácia ako jedna z typických tendencií v systéme jazyka sa stále dá vnímať ako synergický jav a ako príčinnno-dôsledková súvislosť vzniku nových kvalít v jazyku (Wachtarczyková, 1999, s. 148) s dôrazom na to, že ani tieto zmeny nie sú primárne jazykovými procesmi. Adekvátnejšie je považovať vznik nových kvalít v jazyku za výsledok interakcie troch druhov systémov – jazykového, spoločenského a technicko-technologického, teda za spoločensky a technicky podmienený jav. Jazyk odráža sociálne zmeny a aj technologický po-

krok – a vice versa – mimojazykové zmeny generujú premeny jazyka. Nielen preto, že sa rozširuje aj funkcionalita spisovného jazyka smerom k multifunkčnosti, že sa komunikačný priestor medzi spisovným jazykom dynamizuje, splýva „variantizuje“... (Bosák 1998, s. 50), ale preto, že medzičasom už niekde splynul. To „niekde“ je, pravdaže, na internete, pričom interaktivita tvorí základný existenčný modus verbálneho aj obsahového materiálu. Zdrojom a miestom intenzívneho pohybu v jazyku je popri jeho reálnych formách a podobách (najmä hovorenej podobe) aj virtuálna slovenčina na všetkých svojich webových adresách. Ak v roku 1998 J. Bosák zdôrazňuje, že sociálnu stratifikáciu nemožno stotožňovať ani s teritoriálnou, ani so štýlovou diferenciáciou národného jazyka (s. 45), tak dnes pre slovenčinu v jej novom existenčnom priestore naopak platí, že sociálne, teritoriálne alebo štýlovo už nemožno virtuálnu komunikáciu jednoznačne a spoľahlivo vymedziť.

Slovenská jazykovedná teória nemá núdzu o stratifikačné modely slovenského jazyka (najmä Horecký, 1979; Slančová – Sokolová, 1994; Ripka, 1980; Kralčák, 2008), ktoré podľa rozličných kritérií vymedzujú v jazyku určité vrstvy. Tieto modely vychádzajú z reálneho jazyka a reálnych komunikačných situácií a s osobitnou úlohou či pozíciou virtuálnej slovenčiny nerátajú. Nie je to „chyba“ konštruktov, ale samotného konštrukčného princípu – stratifikácie, pretože nie je možné vymedziť vrstvy tam, kde nie sú, resp. sú nezreteľné. Základným obmedzením stratifikácie pre účely rozlíšenia jazyka je jej schematickosť, teda to, že implicitne predpokladá diferenciaciu po vertikále, predpokladá hierarchiu zložiek, pričom z vymedzených vrstiev niektorú favorizuje. Stratifikačné modely reagovali na reálnu slovenčinu, jej reálne (teritoriálne, sociálne) a realistické (napr. štýlové) rozvrstvenie. Virtuálna slovenčina ako technologicky determinovaná existenčná forma jazyka má inú vnútornú štruktúru, je teritoriálne, sociálne, štýlovo aj inak homogenizovaná, takže tradičné diferencovanie jazyka tu stráca opodstatnenie. Naopak, na dôležitosť získava priestorová extenzia jazyka, plošné obsadenie virtuálneho prostredia slovenčinou a jeho „zaľudnenie“ slovensky hovoriacimi komunikantmi. Ide o horizontálnu štruktúru jazyka, ktorá neráta s hierarchiou vrstiev, ale zohľadňuje synchronne a paralelné vzťahy medzi prvkami ústiace do akýchsi polí alebo zón. Zásluhou J. Bosáka (1997) sa často hovorí, že slovenčina je prestratifikovaná. Zámerne preto v súvislosti s diferenciáciou slovenčiny vo virtualite nevyužijem termín stratifikácia, ale zonácia. Tento termín lepšie vystihuje predstavu o virtuálnych štruktúrach, avšak aj *zonácia*, podobne ako stratifikácia, je len konštrukt, ktorý môže byť objektom racionálneho skúmania, ale aj emotívnych reakcií v najširších súvislostiach. Cieľom tohto príspevku nie je prezentácia vlastného modelu alebo štruktúry virtuálnej slovenčiny, ale komentovaná prezentácia mapy slovenského internetu, vytvorená jeho používateľmi na princípe analógie k iným, podobným mapám. Používateľský model diferenciacie slovenského virtuálneho priestoru má podobu mapy:

Mapa slovenského internetu

ročník 2009

Túto schému, ale aj motív jej vzniku možno považovať za emergentné kvality, ktoré nie sú inováciou či modifikáciou doteraz známeho prístupu, ale sú prvé svojho druhu v slovenskom jazykovom priestore a predstavujú príspevok do oblastí, ktorú by sme mohli nazvať *používateľská topografia virtuality*. Nie je bez zaujímavosti, že tento prístup má znaky neakademickej a neteoretickej reflexie, ktorá sa zaoberá praktickou stránkou života a vecí. Nielenže si osvojuje niečo, čo tu predtým nebolo, ale robí to spôsobom, ktorý je archetypálny a prirodzený, čo však neznamená, že by bol nekompetentný. Naopak, nové emergentné kvality si vyžiadali vznik poloexpertného používateľa – praktika, ktorý má nevyhnutnú technicko-technologickú kompetenciu, teda pozná povahu nového média a prispôsobuje mu svoju jazykovú kompetenciu. Avšak namiesto vedeckej analýzy uplatní praktickú syntézu, uprednostní intuíciu pred formálnou logikou, namiesto všeobecne platného a trvácneho konštruktú vytvorí „instantný“ produkt krátkodobej relevancie a namiesto seriózneho a vysokého štýlu prezentácie zvolí spontánnosť a hravosť. Z časového hľadiska je mapa síce aktuálna, ale už trochu vychladnutá novinka zo začiatku tohto roka (2009). Autori mapy sú neznámi, resp. neidentifikovateľní. Ich mapa ako objekt tematizácie ďalej žije vlastným „životom“ (je šírená, komentovaná, dopĺňaná, interpretovaná atď.), čo podsúva myšlienku o novodobej „ľudovej tvorivosti“, používateľov jazyka a internetu vo virtuálnom priestore. Ako predpokladaný motív vytvorenia mapy internetu sa javí elementárna ľudská potreba zorientovať sa v neprehľadnom teréne, snaha označiť a vymedziť si vlastné územie vo vzťahu k iným územiám na základe spolupatričnosti a stanoviť nové sociokultúrne rámce. Samozrejme, „územie“ na webe sa chápe len metaforicky a geografický priestor tu zohráva najmä modelovú úlohu – rozsah a pomyselné hranice lingvotopu sú dané formálne a vonkajškovo (príslušnosťou k určitému jazyku), kým jeho štruktúracia (lokality, používateľské dominanty a ich vzájomné prepojenie) sa utvára najmä vnútorne a obsahovo (najmä príslušnosťou k určitej problematike a tematike). Vyčlenené územia majú podobu diskurzívnych polí alebo zón a reprezentujú nielen komunikačný priestor (napr. www.blog.sme.sk alebo www.pokec.azet.sk), ale aj výsledný produkt – najčastejšie textové komunikáty (písané blogy, diskusie či „pokecy“). Mapa slovenského internetu je iná ako jej vzor – mapa svetového internetu (2008) alebo ako mapa českého internetu (2008). Tieto mapy sú novými symbolickými formami kultúry. Ich spoločným znakom je, že sústredujú (subjektívne zvolené) reprezentatívne (najvýznamnejšie a najväčšie) adresy a premietajú ich do pôdorysu určitého reprezentatívneho kultúrneho priestoru. Napríklad prvá mapa svetového internetu má podobu schémy tokijského metra s vyše 300 najvplyvnejšími a najúspešnejšími stránkami, ktoré sú znázornené ako zastávky tokijského metra. Mapa českého internetu je analogicky zakreslená ako schéma pražského metra. Tvorcovia slovenskej mapy internetu sa nenechali odradiť absenciou metra a za reprezentatívny priestor pre mapu zvolili MHD mesta Bratislavy v časti Petržalka. Je otáznne do akej miery mapa a trasovanie vystihujú slovenskú virtuálnu realitu, ale

výstižnosť mapy zrejme nebola prvoradým cieľom autorov. Môže byť máťúce, že mapa nie je objektívna a presná, ale subjektívna a metaforická. Na tomto pionierskom pohľade na nový terén je cenná práve jeho odlišnosť, inakosť a hravosť, ale vďaka tomu, že obsahuje aj niečo archetypálne, aj dnes na nové mapovanie môžeme vzťahovať slová Gastona Bachelarda, ktorý vo svojej Poetike priestoru (1990, s. 32) vystihuje práve to univerzálne, keď píše: „Priestor, ktorý obsiahne predstavivosť, nemôže zostať ľahostajným, vzdaným napospas geometrovmu meraniu a uvažovaniu. Je žitý. A je žitý nie vo svojej pozitívnosti a presnosti, ale so všetkými obrazotvornými zaujatosťami a predpojatosťami.“

Mapa slovenského internetu je potom aj svojský autentický a spontánný príklad slovenského teritorializmu, autoreflexie a možno až „virtuálneho patriotizmu“ na rozdiel od patriotizmu umelého a inštitucionálneho. Táto iniciatíva približuje slovenských používateľov internetu cez ich aktivity v „prirodzenom“ virtuálnom prostredí sprostredkované rovnako prirodzenými jazykovými praktikami. Na základe osobného výberu tvorcov mapa vymedzuje slovenský lingvotopos a ukazuje, ktoré „stanice“, „zastávky“ diskurzu považujú autori za dôležité a štrukturujúce vo vzájomných prepojeniach. Virtuálny priestor má svoje charakteristické znaky, predovšetkým svoju „bezdenotátovosť“ (absenciu materiálneho denotátu), ktorá čím viac tlmí realitu predmetov, tým viac podnecuje obrazotvornosť používateľov. V dôsledku kvantitatívnej nasýtenosti (vysokiej informačnej entropie) sa správa ako nerovnovážny makrosystém zložený z mnohých podsystémov, s nepredvídateľnými interakciami prvkov, ale za každých okolností je systém daný určitými všeobecnými znakmi, charakteristickými prvkami a vzájomnými vzťahmi.

A. VŠEOBECNÉ ZNAKY VIRTUÁLNEJ MAPY

1. Všeobecná lokalizácia je založená predovšetkým na vymedzení priestoru (Bratislava – Petržalka) a **určení jeho hraníc** na základe jazykovej a teritoriálnej príslušnosti (pôsobia implicitne, ak sa predpokladá, že na adresách s doménou .sk dominuje slovenský diskurz). Doména .sk funguje podobne ako sufix a naznačuje slovenskú jazykovú lokalizáciu. Množstvo a priestorová extenzia slovenských domén načrtáva hranice slovenského jazykového priestoru, oddeľuje ho jednak od podobných lokálnych lingvotopov, ako aj od globálneho webu v angličtine. Prirodzene, tieto hranice sú len provizórne, myslené a neostré, pretože podľa mapy najdôležitejší bod na slovenskom webe je slovenská (lokalizovaná) verzia nadnárodného produktu Google. Špecifický znak mapy slovenského internetu tvorí vonkajšia hranica daná Mŕtvym ramenom (Môže byť hranica medzi „zaujatosťami a predpojatosťami“ vyjadrená symbolickejšie?).

2. Virtuálny priestor sa zahusťuje **konštitučnými prvkami**, v prípade mapy sú to najúspešnejšie weby, t. j. webové stránky s najvyššou koncentráciou (frek-

venciou a počtom) návštevníkov. Na mape sú webové adresy naznačené ako zastávky MHD. Keďže objektívnym predpokladom na to, aby sa nejaká virtuálna adresa ocitla na mape je výkonnosť servera, služby, portálu, ktoré sa odrážajú najmä v ich návštevnosti a používanosti, spomínané dve kritériá sú rozhodujúce. Konštitučnými prvkami mapy je webová adresa, lepšie povedaná webová adresa + koncentrácia používateľov, resp. jej návštevníkov za časovú jednotku. Na vzniknutú potrebu pomenovať používateľa internetu, ktorý sa udomáčuje vo virtuálnom priestore tak, že ho obýva a stáva sa „občanom“, reagoval anglický diskurz vytvorením pomenovaní *netizens, neters, netties, netheads* (Crystal 2004, cit. podľa Hoffmannová, 2008, s. 104), z ktorých sa ani jedno u nás zatiaľ neujalo. Pre potreby tohto príspevku nech budú obyvatelia slovenského webu a zároveň používatelia slovenského jazyka napríklad „webčania“.

3. Vnútornú štruktúru a kompozíciu slovenského virtuálneho priestoru tvoria **vzťahy medzi jednotlivými uzlami**, ale na mape v záujme zachovania analógie MHD sú naznačené len jednotlivé trasy určené podľa tematickej príbuznosti uzlov. Tvorcovia vymedzili 8 liniek, ktoré by mali korešpondovať s akýmsi *virtuálnymi stereotypmi*, resp. s typmi záujmov webčanov. Keby výsledkami diferenciácie lingvotopu boli určité zreteľné vrstvy, dalo by sa hovoriť, že štruktúra a kompozícia mapy slovenského internetu predstavuje svojskú stratifikáciu virtuálneho priestoru. Ale výsledkami tohto mapovania sú webové adresy ako interaktívne komunikačné zóny, ostrovčeky špecifického diskurzu, tematické niky atď, a tak je výstižnejšie hovoriť o zonácii. Pomenovania zón predstavujú presnejšiu lokalizáciu v priestore či už v podobe „krčmových stolov“ (Wikipédia) alebo „miestností“ (Popec), ktoré sú vymedzené jednak príslušnosťou k určitému typu diskurzu a celkovou úspešnosťou a významnosťou v danej komunite. Za prejav úspešnosti sa považuje predovšetkým návštevnosť na chatoch, diskusných fórach, či už prostá prítomnosť (on-line) webčanov alebo ich aktivita (pisomná alebo audiovizuálna komunikácia). Podľa štatistík napríklad do portálu Azet a jeho chatu Popec príde denne 500 000 tisíc ľudí – čo je napríklad celá Bratislava a ešte zopár tisíc cezpoľných. Pravdaže, toto číslo je relatívne a rozložené do jednotlivých prihlásení v priebehu celého dňa, preto štatistiky evidujú aj niečo ako okamžitú návštevnosť, ktorá sa ráta skromnejšie, len v desaťtisícoch. Takéto koncentrácie ľudí na jednom „mieste“ nemajú historicky obdobu (okrem snemov, vojen, demonštrácií a spartakiád) a s výnimkou sociológie a psychológie davu neboli predmetom seriózneho výskumu. Dnes sa elektronickou komunikáciou zaoberá už veľké množstvo jazykovednej, najmä diskurzívne orientovanej literatúry (prehľadnejšie Hoffmannová, 2008) s akcentom na analýzu chatovej komunikácie, ale o zonácii virtuálnych spoločenstiev sa veľa nehovorí. Zonáciu slovenského jazykového priestoru podľa slovenských webčanov na základe mapy slovenského internetu tvorí 8 základných líní (liniek).

B. VIRTUÁLNA TOPOGRAFIA A ZONÁCIA SLOVENČINY

• **Linka č. 1 – blogerská:** Predstavuje líniu personalizovaných a privátnych mikropriestorov. Za blog sa v tomto prípade považuje webová lokalita vrátane obsiahnutých komunikátov, takže blog primárne predstavuje textový priestor a sekundárne aj produkt, ktorý nemusí byť situovaný len na webe (textový blog môže vyjsť v novinách alebo aj knižne) a ktorý dokonca nemusí byť textový (napr. fotoblog, artblog). Slovník súčasného slovenského jazyka podáva len priestorové chápanie blogu ako internetovej stránky... s exemplifikáciou *uverejniť svoj názor na blogu*. Ale príklady ako *písať v blogu (o niečom)*, či *písať blog* naznačujú významové rozšírenie – synekdochu typu totum pro parte, kde blog sa dá chápať aj ako text. Používatelia blog prirovnávajú k osobnému denníku, tribúne, ku kolekcii odkazov, k politickému pódiumu, atď... Ide o hybrid z hľadiska žánrových postupov a typický príklad interaktívneho textovo-vizuálneho formátu. Obsahuje grafické, textové aj hypertextové prepojenia a formálne pravidlá na jeho tvorbu neexistujú (podľa <http://blogujeme.blogspot.com/2007/10/o-je-blog.html>).

• **Linka č. 2 – magazínová:** Línia s adresami internetových magazínov, či už výlučne internetových (napr. InZine) alebo virtuálnymi verziami tlačovín. Aj keď v tomto priestore jestvuje možnosť diskusie, z hľadiska percepcie dominuje pasívne vyhľadávanie a čítanie informácií.

• **Linka č. 3 – televízna:** Predpokladá virtuálne prezentácie audiovizuálnych médií, ktoré vysielajú na Slovensku, aj keď mapa to celkom nezohľadňuje. Zaujímavé je zaradenie Youtube.com do Tv línie – zrejme vo funkcii audiovizuálneho kanála.

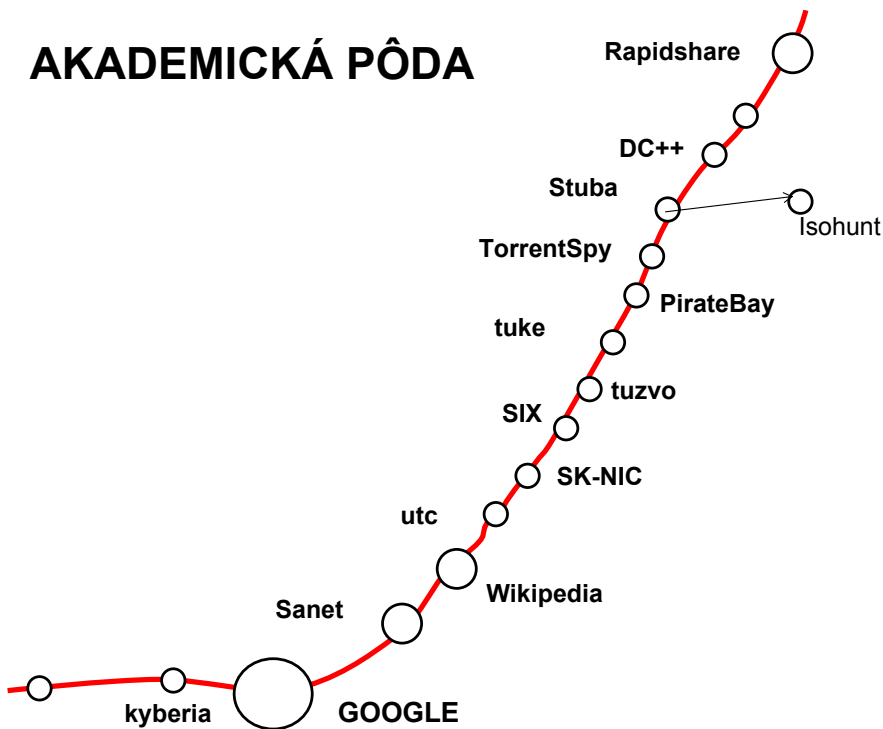
• **Linka č. 4 – spravodajská:** Podobne ako pri magazínovej linke aj tu ide webové lokality, ktoré koncentrujú aktuálne spravodajské informácie. Orientované sú prevažne na pasívnu percepciu zo strany návštevníkov stránok.

• **Linka č. 5 – pornografická:** Vytvárajú ju webové stránky s háklivým obsahom predovšetkým vo forme videí, fotografií, pričom z hľadiska percepcie ide znovu o pasívne weby orientované na sledovanie, prijímanie, vyhľadávanie či sťahovanie prezentovaného obsahu.

• **Linka č. 6 – pracovný čas:** Recesistický výhonok v spleti jednotlivých línií – tvorcovia ho vyskladali z „nevinných“ portálov, ktoré bývajú povolené aj firemnými administrátormi. Dominuje komunitný portál Facebook s množstvom funkcií na aktívnu aj pasívnu účasť na virtuálnom diskurze – predovšetkým s virtuálne zadanými a potvrdenými priateľmi.

Pri skúmaní diskurzu v slovenskom virtuálnom priestore sú zaujímavejšie najmä dve línie mapy, ktoré predpokladajú vysokú aktivitu webčanov, pravidelnú a polytematickú konverzáciu ústiacu do písomných komunikátov. Ide o linky č. 7 akademickú a č. 8 diskusnú.

• **Linka č. 7 – akademická:** Túto trasu som v záujme názornosti, prehľadnosti a autenticity čo najvernejšie prekreslila do osobitného okna. Nachádzajú sa na nej webové stránky univerzít, adresa najväčšej virtuálnej encyklopédie a akademický portál. Dôležitým bodom na akademickom pôde je *Sanet*, slovenská akademická dátová sieť, ktorej aplikácie na serveri *Savba* sami využívame. Akademickú pôdu, pochopiteľne, reprezentujú adresy technicky vyspelých a dobre vybavených univerzít, ako *Stuba* (Slovenská technická univerzita v Bratislave, *Tuzvo* – Technická univerzita vo Zvolene, *Tuke* (Technická univerzita v Košiciach), *UTC* (*Uniza* – Žilinská technická univerzita) a *Uniba* (Univerzita Komenského v Bratislave) s približne podobnou štruktúrou a dominantným cieľom prezentovať sa a informovať o svojich aktivitách.

Aj keď projekt *Wikipédie* súvisí s akademickou pôdou len okrajovo, lokalizácia tejto adresy na línii akademickej pôdy má svoje opodstatnenie a na rozdiel od akademických portálov slovenská verzia virtuálnej encyklopédie poskytuje nielen informácie, ale aj priestor na autorský vklad do tohto kolektívneho diela a priestor na diskusiu. Slovenská verzia vzniká od októbra 2003 a v súčasnosti sa pracuje na 110 428 článkoch. Ponúka možnosť interaktívnej diskusie s inými autormi a redaktormi – v „krčme“ Wikipédie. Je to stránka, ktorá sa používa na rozličné diskusie a tematické okruhy sú nastolené – na niektorom zo 6 stolov.

Novinky	Wikipolitika	Technické	Gramatické	Návrhy	Podpora	Rôzne	
Pridať oznámenie o novinke na Wikipédii napr. nové Wikiprojekty	Pre diskusiu o aktuálnej a navrhovanej politike	Pre diskusiu o technických veciach	Pre diskusiu o gramatických veciach	Pre diskusiu o nových návrhoch a návrhoch, ktoré sa netýkajú politiky	Pridať žiadosť, ktorej odpoveď nie je zahrnutá v	Pridať poznámku, ktorá sa nehodí k inému stolu	

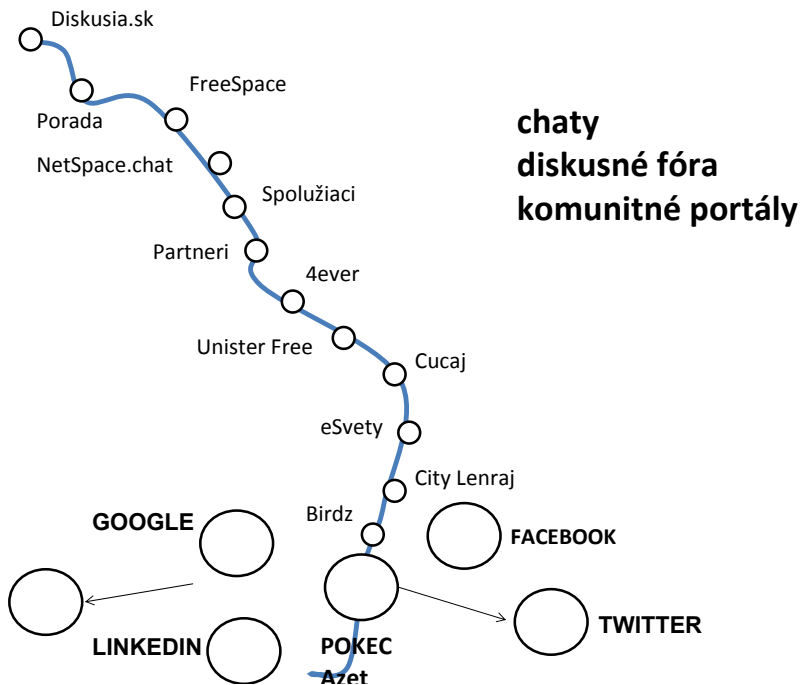
Napriek určitej hravosti sa v tomto priestore vykonáva relatívne odborná činnosť a hoci slovenská mutácia anglickej verzie nemá porovnateľnú odbornú úroveň, aj v slovenskej verzii stále pribúdajú heslá. Okrem nich sa na tomto mieste tvoria a prezentujú ďalšie textové produkty ako wikislovník, wikiknihy a wikicity, wiki-noviny.

Na akademickej pôde sa ocitli aj špecializované weby informatikov *Hysteria* a *Kyberia*. Napríklad *Kyberia* od roku 1997 sústredila 5 000 ľudí a okolo 1,1 milióna príspevkov vďaka „košatému“, a teda veľmi úspešnému fóru. Okolo nej oscillovalo dianie počítačového undergroundu, server podporoval anonymnú komunikáciu a zároveň publikoval odborné články týkajúce sa počítačovej bezpečnosti. Prípád servera *Kyberia* je aj precedensom regulačného zásahu zo strany štátu a zabavenia servera v dôsledku známej kauzy útoku na NBÚ, za ktorým stáli ľudia zo spomínanej komunity. Ďalšou skupinou adries na akademickej pôde sú stránky ako *Pirate Bay* (*Pirátska zátoka*) – ktorých zaradenie do tejto línie si môžeme vysvetliť vysokou návštevnosťou – obsahujú 1.200 000 dátových jednotiek, má registrovaných viac ako 2.700 000 používateľov. Torrentové servery (torrenty sú indexovacie stránky), z ktorých *Pirate Bay* je najznámejšia, sa využívajú na sťahovanie dát. Umožňujú výmenu dát nielen medzi dvomi používateľmi navzájom, alebo z jedného zdroja, ale aj v tzv. roji používateľov. Podobne funguje server *Torrent Spy*, ale autori mapy zrejme nevedeli o jeho zrušení v roku 2008 (následkom kauzy o porušovaní autorských práv). Jedným z najpopulárnejších vyhľadávacích serverov pre torrentové súbory je *isoHunt* s viac ako 1,7 mil. súborov v databáze, so 7,4 mil. návštevníkov (v máji 2006), 40 mil. unikátnych vyhľadávaní mesačne. Iný typ dátových zdrojov predstavujú adresy *DC++* (nástroj na zdieľanie súborov protokolom *Direct Connect*). A napokon adresy *SIX* a *Sk-nic* sú tiež nástroje technolo-

gickej podpory užívania webu – *Six* ako Slovenské peeringové centrum s informáciami pre poskytovateľov internetového pripojenia a *SK-nic* ako správcovský server pre domény slovenského internetu (zriaďuje a spravuje domény .sk s certifikovanou autorizáciou). Akademická pôda sa podľa autorov mapy končí, resp. začína pri jednom z najväčších úložísk dát, pri serveri na rýchle zdieľanie a sťahovanie dát – *Rapidshare*.

Z týchto webových zón sa skladá autentická línia akademickej pôdy podľa tvorcov mapy. Je zaujímavé zistenie, že popri adresách univerzít, akademickeho webu a encyklopédie by sem mali patriť aj adresy komunit profesionálov z oblasti IT, a najmä najrozličnejšie zdroje dát vrátane pirátskych. Z tohto môžeme dedukovať postoj tvorcov mapy k šíreniu informácií a imperatív slobodného prístupu k dátam ako organizačného princípu najvyššieho rádu (pravdaže, v kontraste s opačnými záujmami, napr. autorskými).

• **Linka č. 8 – diskusná:** Hoci práve táto linka je pre diskurzívnu jazykovedu najzaujímavejšia a od mapy by sa očakával prehľad slovenských adries, na ktorých prebieha intenzívny a interaktívny diskurz, podrobnejší pohľad na jednotlivé adresy sklame. Na pôvodnej mape internetu táto linka obsahuje len zastávky s odkazom „stanica zrušená administrátorom“, takže celá táto vetva na mape je skôr líniou duchov. Pokúsila som sa túto líniu intuitívne vytvoriť a doplniť ju o aktuálne a relevantné adresy významných diskusných zón – chatov a komunitných portálov.

Pri prvom pohľade na túto schému možno zarazia názvy webov – koncentrácia logoným (medioným) v angličtine. Z troch najväčších portálov ani jeden neznie po slovensky a je možné, že najmä **Pokec** s jeho českým znením môže pôsobiť ešte iritujúcejšie ako anglofónne názvy. To však nebráni portálu *Azet*, kde chat *Pokec* funguje, prezentovať sa mottom – *Azet, najobľúbenejšie miesto na pokec pre Slovákov*. Samotný *Pokec* je podľa reklamy *chat, kde je vždy najviac ľudí*.

Diskusie na internete by sa dali rozdeliť do dvoch základných kategórií podľa cieľovej skupiny, pre ktoré sú určené – na všeobecné a špecializované. Tie prvé chcú osloviť široký okruh návštevníkov. Najneutrálnejšie a najznámejšie sa vyformovali pri mienkotvorných denníkoch. Pri Sme fungujú *diskusie.sme.sk* (okrem toho aj fórum, blogy a kaviareň), pri Pravde *debata.pravda.sk*. Diskusie ako základný interaktívny prvok sú súčasťou každého väčšieho komunitného portálu, napr. *Atlas – diskusia.dnes.atlas.sk*). Polytematické diskusie s praktickým využitím majú miesto na adrese *porada.sk* v zmysle ich hesla „*Spolu vieme viac*“. Bohatú a pestrú diskusnú líniu mapy slovenského internetu tvoria virtuálne spoločenstvá, ktorých komunikačná produkcia formuje tvár virtuálnej slovenčiny. Linka vychádza z adresy *Diskusia.sk*, ktorá vyzýva „*Povedzte svoj názor drzo a všetkým!*“ Ostáva len dúfať, že to doslova a denne nevyužíva všetkých 267 785 registrovaných používateľov. Ambíciu osloviť širokú škálu webčanov má chat *4ever – chat pre všetkých*. Hrdí sa, že je „nielen pekný, ale aj nabitý funkciami“ – a čo je pre nás zaujímavé – aj textami. Má rubriku Textovky, akúsi databázu citátov, mott, Murphyho zákonov, prísloví, a dokonca „zaľúbených smsiek“ ako moderného a preddefinovaného formátu na vyjadrenie citov. Podobne sa prezentuje *Chatik – najsladší chat na webe*. Svoje miesto na línii má *Webfun – konečne niečo dobré*. Všeobecné diskusné fórum s veľkým tematickým rozptylom je aj *FreeSpace Portal Fórum*. Veľký počet návštev, prispievateľov a teda slušnú komunitu združuje relatívne mladý portál *Cucaj*.

Druhý, špecializovaný typ diskusií vytvára cieľovo vyhranenejšie komunity a sústreďuje určitú skupinu webčanov podľa regionálnej, vekovej, politickej, sociálnej či inej príslušnosti. Patria sem komunitné portály a chaty ako napr. *NetSpace CHAT* – chat hlavne pre ľudí z Podpoľania, ale nielen pre nich (*chat.netspace.sk*). Populárny je server *Spolužiaci – server všetkých spolužiakov a spolužiačok*. Je miestom, kde sa môžu stretávať spolužiaci a kamaráti, ktorí chodili alebo chodia do rovnakej triedy. Funguje na princípe tried, ktoré sú v zozname rozdelené podľa okresu, mesta, školy a ročníka. Je tu priestor na kontaktné informácie, dajú sa písať odkazy, organizovať stretávky alebo sa schádzať priamo na stránke. Iný dlhodobo fungujúci zoznamovací portál klubového charakteru reprezentujú *Partneri*. Komunitu študentov, vysokoškolákov, maturantov a absolventov škôl združuje na svojich stránkach megaportál *Unister*. Prezentuje sa sugestívnou otázkou „*Unister – prečo tu ešte nie si?*“ („Sú tu milí ľudia z tvojej univerzity a dlho hľadani priateľa, najobľúbenejší profesori a najlepšie semináre, najlepšie blogy a fotoalbumy, množstvo skupín a fór s rozličnými témami.“) Konkurenčný portál *Birdz* zas na svojich stránkach sugeruje,

že on je najnavštevovanejší portál pre študentov a ponúka „svet v humorných komentároch z politiky, kultúry, školy a iných miest“. Pre webčanov, ktorí nechcú byť lokalizovaní alebo nevedia, kam patria, ponúka východisko a útočisko portál *e-svety*. Pýta sa: *Nevieš kam patriš? Vytvor si vlastný svet!* Nasleduje výpočet dobrých dôvodov na zriadenie virtuálneho privátneho sveta. Napríklad to, že je prvým skutočným portálom pre skupinky, portálom, ktorý je pekný a účelný, ponúka krásu aj intimitu. Podobnú a graficky trojdimenzionálne sofistikovanú ilúziu ponúka aj portál City Lenraj, ideálne virtuálne miesto. (Jeho tvorcovia sa od roku 2006 snažia vytvoriť mesto, ktoré by oslovilo čo najširší okruh občanov, podnikateľov a ponúklo im rôzne služby – ilúziu a uviedlo do stavu ataraxie.)

Na sútoku všetkých slovenských chatov, diskusných skupín a komunitných portálov ležia adresy, ktoré sú z počutia známe aj tým, ktorí neobývajú web a necítia sa tam doma. Ide najmä o *Google*, *Facebook* a *Pokec*, ale napríklad aj o *Twitter*, *MySpace* alebo *LinkedIn*. Google je primárne vyhľadávač, ale má nástroje na konverzácie (napr. v Gmaili sú to „rozhovory“). Vznik Facebooku sa datuje od roku 2004 a ide o sociálnu sieť – rozsiahly webový systém, ktorý slúži hlavne na komunikáciu medzi používateľmi, zdieľanie multimediálnych dát, udržiavanie vzťahov a na zábavu. Patrí do mapy slovenského internetu, pretože funguje v slovenskej jazykovej mutácii, čím podporuje aj umožňuje dorozumievanie v slovenčine. *Twitter*, *MySpace* a *LinkedIn* slovenskú verziu nemajú, a tak napriek tomu, že ich navštevujú či obývajú aj slovenskí webčania, na podobe virtuálnej slovenčiny sa nepodieľajú. V schéme diskusnej línie predstavujú významné zóny globálneho neslovenského lingvotopu.

C. ZHRNUTIE

1. Mapa slovenského internetu – kontúry „domova“

Mapa slovenského internetu kreslí kontúry „domova“ slovenských webčanov „zdola“ z pohľadu angažovaných jednotlivcov. Má delimitačný účinok (vymedzenie slovenského komunikačného priestoru), identifikačný a integračný účinok (uplatnenie a posilnenie vlastného slovenského kultúrneho a jazykového povedomia). Napriek tomu, že virtuálna komunikácia sa neuskutočňuje bezprostredne, internet ako globálne médium vytvára podmienky pre mnohodimenzionálnu interaktivitu (množstvom vzťahov, rôznorodosťou informačných odkazov) a v nevyhnutnej obrane pred zahltením u webčanov podporuje formovanie užších záujmových diskurzívnych skupín a v rámci nich aj posilňovanie sociálnej integrity a pocitu domova. Mapa predstavuje najmä ten zaľudnený a intenzívne „žitý priestor“ s vlastnými pravidlami, zásadami, tendenciami (akomodácia a adaptácia) a konkrétnymi zastávkami. Naznačuje nový sociokultúrny rámec virtuálnych interakcií, aj ich spontánnu zonáciu. Vytváranie vlastných webových lokalít, tematizácia domácich aktuálnych spoločenských otázok a aktívna účasť na tomto diskurze prostredníctvom slovenčiny znamená nielen pod-

poru komunikácie, ale aj komunity. Ide o účinnejší a úprimnejší prejav virtuálneho patriotizmu než je v realite patriotizmus manifestačného typu.

2. Virtuálna realita – tretia kultúra

Makrosystémové dynamické tendencie v jazyku a spoločnosti nikdy neboli, a ani teraz nie sú jednosmerné. Globalizácia pôsobí v kontraste s lokalizáciou, nivalizácia s hierarchizáciou, univerzalizácia so špecifikáciou, samoregulácia s autocenzúrou a cenzúrou atď. Popri globalizačnom tlaku angličtiny sa vo virtuálnom prostredí celkom prirodzene vytvára slovenský jazykový priestor s neostrými hranicami, bohatou štruktúrou a hustým osídlením domácimi používateľmi jazyka. Jazyková situácia na slovenskom webe je teda súčasťou komplexnej skutočnosti, ktorá odráža aktuálnu diferenciaciu a štrukturáciu spoločnosti, a teda ako každá jazyková situácia, aj táto má svoju vzťahovú dynamiku (Bosák, 1997). Potvrdzujú sa predpoklady o tzv. transformačno-kreatívnej tendencii jazyka a kultúry v kontakte s inými jazykmi a kultúrami. Podľa Stanislava Gajdu (1998, s. 25) táto tendencia smeruje k vytvoreniu „tretej kultúry“, teda takej kultúrnej kompetencie, ktorá dokáže udržať otvorenosť voči novému a odlišnému, ale nestratiť vlastnú identitu. Je nepochybné, že vytvorenie a kultivovanie životného priestoru je základným predpokladom vzniku „tretej kultúry“ a že ak sa vytvorí, tak najskôr a najzreteľnejšie práve na webe. Napĺňanie týchto očakávaní dnes už môžeme konfrontovať s víziami, ktoré sú známe z prác Tofflerovcov, najmä s *politikou tretej vlny* (1996).

3. Nie stratifikácia, ale zonácia

V súvislosti s prestratifikovanosťou slovenčiny a s interdiskurzívitou, hybridnosťou jazykových foriem, heterogenitou používateľov webu, miešaním ich identít a miešaním žánrov a štýlov – nie je možné vyčleniť vo virtuálnej slovenčine, predovšetkým v jej aktívnej diskurzívnej forme, zreteľné vrstvy a úrovne národného jazyka. Prirodzená samoregulácia na internete smeruje k vytváraniu takých verejnopriestorových štruktúr, ktoré majú podobu bodov, ohnísk a zón.

4. Nie varieta, ale existenčná forma

Virtuálna slovenčina nie je len špecifická varieta jazyka (porov. Findra, 1997), ale relatívne nová a osobitná existenčná forma národného jazyka. Diferencujúcim faktorom odlišujúcim varietu od formy je technologická podmienenosť jej fungovania a sprostredkovanosť komunikátov, z ktorej vyplývajú nové a zásadné vlastnosti tejto jazykovej formy (napr. absencia diakritiky, módy off a on-line...). Má komplexnú povahu v dôsledku spájania najrozličnejších jazykových útvarov, literárnych žánrov, tematických diskurzov, privátnych i verejných prejavov. Iný je rozsah a typ sociálnych rolí na internete – od anonymného webčana až po detailne prezentovaného a lokalizovaného používateľa.

5. V rámci globálneho aj lokálne

Virtuálna realita je plná prekvapení a paradoxov. Veľmi známy a citovaný je paradox opozície písanost' – hovorenosť virtuálnych komunikátov (Čmejrková, 1977), ktorý pripúšťa, že diskurz na webe je primárne písaný, ale potenciálne hovorený a prejavuje sa ako povrchovo písaná a hlbkovo hovorená komunikácia. Podobne je to aj vo vzťahu cudzie – domáce, globálne – lokálne. Aj zóny slovenského virtuálneho priestoru obsahujú formálne cudzojazyčné (anglické) prvky a odrážajú aj globálnu kultúru, ale inak – vnútorne a hlbkovo z hľadiska identity používateľov, z hľadiska spôsobu verbalizácie, jazykových praktík, ale aj z hľadiska tematizácie – sú (zatiaľ) skrz-naskrz slovenské.

Bibliografia

- BACHELARD, Gaston: Poetika priestoru. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1990. 360 s.
- BOSÁK, Ján: Skúmanie jazyka ako sociálno-komunikačného systému. In: Dynamické tendencie v jazykovej komunikácii. Zost. J. Bosák. Bratislava: JÚLŠ SAV 1990, s. 75 – 84.
- BOSÁK, Ján: Prestratifikovaná slovenčina alebo hľadanie hraníc spisovnosti. In: Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy. Sociolinguistica Slovaca 3. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 1997, s. 45 – 53.
- ČMEJRKOVÁ, Světa: Čeština v síti: Pisanost či mluvenost? O stylu e-mailového dialogu. In: Naše řeč 1997, roč. 34, s. 225 – 247.
- FINDRA, Ján: Štylistika internetových textov. In: Slovenská reč, 1997, roč. 62, č. 5, s. 257 – 267.
- GAJDA, Stanislaw: Internalizacja a slowianska polityka jazykowa. In: Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za a proti. Ed. Ján Bosák. Bratislava: Veda 1999, s. 18 – 27.
- HOFFMANNOVÁ, Jana: Sociolekt, vekový styl a komunikace na chatu. In: Jazyk a jazykoveda v pohybe. Ed. S. Mislovičová. Bratislava: Veda 2008, s. 103 – 109.
- HORECKÝ, Ján: Východiská k teórii spisovného jazyka. In: Z teórie spisovného jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava: Veda 1979, s. 13 – 22.
<http://blogujeme.blogspot.com/2007/10/o-je-blog.html>
- Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za a proti. Ed. Ján Bosák. Bratislava: Veda 1999. 166 s.
- JANDOVÁ, Eva: Dva typy komunikace na Internetu a jejich stylový charakter. In: Západoslovanské jazyky v 21. storočí I. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela 2005, s. 59 – 68.
- KOŘENSKÝ, Jan: Ústup etnicity a jeho jazykové projevy. In: Tożsamość a język w perspektywie slawistycznej. Red. S. Gajda. Opole: Uniwersytet Opolski 2008, s. 115 – 125.
- KRALČÁK, Lubomír: K aktuálnej stratifikácii slovenského národného jazyka a jej dynamike. In: Jazyk a jazykoveda v pohybe. Ed. S. Mislovičová. Bratislava: Veda 2008, s. 278 – 287.
- LÉVY, Pierre: Kyberkultura. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Karolinum 2000. 229 s.
- Mapa českého internetu: <http://iam.krystin.net/cesky-web-trend-map-2008/>
- Mapa slovenského internetu: <http://i.sme.sk/cdata/0/43/4341010/mapa.pdf>
- Mapa svetového internetu: <http://mapainternetu.wordpress.com/2009/01/25/mapa-svetoveho-internet/>
- MÜLLEROVÁ, Olga: Poznámky k mluvenosti a psanosti komunikace na četu. In: Jazyk a jazykoveda v pohybe. Ed. S. Mislovičová. Bratislava: Veda 2008, s. 110 – 117.
- RIPKA, Ivor.: Miesto dialektov v súbore útvarov národného jazyka: In: Jazykovedné štúdie. 15. Horeckého zborník. Red. J. Ružička. Bratislava: Veda 1980, s. 120 – 127.

SLANČOVÁ, Daniela – SOKOLOVÁ, Miloslava: Variety hovorenej podoby slovenčiny. In: *Studia Academica Slovaca*. 23. Prednášky XXX. Letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul 1994, s. 225 – 240.

Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006.

TOFFLER, Alvin – TOFFLEROVÁ Heidi: Utváranie novej civilizácie. *Politika Tretej vlny*. Bratislava: Vydavateľstvo Open Windows 1996.

WACHTARCZYKOVÁ, Jana: Internacionalizácia jazykového systému ako synergický jav. In: *Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za a proti*. Ed. J. Bosák. Bratislava: Veda 1999, s. 147 – 156.

Zákon, explanácia a interpretácia v spoločenských vedách. Eds. V. Černík, J. Viceník. Bratislava: Iris 2005. 287 s.

REGISTROVÁ MOTIVÁCIA LEXIKÁLNYCH JEDNOTIEK
(O VZŤAHU MEDZI POJMAMI LEXIKÁLNA ZÁSoba, REGISTER,
SOCIOLEKT)¹

MARTIN OLOŠTIAK

OLOŠTIAK, Martin: Register Motivation of Lexical Units (remarks on the relation among lexis, register and sociolect). Jazykovedný časopis, 2010, Vol. 61, No. 1, pp. 31 – 42. (Bratislava)

Register motivation (RM) represents one of 17 types of lexical motivation. The term *register motivation* refers to the term (*communication*) *register* which is defined as situationally conditioned language behaviour of people connected by their common activity (D. Slančová). Register lexical units are thus situationally conditioned (such as child lexis, sport lexis etc.). Moreover, the relation among lexis, register and sociolect is analyzed. Finally, the relation of RM with other types of motivation (e.g. paradigmatic, word-formation, phraseological, syntactic and interlingual motivation) is outlined.

Key words: lexis, lexical motivation, register motivation, register, sociolect.

„Hlavný problém“ slovenskej jazykovedy by teda nemal spočívať v posudzovaní jazykových prostriedkov len podľa ich spisovnosti/nepisovnosti, ale aj podľa funkčnej a komunikačnej primeranosti. Ak sa vo všeobecnej rovine nepochybuje o tom, že jazyk je vždy spojený so sociálnym kontextom, tak treba rátať aj s tým, že čoraz diferencovanejšia štruktúra súčasnej spoločnosti nachádza svoj odraz aj v diferencovanejšej jazykovej štruktúre. Z tohto pohľadu je teda naliehavejšie i aktuálnejšie skúmať aj komunikačný priestor medzi dvoma pólmi – spisovným jazykom a dialektmi, ich vzájomné „presahy“ a ovplyvňovania. Ostré hranice medzi jednotlivými varietami existujú len v zidealizovaných normotvorných predstavách, nie v konkrétnej jazykovokomunikačnej realite.

(J. Bosák, Dialekty a sociolekty, 1996, s. 28 – 29)

V nadväznosti na sociolingvistický prúd slovenskej jazykovedy, ktorej významným predstaviteľom je aj jubilujúci Ján B o s á k, a lexikologickú teóriu lexikálnej motivácie Juraja F u r d í k a, pokúsime sa naznačiť niektoré otázky súvisiace s fungovaním lexikálnych jednotiek v komunikácii.

Jednu z najväčších dilem mal J. Furdík v otázke vzťahu lexikológie a štylistiky. To sa v rámci jeho úvah o lexikálnej motivácii premietlo aj do hľadania adekvátneho pojmovo-terminologického aparátu. V jednotlivých akademických rokoch na pred-

¹ Za cenné poznámky a pripomienky k rukopisu ďakujem Daniele Slančovej.

náškach postupne hovoril o motivácii sociálno-stratifikačnej (1996/1997; 1997/1998), štylistickej a stratifikačnej (1998/1999), štylistickej a sociolektickej (1999/2000), štylisticko-stratifikačnej a sociolektickej (2000), štylistickej a sociálno-stratifikačnej (tézy 1998/1999), stratifikačnej a sociolektickej (2000/2001). V konečnej verzii (Furdík, 2008) sa vyčleňujú tri motivačné typy – stratifikačná, terminologická a sociolektická motivácia.

Najprv sa stručne zmienime o pojmovej náplni týchto troch motivačných typov, ako sa vyčleňujú v citovanej práci.

Stratifikačná motivácia. Podľa J. Furdíka „stratifikačnou motiváciou sa vyznačujú lexikálne jednotky patriace do príslušných (štylových) vrstiev slovnej zásoby. ... Za stratifikačne motivované však pokladám nielen lexémy patriace do jednotlivých jazykových štýlov (hovorové slová, kancelarizmy, žurnalizmy a pod.), ale aj také skupiny lexém, ktoré sa v literatúre označujú ako knižné slová, poetizmy, biblizmy a pod.“ (Furdík, 2008, s. 61). Autor vo svojich úvahách síce vychádza z pojmu/termínu štýlová vrstva² a nadväzuje tak na klasické chápanie konceptu štýlového rozvrstvenia slovnej zásoby, ako však vyplýva z citátu, štýlovú príslušnosť slova so stratifikačnosťou nestotožňuje, priame stotožňovanie funkčných štýlov a typov lexikálnych jednotiek dokonca odmieta.

Terminologická motivácia. Odborné termíny predstavujú špecifický typ lexikálnych jednotiek, ktoré sa podľa J. Furdíka nápadne odlišujú od stratifikačne motivovaných hovorových slov.³ Výrazne o tom svedčí aj súbor vlastností, ktoré sa odborným termínom štandardne pripisujú (motivovanosť, systémovosť, derivatívnosť, presnosť).

Sociolektická motivácia. Sociolekticky motivované sú spoločensky determinované lexémy, teda také, ktoré sa preferenčne používajú vo väčšej-menšej societe a z druhej strany túto societu istým spôsobom charakterizujú (slangizmy, argotizmy, profesionalizmy), napr. *slovina, matika, anglina* → žiaci/študenti.

Daniela Slančová (1999a; 1999b) poukazuje na sociálne podmienenú diferencovanosť súčasnej jazykovej situácie slovenčiny, ktorá stojí v pozadí zložitej vnútornej rôznorodosti existujúcich a v štylistickej teórii vymedzených štýlov. Navyše podľa autorky do úvahy treba brať pribúdanie nových štýlov, profiláciu medzištýlových útvarov a prechodných pásem; v štylistickej klasifikácii je teda vhodné počítať s odrazom dynamiky sociálneho a jazykového vývinu.⁴ Autorka explicitne konštatuje, že s pojmom funkčný štýl sa pri reflexii istých komunikačných oblastí pracuje obzvlášť zložito (v tejto súvislosti pripomína skupinu spontánnych hovorených jazykových prejavov).

² Podobne Juraj Dolník (2003, s. 173 n.) na základe parametra *štýlová príslušnosť* uvažuje o týchto skupinách štylisticky príznakových lexém: knižné, administratívne, publicistické, hovorové slová, odborné termíny.

³ Porovnanie so stratifikačne motivovanými kolokvializmami nie je náhodné. V predchádzajúcich verziách sa totiž odborné termíny zaraďujú práve do stratifikačnej motivácie.

⁴ Na túto skutočnosť vo viacerých prácach poukázal aj jubilant (napr. Bosák, 1995; cituje ho aj D. Slančová); porov. aj citát z úvodu nášho príspevku.

Súhlasíme s tvrdením, že nemožno viesť priamu úmeru medzi funkčnými štýlmi a lexikálnymi prostriedkami. Lexikálne prostriedky majú schopnosť byť charakteristickými prvkami nielen pre jednotlivé funkčné štýly, ale aj konkrétnejšie. Môžeme napríklad uvažovať o lexikálnych jednotkách používaných v oblasti športu, vierovyznania či v komunikácii s deťmi, a pritom nepracujeme s termínmi športový, konfesionálny či detský štýl. „Epickú šírku“ primárnych funkčných štýlov (náučný, administratívny, publicistický, rečnícky, esejistický, hovorový, umelecký) sa pokúsil skonkrétniť Jozef Mistrík (1997), keď navrhol dichotómiu primárny – sekundárny štýl (medzi sekundárnymi sa uvádza 72 štýlov). Vymedzenie sekundárnych štýlov však nie je organické (porov. aj recenziu Orgoňovej, 1998, s. 306 – 307).

Jedným zo spôsobov, ako reflektovať otázku rozvrstvenia a rozličnej stylistickej, resp. komunikačnej hodnoty jazykových (lexikálnych) jednotiek, je aplikácia pojmu a termínu register; porov. formuláciu Daniely Slančovej, ktorá v súvislosti s pragmatickou charakteristikou lexikálnej zásoby poznamenáva: „Dávame prednosť charakteristike pragmatického príznaku na pozadí registrovej príslušnosti, a to najmä kvôli možnosti presnejšie a konkrétnejšie charakterizovať komunikačnú sféru a funkciu, pre ktorú je príslušná lexia charakteristická“ (Slančová, 1998, s. 188). **Register** sa definuje ako „situačne podmienený spôsob jazykového prejavu, spätý s konkrétnym druhom spoločnej činnosti ľudí. Register je druhom sociolektu (v širšom chápaní). Chápeme ho teda ako spôsob fungovania istého jazyka v závislosti od charakteru činnosti a sociálneho prostredia, ktoré je určované vzájomnými vzťahmi účastníkov komunikácie“ (Slančová, 1999b, s. 96; v tejto práci aj rozbor ďalších existujúcich prístupov k vymedzeniu tohto pojmu/termínu). Autorka register vymedzuje v troch rovinách: 1. **situačne**: a) podľa komunikačnej sféry, určovanej hlavne charakterom činnosti, predmetom, témou, komunikačnými cieľmi a prostredím; b) podľa sociálneho prostredia, daného vzťahmi medzi účastníkmi komunikácie a ich sociálnymi rolami; 2. **podľa kódu** (hovorenosť – písanosť s rozličnými medzistupňami); 3. **prostredníctvom súboru jazykových prostriedkov**, ktoré sa pravidelne používajú v istých komunikačných situáciách; jazykové prostriedky možno vymedziť kvalitatívne (ich prítomnosťou/nepriťomnosťou) a kvantitatívne (frekvenčne a distribučne). Komplexne možno register charakterizovať prostredníctvom pragmatických, zvukových, lexikálnych, sémantických a syntaktických prostriedkov.⁵ (V tejto práci si všimame lexikálne prostriedky.)

⁵ Ján Horecký (2000) v recenzii na monografiu D. Slančovej *Reč autority a lásky. Reč učiteľky materskej školy orientovaná na dieťa – opis registra* (1999a) konštatuje, že register nemožno vymedzovať ako spôsob jazykového prejavu: „Treba sa azda vrátiť k výrazovým jednotkám a povedať, že ide o spôsob využívania jazykových výrazov, resp. z obsahovo-pragmatického hľadiska o spôsob konštruovania výpovedí (jazykových prejavov) pomocou komunikačných funkcií. Pravda, v takomto prípade by sa register nemohol pokladať za jazykový, systémový útvar, ale za rečový, prejavový, výpovedný. A potom by sa azda mohol spresniť aj názov do podoby komunikačný register“ (Horecký, 2000, s. 47).

D. Slančová (porov. práce, ktoré citujeme v ďalšej časti štúdie) v nadväznosti na uvedenú poznámku J. Horeckého ďalej pracuje s termínom komunikačný register, pričom posilňuje sociálny rozmer tohto pojmu/termínu a prikláňa sa k definícii komunikačného registra „ako sociálne podmieneného konvencionalizovaného jazykového a parajazykového správania“ (Slančová – Zajacová, 2007, s. 154). Sociálna podmienenosť sa bližšie charakterizuje na makrosociálnej a mikrosociálnej úrovni. Makrosociálny rozmer je spätý s komunikačnými sférami a subsférami (napr. bežný život, administratíva, náboženstvo, armáda; tu sa autorka opiera o vymedzenie J. Bosáka, 1990); mikrosociálny rozmer je spojený so sociálnym statusom, sociálnou rolou a sociálnou vzdialenosťou. Makrosociálny komunikačný register sa potom vylučuje ako konvencionalizované jazykové a parajazykové správanie sa ľudí v príslušných komunikačných sférach a mikrosociálny komunikačný register ako konvencionalizované jazykové a parajazykové správanie sa ľudí viazané na sociálny status, sociálnu rolu a sociálnu vzdialenosť medzi komunikantmi, pričom sa zdôrazňuje vzájomné prelínanie makro- a mikrosociálneho rozmeru (Slančová – Zajacová, 2007, s. 154; najnovšie D. Slančová – T. Slančová, v tlači).

V nadväznosti na pripomienku Jána Horeckého (porov. pozn. 5) by bolo možné **komunikačný register** (ďalej KR) charakterizovať ako súbor výrazových prostriedkov, ktorých existenčnou motiváciou je spätosť s istými viac alebo menej opakujúcimi sa, unifikovanými, „ritualizovanými“ komunikačnými situáciami, v ktorých sa dané prostriedky preferenčne používajú. Z tohto pohľadu možno uvažovať o **registrovej motivácii lexikálnych jednotiek**. Za základnú vlastnosť takýchto lexém pokladáme v súlade s citovanou formuláciou D. Slančovej **situáciu podmienenosť**. Registrové lexikálne jednotky sa funkčne špecializujú, vypovedajú o tom, v akej komunikačnej situácii sa preferenčne používajú. Pojem preferenčného používania lexikálnych prostriedkov neznamena, že by sa napr. lexie zo športového registra *prešlap, nedošlap, ulievka, priamy kop* museli používať len v prostredí športu. Naznačuje sa však komunikačná doména, s ktorou sú tieto výrazové prostriedky späté a ktorú pomáhajú identifikovať. Ďalšie príklady: *pápež, eucharistia, omša, koncelebrovať, kázať, Božie telo, konkláve* → konfesijná komunikácia; *havo, cica, papat', cikat', kakat'* → komunikácia s dieťaťom; *výmaz, skartácia, vyrubiť, penále, faktúra* → administratívna komunikácia.

Prvotný podnet registrovej príslušnosti je extralingválny,⁶ z tohto dôvodu sa registrová motivácia zaraďuje medzi adherentné (podľa J. Furdíka nadstavbové) motivačné typy, preto za registrový motivant pokladáme extralingválnu entitu – príznak indikujúci komunikačnú situáciu, v ktorej sa daná lexéma preferenčne používa. Spôsob používania jazykových prostriedkov sa však vo vedomí komunikantov fixuje, nejde teda len o výpovednú, parolovú záležitosť. Tu sa do pozornosti ponúka

⁶ Registrovým motivantom je sociálny status aspoň jedného z komunikantov alebo/a komunikačná situovanosť (porov. Slančová, 1999b, s. 98, pozn. 5).

otázka registrovej kompetencie (ako súčasť jazykovo-rečovej kompetencie individua), pod ktorou možno rozumieť nielen stupeň jazykového ovládania prostriedkov typických pre daný register, ale aj schopnosť ich adekvátneho komunikačného využitia s ohľadom na danú komunikačnú situáciu. Metajazykovým prejavom tejto fixácie je napr. lexikografické spracovanie v podobe funkčných kvalifikátorov.

Aplikovanie pojmov/termínov register, registrová motivácia umožňuje tiež ďalšiu špecifikáciu a hierarchizáciu verbálnych i neverbálnych prostriedkov. Napríklad D. Slančová (1999a) v rámci registra reči orientovanej na dieťa rozlišuje subregistre reč matky, reč otca, reč učiteľky materskej školy, reč lekára a i. orientované na dieťa; v rámci leteckého komunikačného registra funguje napr. subregister pozemného a subregister letového personálu (Ghillányová – Slančová, 2004); komunikačný register abuzérov psychotropných látok sa charakterizuje ako zastrešujúci pojem pre široké spektrum subregistrov, ktoré sú viazané napr. na fungovanie rôznych neorganizovaných skupín podľa druhov užívaných látok, napr. fajčiari konopí, užívatelia halucinogénov, heroínu a pod. (Gálišová, 2002, s. 107 – 108); v rámci registra konfesionalnej lexiky možno uvažovať primárne o subregistroch podľa jednotlivých vierovyznaní, obradov; v rámci športovej lexiky o subregistroch podľa jednotlivých športových odvetví.⁷

Áké lexikálne jednotky možno teda pokladať za registrovo motivované? Za registrovo motivované pokladáme skupiny lexém, ktoré sa tradične vyčleňujú pod hlavičkou štýlovej diferenciacie, teda napr. administratívizmy, poetizmy, ako aj skupiny lexém, ktoré spĺňajú požiadavku preferenčnej situačnej podmienenosti pri svojej komunikačnej realizácii (napr. lexika detskej reči, športová lexika, konfesionalná lexika a pod.).⁸ Tieto skupiny možno jednotne pomenúvať pomocou nominačného modelu *lexika + (adj) komunikačného registra*, napr. lexika konfesionalného komunikačného registra, lexika žurnalistického (masmediálneho) komunikačného registra, lexika administratívneho komunikačného registra (podobne by sa dalo uvažovať o ostatných jazykových i nejazykových prvkoch príslušných komunikačných registrov).

Ďalej sa do pozornosti ponúka otázka vzťahu medzi registrovou a sociolektickou motiváciou.⁹ Sociolektická motivácia vychádza z pojmu/termínu sociolekt, ktorý sa v Encyklopédii jazykovedy (1993, s. 413) definuje ako „sociálne nárečie, so-

⁷ Podľa zvoleného stupňa abstrakcie však terminologicky možno uvažovať priamo napr. o komunikačnom registri konkrétneho druhu športu.

⁸ D. Slančová v štúdií K pragmatickej charakteristike slovnej zásoby (1998, s. 188) medzi registrovo príznakové typy lexikálnych jednotiek zaraďuje odborné termíny, profesionalizmy, slangizmy, administratívizmy, publicizmy, poetizmy, esejizmy (citujúc A. Jedličku, 1989), familiárne pomenovania, tzv. detské slová, idiolektické či argotické pomenovania.

⁹ Tento problém si všíma aj D. Slančová, postulujúc otázku vzťahu medzi pojmom register a javmi, pomenovanými termínmi sociolekt, profesijná reč, argot, žargón (porov. Slančová, 1999b, s. 97 – 98, pozn. 4).

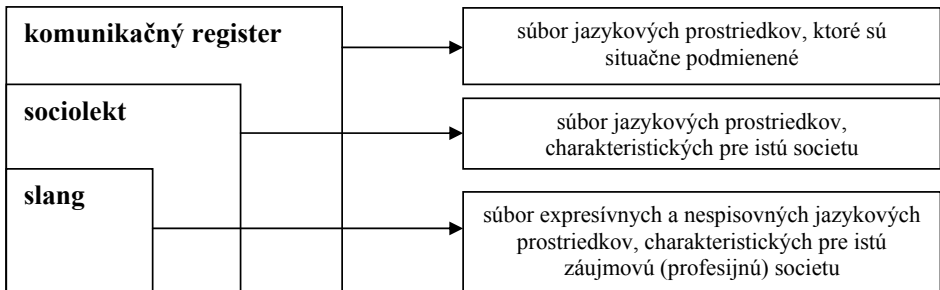
ciálny dialekt – forma jestvovania jazyka obmedzená na nejakú spoločenskú skupinu“ s dodatkom, že sa niekedy označuje aj ako argot, žargón, profesionálny slang. Sociolektizmy pokladáme za súhrnné pomenovanie pre slangizmy, profesionalizmy a argotizmy (v zhode s J. Bosákom, 1996 či P. Odalošom, 1997).¹⁰ Sociolekt signalizuje väzbu na spoločenskú štruktúru, sociolektizmy používajú komunikanti so spoločnými záujmami, predmetom činnosti, životným štýlom a pod. (Odaloš, 1997, s. 14 – 15) a vznikajú na pôde neformálnych, neoficiálnych komunikačných sfér. Ján Bosák (1996, s. 27) poznamenáva, že „komunikanti používajú príslušné slangové výrazové prostriedky v závislosti od komunikačnej situácie“, teda zdôrazňuje sa situčná podmienenosť rovnako ako pri vymedzení registra. (Aj keď v uvedenej formulácii sa explicitne spomínajú len slangizmy, táto charakteristika sa podľa našej mienky vzťahuje aj na argotizmy a profesionalizmy, teda na všetky typy sociolektizmov.) V tomto zmysle sociolektizmy možno považovať za výrazné (ale nie jediné) prvky konštituujúce príslušný komunikačný register a sociolektickú motiváciu pokladať za podtyp registrovej motivácie. Tým nadväzujeme na poznámku D. Slančovej (1999b, s. 96), že register je všeobecnejší pojem než pojmy slang, profesijná reč, argot, pričom register považuje za typ sociolektu (v širšom vymedzení).¹¹ Sociolekt (v bosákovskom vymedzení, porov. pozn. 10) pokladáme za druh registra, keďže nie všetky registrovo motivované jednotky musia byť aj sociolekticky motivované, čo naopak neplatí (napr. administrativizmy typu *ad acta*, *deklarovať*, *stornovať*, *vestník*, *vyrubiť* nie sú sociolekticky motivované).¹² Podobným spôsobom argumentuje Anna Gálisová (2009, s. 149), ktorá pred termínom slang uprednostňuje termín komunikačný register. Vysvetľuje to jednak tým, že nejde len o súbor lexikálnych a gramatických prostriedkov typických pre komunikáciu danej society, ale aj o spôsob používania týchto komunikačných prostriedkov, jednak tým, a to je v kontexte nášho uvažovania podstatnejšie, že „z lexikálneho hľadiska je slang ako útvar nositeľom vlastností nespisovnosti a tým pojem *kartársky slang* neakceptuje pomerne široký inventár spisovných lexikálnych prostriedkov využívaných v skupine“ (Gálisová, 2009, s. 149). Podobne G. Ghillányová a D. Slančová (2004, s. 65) poznamenávajú, že istý druh sociolektu nachádza svoje uplatnenie v rámci istého komunikačného registra.

¹⁰ J. Bosák (1996) navrhuje slangizmy, profesionalizmy a argotizmy zastrešiť termínom sociolektu, ktoré sa podľa neho formujú v rozličných sociálnych skupinách a ako polovariety (semivariety) sa rozličným spôsobom prestupujú s ostatnými varietami národného jazyka. Za ich hlavný charakterizačný znak autor pokladá „také kódovanie informácie, že je prístupná iba vybraným recipientom“ (ibid., s. 28) a podľa príznačkov pracovná činnosť, expresivnosť a tajnosť (vedomá dezinterpretácia) rozoznáva spomínané tri druhy sociolektizmov (profesionalizmy, slangizmy, argotizmy).

¹¹ Porov. aj formuláciu: „Podľa našej mienky možno register považovať za druh sociolektu, lebo je typický pre istú komunitu, ale práve preto ho nemožno primeriavať k funkčnému štýlu. Mohlo by sa tu hovoriť najviac ak o podjazyku typu jazyk matematiky, elektroniky, obchodu a pod.“ (Horecký, 2000, s. 47).

¹² Podobne možno uvažovať o terminologickej motivácii (používanie odborných termínov je viazané na komunikáciu medzi odborníkmi v danej oblasti).

Vzťah medzi pojмами/termínmi komunikačný register, sociolekt, slang (argot, profesijná reč) možno znázorniť takouto inkluzívnou schémou:

D. Slančová v citovanej štúdií z roku 1998 (s. 188 – 189) pracuje s osobitným príznakom štýlovej príslušnosti, ktorý chápe na podklade vertikálneho členenia štýlov v zmysle triády knižné – neutrálne – hovorové (vyčleňujú sa hovorové a knižné pomenovania). Nazdávame sa, že koncept situačnej podmienenosti sa dá aplikovať aj na tieto dve skupiny lexém (hovorové, knižné). Juraj Dolník (2003, s. 181 – 183) za charakteristické znaky knižných slov považuje písanosť (v zmysle spätosti s pripraveným, premysleným, kontrolovaným prejavom); nevšednosť, slávnosť, obradnosť, sviatočnosť, vznešenosť; verejnosť; ostentačnosť, formálnosť (ako vlastnosť správania) a prestížnosť. Za komunikačnú doménu knižných lexém teda možno považovať slávnosť, výnimočné komunikačné situácie, napr. *absencia* „nedostatok“, *čínorodý*, *človečenstvo*, *kýžemý*, *lad*, *lektúra* (príklady sú z Krátkeho slovníka slovenského jazyka, 2004; ďalej KSSJ). Komunikačnou doménou hovorových lexém sú bežné, poloformálne alebo neformálne, nepripravené, uvoľnené, spontánne, neoficiálne komunikačné situácie (Dolník, 2003, s. 187 n.); porov. aj príznaky uvoľnenosť, ekonomickosť, menšia záväznosť a expresívnosť (k problematike knižnosti a hovorovosti porov. aj Jedlička, 1978, s. 103 n.). V KSSJ sa s kvalifikátorom hovor. uvádzajú napr. tieto pomenovania: *apetit*, *abonentka* „abonentný lístok“, *letný* „vlažný“, *letovačka* „spájko-vačka“, *mamička* „manželka“, *sánkovačka*, *meter* „metrický cent“.

Status knižných či hovorových lexém na jednej strane a status administratívizmov, konfesionalizmov či žurnalizmov na druhej strane nie je na rovnakej úrovni. Nazdávame sa, že by bolo možné uvažovať jednak o triadickej **vertikálnej diferenciácii** registra (v zmysle knižné – neutrálne – hovorové; porov. pragmatický príznak štýlovej príslušnosti, ktorý uvádza D. Slančová), jednak o otvorenej **horizontálnej diferenciácii** registra (administratívizmy, žurnalizmy, detská lexika a i.). Horizontálnosť a vertikálnosť sa pritom môžu kombinovať, porov. napr. konfesionalizmy (horizontálne členenie), ktoré môžu byť knižné: *celebrovať*, *imago Dei*, neutrálne: *pápež*, *omša*, hovorové: *stretko* (vertikálne členenie). Vertikálne členenie má pritom bližšie k mikrosociálnemu rozmeru KR a horizontálne členenie sa približuje

k makrosociálnemu rozmeru KR (o vymedzení mikro- a makrosociálneho rozmeru D. Slančovej porov. vyššie).

V súhrne možno konštatovať, že komunikačný register chápeme ako súbor jazykových a nejazykových komunikačných prostriedkov, ktoré sa preferenčne používajú v istých viac alebo menej typizovaných komunikačných sférach a komunikačných situáciách, kreujúcich sa na základe spoločnej činnosti komunikujúcich jednotlivcov ako nositeľov istých sociálnych rol. Pri bližšom pohľade na lexikálne jednotky, ktoré sú vzhľadom na svoju bezprostrednú spätosť s mimojazykovou realitou spomedzi jazykových jednotiek registrovo najviac vyťažené, zistíme, že situačná podmienenosť sa môže týkať všetkých typov lexém; v KR vedľa seba môžu fungovať spisovné i nespisovné výrazy, odborné termíny, slangizmy, profesionalizmy, argotizmy či dialektizmy. Porov. napr. jednotky z lexiky futbalového KR (príklady uvádzame bez podrobnejšej hierarchizácie): *tréner, hráč, kanonier, obranca, stopér, záložník, útočník, rozhodca – sudca – arbiter, hlavný – postranný, asistent rozhodcu, žltá karta – žltá, červená karta – červená, faul, faulovať – zoŕať niekoho, vykartičkovať sa, piššala, obstrek, ošetriť, bránkové územie – päťka, pokutové územie – šestnástka, riadny hrací čas, nadstavený čas – predĺženie, polčas, pokutový kop – jedenástka – penalta, múr, jasle/jasličky, spraviť/urobiť – obísť niekoho, štandardná situácia – štandardka, vinkel, žrd', brvno, sieť, brána, zaseknúť, zavesiť, bomba, driblovať, dribling, žonglovať, šúchala, sklz, vypichnúť (loptu), križovať, zdvojiť, osobná obrana – osobka, malá domov, druhá, bago, nedáš – dostaneš, gól, zlatý gól, strieborný gól, gól do šatne, postavenie mimo hry – ofsajd, vhadzovanie – aut, rohový kop – roh, priamy (voľný) kop – nepriamy (voľný) kop, výkop, rozhodcovská lopta, šlapák, skrumáž, ruka, hlavička, hlavičkovať, kopnúť, prihrať, center, centrovať, preniesť hru, taktický faul, priateľský zápas, majstrovský zápas – majstrák, fanúšik, povzbudzovať, fanklub, ultras, delobuch, svetlica, rozhodcovi mrkvu.*

Na uvedených príkladoch možno demonštrovať niekoľko skutočností:

• **Existencia registrovej polymotivácie** (viacnásobnej motivácie), ktorej vonkajším prejavom je príslušnosť lexie do viacerých komunikačných registrov a subregistrov. Registrová polymotivácia sa môže realizovať ako prelínanie:

(a) viacerých KR na horizontálnej úrovni, napr. lexika futbalového KR + lexika žurnalistického (masmediálneho) KR: *poslať niekoho (predčasne) pod sprchy, zápas roka, skrumáž, nedáš – dostaneš, mexická vlna, tabuľka pravdy, outsider, anglický týždeň, malé vápno, veľké vápno, lodivod;*

(b) viacerých KR na horizontálno-vertikálnej úrovni, napr. lexika futbalového KR + lexika hovorového KR: *jedenástka, osobka, sudca, presilovka.*

(c) Ak futbalovú lexiku budeme chápať ako subregister športového komunikačného registra, potom možno v rozličnej miere pozorovať prelínanie sa s KR ostatných športov či so „všeobecnošportovým“ KR (*hráč, tréner, rozhodca, ofsajd a mn i.*).

• **Relačnosť registrovej motivácie** (ďalej RM) s inými motivačnými typmi. V stručnosti poukážeme na jeden aspekt relačnosti – na motivačnú kooperáciu, ktorá

sa prejavuje prítomnosťou viacerých motivačných typov v jednej lexii (nasledujúci prehľad je výberový a ilustratívny; táto problematika si zasluhuje osobitnú pozornosť):

(a) **RM + paradigmatická motivácia:** lexikálnoparadigmatické vzťahy v rámci istého KR (porov. napr. synonymá *tréner – kouč – lodivod – manažér, rozhodca – sudca – arbiter*), kde možno pozorovať aj ďalšiu diferenciáciu, napr. v rámci vertikálnej diferenciácie (neutrálne *rozhodca – hovorové sudca*) či na úrovni medziregistrových prienikov (registrovej polymotivácie) (*arbiter*: športový aj žurnalistický KR; homonymá *cesták¹* „cestovný príkaz“ – *cesták²* „cestujúci“, z leteckého sociolektu [Ghillányová – Slančová, 2004, s. 74]).

(b) **RM + slovotvorná motivácia:** fungovanie a špecifiká slovotvornej motivácie v jednotlivých registroch príslušného jazyka (porov. napr. hypertrofiu deminutívnej slovotvorby v KR detskej reči a reči orientovanej na dieťa; Ondráčková, 2008); k ďalším aspektom porov. Ološtiak (2009, s. 27);

Navyše, na „metamotivačnej“ úrovni možno pozorovať istú podobnosť medzi slovotvornou a registrovou motiváciou. Slovotvorne motivované lexémy naznačujú svoj lexikálny význam pomocou slovotvorného významu, registrovo motivované lexémy indikujú, naznačujú komunikačnú situáciu, v ktorej sa tieto jednotky preferenčne používajú.

(c) **RM + frazeologická motivácia:** existencia frazém, ktoré sa tradične vyleňujú pod hlavičkou štylistická klasifikácia frazém (porov. identické heslo vo Frazeologickej terminológii, Mlacek – Ďurčo a kol., 1995, s. 119 – 120);¹³ štýlové rozvrstvenie frazeológie (Filipec – Čermák, 1985, s. 197 – 198); porov. aj štúdie Jozefa Mlacka o štylistickej klasifikácii frazém (1979), o knižnej frazeológii (2007, s. 261 – 282), o žurnalistickej frazeológii (2007, s. 283 – 293), štúdiu Stylový charakter frazeologie (Čechová, 2007) a mnohé iné čiastkové práce, ktoré si všimajú používanie frazém v rôznych komunikačných oblastiach (napr. Junková, 2001; Majkowska – Satkiewicz, 1988; Chlebdá, 1988). Z uvedenej skupiny lexiky futbalového (resp. širšie športového) KR sem možno zaradiť napr. jednotky ako *rozhodcovi mrkvu, ísť pod sprchy, vymiesť pavučinu* a i.

(d) **RM + syntaktická motivácia:** príslušnosť syntakticky motivovaných lexém do istého KR (porov. uvedené lexémy typu *malé vápno, veľké vápno, hlavný rozhodca, asistent rozhodcu*). Sem možno zaradiť aj lexikálne procesy (resp. ich výsledky) späté s fungovaním syntaktickej motivácie, konkrétne ide o univerbizáciu a multiverbizáciu. Univerbáty¹⁴ sú preferenčne napojené na ho-

¹³ Tu sa nachádzajú aj ďalšie súvisiace heslá: hovorová frazeológia, frazeológia v publicistike, intelektuálne frazémy, knižná frazeológia, knižný akcent vo frazéme, kultúrna vrstva frazeológie, publicistická frazeológia.

¹⁴ Pravda, pri univerbizácii ako procese syntaktickej demotivácie (porov. Ološtiak, 2009, s. 22; Ološtiak, v tlači) sa spolupráca RM a syntaktickej motivácie prejavuje len sprostredkovane (syntakticky motivovaná lexéma tu vystupuje ako východisko procesu univerbizácie).

vorovosť¹⁵; multiverbáty sa preferenčne spájajú s objektívnymi štýlmi (multiverbizované spojenia na seba viažu príznaky ako konkrétnosť, explicitnosť, utlmenie antropomorfnosti, teda deagensovosť, knižnosť, oficiálnosť (Horecký – Buzássyová – Bosák a kol., 1989, s. 252).¹⁶

(e) **RM + interlingválna motivácia**: príslušnosť interlingválne motivovaných lexém do istého KR (napr. *futbal, manažér, arbiter, ofsajd, dribling, tréning*). Táto spolupráca na seba často viaže aj syntaktickú motiváciu; porov. napr. citátové prevzaté výrazy typu *pium desiderium, tête à tête, enfant terrible* s príznakom knižnosti; ďalej napr. jednotky patriace do lexiky konfesijného KR (*advocatus diaboli, imago Dei, sanctum officium*) či lexiky žurnalistického (masmediálneho) KR (*dream team, top secret, high society*).

Celkom na záver možno konštatovať, že otázka registrovej motivácie ostáva naďalej otvorená. V príspevku sme sa snažili poukázať len na niekoľko teoreticko-metodologických problémov. V ďalších fázach sa ako perspektívne ukazuje venovať pozornosť napr. týmto okruhom: princípy hierarchizácie jednotlivých komunikačných registrov, prejavy relačnosti registrovej motivácie, prejavy dynamiky registrovej motivácie, spôsoby tvorby registrovo motivovaných jednotiek, registrová polymotivácia, registrová kompetencia komunikantov. Ako vidieť aj z tohto stručného výpočtu, komplexné a neprotirečivé uchopenie registrovej motivácie si nevyhnutne vyžaduje interdisciplinárny prístup.

Bibliografia

- BOSÁK, Ján: Hovorovosť ako dynamický faktor. In: Slovenská reč, 1984, roč. 49, č. 2, s. 65 – 73.
- BOSÁK, Ján: Slang v súčasnej jazykovej situácii. In: Studia Academica Slovaca. 14. Red. J. Mistrík. Bratislava: Alfa 1985, s. 69 – 80.
- BOSÁK, Ján: Strata príznakovosti niektorých univerbizovaných štruktúr. In: Slavica Pragensia. 30. (Acta Universitatis Carolinae. 1987. Philologica. 4 – 5.) Red. V. Budovičová. Praha: Univerzita Karlova 1989, s. 93 – 96.
- BOSÁK, Ján: Skúmanie jazyka ako sociálno-komunikačného systému. In: Dynamické tendencie v jazykovej komunikácii. Materiály z vedeckej konferencie konanej v Smoleniciach 23. – 25. mája 1988. Zost. J. Bosák. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1990, s. 75 – 84.

¹⁵ „V súčasnosti prevláda pri utváraní univerbizovaných jednotiek profesijná a záujmová sféra pred súkromnou“ (Horecký – Buzássyová – Bosák a kol., 1989, s. 299). Pravda, dôležité je upozorniť, že univerbáty nie sú vždy príznakové a pomerne často a rýchlo sa neutralizujú (Bosák, 1989). Celkovo možno konštatovať, že nadstavbové motivačné typy (medzi nimi aj registrová motivácia) sa vyznačujú oveľa väčšou mierou dynamiky než základné motivačné typy (na dynamiku pragmatického príznaku upozorňuje aj D. Slančová, 1998, s. 189).

¹⁶ „Pri verbonominálnych spojeniach (*dať súhlas, upriamiť pozornosť*) nám sloveso so všeobecným významom nesprostredkuje len kategoriálne a subkategoriálne sémy slovesa ako slovného druhu, ale participuje na nociónálnom významovom komponente ‚inštitucionalizovanosť procesu alebo činnosti‘ a na pragmatickom komponente ‚oficiálnosť‘“ (Jarošová, 2000, s. 490). Porov. aj komentár k sémantickej diferenciácii dvojíc typu *urobiť odpis – odpísať* (Horecký – Buzássyová – Bosák a kol., 1989, s. 253).

BOSÁK, Ján: Sociolingvistická stratégia výskumu slovenčiny. In: Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca. 1. Red. S. Ondrejovič – M. Šimková. Bratislava: Veda 1995, s. 17 – 42.

BOSÁK, Ján: Dialekty a sociolekty. In: Studia Academica Slovaca. 25. Prednášky XXXII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul 1996, s. 25 – 30.

ČECHOVÁ, Marie: Stylový charakter frazeologie. In: Stíl, 2007, roč. 6, s. 203 – 208.

DOLNÍK, Juraj: Lexikológia. Bratislava: Univerzita Komenského 2003. 236 s.

FILÍPEK, Josef – ČERMÁK, František: Česká lexikologie. Praha: Academia 1985. 284 s.

FURDÍK, Juraj: Teória motivácie v lexikálnej zásobe. Ed. M. Ološtiak. Košice: Vydavateľstvo LG 2008. 95 s.

GÁLISOVÁ, Anna: K sociolektom vybraných alternatívnych a marginálnych kultúr. In: Jazykovedný časopis, 2002, roč. 53, č. 2, s. 97 – 110.

GÁLISOVÁ, Anna: Poznámky ku komunikačnému registru hráčov kartových hier. In: Varia. XVI. Zborník materiálov zo XVI. kolokvia mladých jazykovedcov (Častá-Papiernička 8. – 10. 11. 2006). Zost. G. Múcsková. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV – Jazykovedný ústav E. Štúra SAV 2009, s. 149 – 152.

GHILLÁNYOVÁ, Gabriela – SLANČOVÁ, Daniela: Sociolektová lexika v leteckom komunikačnom registri. In: Jazyk v komunikácii. Medzinárodný zborník venovaný Jánovi Bosákovi. Ed. S. Mislovičová. Bratislava: Veda 2004, s. 63 – 75.

HORECKÝ, Ján (rec.): Slančová, D.: Reč učiteľky materskej školy orientovaná na dieťa. – Opis registra. Prešov 1999. – In: Jazykovedný časopis, 2000, roč. 51, č. 1, s. 44 – 46.

HORECKÝ, Ján – BUZÁSSYOVÁ, Klára – BOSÁK, Ján a kol.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava: Veda 1989. 440 s.

CHLEBDA, Wojciech: Polska frazeologia familijna. Wprowadzenie do zagadnienia. In: Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej. V. Red. M. Basaj – D. Rytel. Wrocław: Zakład narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN 1988, s. 71 – 83.

JAROŠOVÁ, Alexandra: Viacslovný termín a lexikalizované spojenie. In: Človek a jeho jazyk. 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Na počesť profesora Jána Horeckého. Ed. K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2000, s. 481 – 493.

JEDLIČKA, Alois: Spisovný jazyk v súčasnej komunikácii. 2. vyd. Praha: Univerzita Karlova 1978. 228 s.

JEDLIČKA, Alois: K jazyku a stylu českých esejistických textů. In: Slovo a slovesnost, 1989, roč. 50, č. 2, s. 114 – 127.

JUNKOVÁ, Bohumila: Frazeologické prostriedky súčasnej žurnalistiky. In: K aktuálnym otázkam frazeológie. Zost. E. Krošláková – Ľ. Kralčák. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta 2001, s. 156 – 167.

Krátky slovník slovenského jazyka. 4., doplnené a upravené vydanie. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava: Veda 2003. Dostupné na: <<http://slovník.juls.savba.sk/>>

MAJKOWSKA, Grażyna – SATKIEWICZ, Halina: Frazeologia stylu publicystycznego. In: Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej. V. Red. M. Basaj – D. Rytel. Wrocław: Zakład narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN 1988, s. 39 – 54.

MISTRÍK, Jozef: Štylistika. 3., uprav. vyd. Bratislava: Media Trade – Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1997. 600 s.

MLACEK, Jozef: O štylistickej klasifikácii frazeologizmov. In: Jazykovedný časopis, 1979, roč. 30, č. 2, s. 134 – 143.

MLACEK, Jozef: Štúdie a state o frazeológii. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku, Filozofická fakulta 2007. 375 s.

MLACEK, Jozef – ĎURČO, Peter a kol.: Frazeologická terminológia. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1995. 162 s. Dostupné aj na internete: <http://www.juls.savba.sk/ediela/frazeologicka_terminologia/>.

ODALOŠ, Pavol: Sociolekty v basketbalovom a penitenciárnom prostredí. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Pedagogická fakulta 1997. 92 s.

OLOŠTIAK, Martin: Spolupráca slovotvornej motivácie s inými typmi lexikálnej motivácie. In: Jazykovedný časopis, 2009, roč. 60, č. 1, s. 13 – 34.

OLOŠTIAK, Martin: O syntaktickej motivácii lexikálnych jednotiek. In: Slovenská reč, 2010, roč. 75, č. 1, s. 10 - 28.

ONDRÁČKOVÁ, Zuzana: Detské slová v slovenčine a ich charakteristika. In: Štúdie o detskej reči. Ed. D. Slančová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2008, s. 251 – 305.

ORGOŇOVÁ, Oľga: Štylistika Jozefa Mistrika po tretí raz. In: Slovenská reč, 1998, roč. 63, č. 5, s. 301 – 307.

SLANČOVÁ, Daniela: K pragmatickej charakteristike slovnej zásoby. In: Jazyk a kultura vyjadřování. Milanu Jelínkovi k pětasedmdesátinám. Eds. P. Karlík – M. Krčmová. Brno: Masarykova univerzita 1998, s. 185 – 191.

SLANČOVÁ, Daniela (1999a): Reč autority a lásky. Reč učiteľky materskej školy orientovaná na dieťa – opis registra. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 1999. 224 + 52 s.

SLANČOVÁ, Daniela (1999b): Potrebuje reflexia súčasnej slovenskej jazykovej situácie pojem register? In: Retrospektívne a perspektívne pohľady na jazykovú komunikáciu. Materiály z 3. konferencie o komunikácii. Banská Bystrica – Donovaly 11. – 13. septembra 1997. 1. diel. Red. P. Odaloš. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela Banská Bystrica – Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela Banská Bystrica 1999, s. 93 – 100.

SLANČOVÁ, Daniela – ZAJACOVÁ, Stanislava: Komunikačný register ako prostriedok verbálnej socializácie dieťaťa. In: Jazyk a komunikácia v súvislostiach II. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 6. – 7. 9. 2007 na Katedre slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Ed. O. Orgoňová. Bratislava: Univerzita Komenského 2007, s. 153 – 163.

SLANČOVÁ, Daniela – SLANČOVÁ, Terézia: Sociálna inštitúcia – komunikačný register – šport. Prednesené na konferencii Človek a jeho jazyk (2010). Smolenice 20. – 22. 1. 2010. V tlači.

K DYNAMIKE V PÁDOVEJ A PREDLOŽKOVEJ SÚSTAVE SÚČASNEJ SLOVENČINY

JURAJ VAŇKO

VAŇKO, Juraj: On the Dynamics in the Casual and Prepositional System of the Contemporary Slovak. Jazykovedný časopis, 2010, Vol. 61, No. 1, pp. 43 – 56. (Bratislava)

The presented paper deals with the dynamics (in a sense of proceeding changes) in the casual and prepositional system of the contemporary Slovak language. The changes in the semantic and syntactic function are noticed in the valence positions with not-fixed casual forms, which are related to the primary semantic cases – dative, locative and instrumental. These dynamics or changes are caused both by language-internal and language-external (i.e. - in case of Slovak - mainly contact with the Czech language) factors. In many cases more than one type of motivation may lie at the root of the morpho-syntactic changes. A certain role in the spreading of some morpho-syntactic innovations as the „language pattern“ is played by the media.

Okrem dynamiky, pohybu či zmien v lexikálnom podsysteme súčasnej slovenčiny, ktorým naša jazykoveda – iste aj vzhľadom na ich „nápadnosť“ – venovala najväčšiu pozornosť, je najmä Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny (Horecký – Buzássyová – Bosák a kol., 1989). Podobné, hoci menej výrazné pohyby zaznamenávame aj v morfológii, a to v obidvoch jej oblastiach – formálnej (paradigmatickej) i funkčnej. Slovenská jazykoveda si doposiaľ viac všimla dynamiku v oblasti formálnej morfológie, t. j. zmeny v oblasti slovných tvarov (pozri najmä Dvonč, 1984), kým dynamika v sémanticko-funkčnej sfére morfológie zostávala zväčša nepovšimnutá. Ide pritom o tú oblasť morfológie, ktorá hraničí so syntaxou, čiže s využívaním morfológických prostriedkov pri gramaticko-sémantickej výstavbe viet.

Predmetom príspevku je analýza dynamiky v sémanticko-funkčnej oblasti pádového systému súčasnej slovenčiny, pričom dynamiku chápeme ako proces, plynulý pohyb alebo „posun(y)“ pri funkčnom využívaní pádovo-predložkových prvkov, ktoré zaznamenávame v jazykovej praxi najmä v posledných dvoch desaťročiach. Podobne ako v mechanike, aj v jazyku sa sledujú súvislosti medzi dynamikou, pohybom a silami, príčinami, ktoré ju/ho vyvolávajú.

Výraz *dynamika* nie je v našom prípade synonymný s výrazom *zmeny*, ktorý má viac-menej rezultatívny význam, zahŕňajúci nadobudnutie iných, nových vlastností, resp. nahradenie pôvodnej entity alebo vlastnosti novou. Na základe skúmaného materiálu možno totiž konštatovať, že dynamika v sémanticko-funkčnej oblasti pádového systému sa neprejavuje ako definitívna náhrada istého prvku novým prvkom ako fixátorom istého významu, ale tak, že v istej sémantickej sfére sa popri prvku zakot-

venom v systéme jazyka dlhšiu dobu (zvyčajne platí ako normatívny, spisovný) pre-sadzuje nový alebo novší sémanticky a funkčne ekvivalentný prvok. Výsledkom je, že v istej oblasti jazyka jestvujú popri sebe dva prvky alebo i viac prvkov s rozličnou mierou konkurencie (porov. prípady typu *verit' v zázraky: verit' na zázraky; uviesť príklad na lepšie pochopenie – uviesť príklad pre lepšie pochopenie, byť v izbe: byť na izbe*). Ale výsledkom môže byť aj náhrada jedného prvku iným prvkom (porov. *potrebovali by sme väčšej podpory: potrebovali by sme väčšiu podporu*). Sledovanie takéhoto pohybu alebo zmien zároveň poukazuje aj na „nepohyb“, „nezmeny“, na javy, ktoré v sémantickej oblasti pádovo-predložkového systému súčasnej slovenčiny zostávajú stabilné, nemenné. V súvislosti s meniacimi sa, dynamickými javmi si však takisto zasluhujú pozornosť.

Vzhľadom na to, že pri identifikácii sémantiky a funkcie substantíva v rámci vetnej štruktúry sa využívajú ďalšie výrazové prostriedky, najmä zreteľ k predložke a sémanticko-syntaktický vzťah substantíva k slovesu a k ďalším komponentom vetnej štruktúry, synchronnú dynamiku v oblasti sémantiky a funkčnej realizácie (niektorých) pádov budeme sledovať v súčinnosti s funkčnou realizáciou jednotlivých predložiek.

Tento synchronný pohľad na danú problematiku do istej miery, no celkom prirodzene, rozširujeme aj o vývinový aspekt, pričom za časové východisko skúmania tohto pohybu berieme rok publikovania Morfológie slovenského jazyka (1966), kde sú zatiaľ najpodrobnejšie a najprecíznejšie opísané funkcie jednotlivých pádov a predložiek. (Sem možno, samozrejme, zaradiť aj niektoré ďalšie práce skúmajúce sémantiku a funkciu pádov a predložiek v slovenčine.)

V snahe zachovať sémantickú a funkčnú hierarchiu pádov v sémantickej a gramatickej štruktúre vety naše pozorovania začneme od tzv. centrálnych pádov – nominatívu ako pádu gramatického subjektu a bezpredložkového akuzatívu a genitívu ako pádov priameho predmetu. Pri akuzatíve a genitíve (podobne ako pri ďalších pádoch) si však budeme všímať aj alebo predovšetkým zmeny v sémantickej sfére.

Materiál, s ktorým sme pracovali (sú to doklady z rôznych štýlov, žánrov a sfér používania slovenského jazyka obsiahnuté v Slovenskom národnom korpuse, ale aj vlastné excerpcie z publicistiky, krásnej literatúry, z administratívno-právnych textov, z hovorovej sféry), poukazuje okrem iného na tieto javy:

1. Pri nominatíve ako centrálnom, nezávislom páde, ktorého základná gramatická a sémantická vlastnosť sa prejavuje v pozícii subjektu, žiadne zmeny, samozrejme, nenastávajú. Slovenčina patrí k nominatívnemu typu jazykov, čo značí, že pozícia agensa vo funkcii podmetu je vyjadrená substantívom v nominatíve tak vo vetách s tranzitívnym verbálnym prísudkom, ako aj vo vetách s netranzitívnym slovesným prísudkom (*Stavbári postavili školu. : Stavbári oddychujú.*); v tejto súvislosti je tiež významné, že aktant v pozícii paciensa a vo funkcii predmetu má odlišné morfológické stvárnenie, t. j. je v tvare akuzatívu (pri priamom predmete). Vďaka tomu možno v slovenčine objekt/paciens tematizovať, t. j. transponovať ho

na začiatok výpovede, a subjekt/agens rematizovať, čiže presunúť ho z typickej pozície na začiatku výpovede pred verbálnym predikátom zaň (*Učiteľ chváli žiaka. – Žiaka chváli učiteľ.*) V prípadoch, keď je morfológická signalizácia nedostatočná (zapríčinená tvarovou homonymiou nominatívu a akuzatívu), agentno-paciensnú identifikáciu napomáhajú faktory, ktorých pôvod možno hľadať v antropocentrickom založení jazyka, orientujúcom výrazový potenciál na vyjadrenie ľudských aktivít, porov. *Chlap spílil strom. – Strom spílil chlap.*; prípady typu *Buk prerástol dub. – Nákladné auto ťahá traktor. – Bytie určuje vedomie.* možno v slovenčine pokladať za okrajové, no v ostatnom čase (keď sa lexika slovenčiny rozširuje o slová s netypickým zakončením, spôsobujúcim homonymiu pádových morfém v nominatíve a akuzatíve, a slovesá v pozícii prísudku transponujú svoje sémantické príznaky z personálnej sféry na sféru nepersonálnu, resp. neživotnú) najmä v publicistike a v reklame zaznamenávame prípady, keď morfológická signalizácia agentno-pacienskej pozície je nulová a sémantickú stavbu vety pomáhajú identifikovať mimojazykové faktory (tzv. „znanosť sveta“ alebo „encyklopedické vedomosti“), porov. *Basketbalistky Dobří anjeli Košice podporujú: US Steel Košice, Chemkostav Michalovce, stavíme na pevných základoch, Pharm service, súkromné medicínske centrum, hotel Yasmin Košice a Teko, tepláreň Košice.* (Rozhlasová a televízna reklama). – *Endeavour ohrozuje počasié.* (Titulok na TA3) – *Ostrov zachránil internet.* (Sme) Pasivizácia podobných konštrukcií, ktorou by sa tvarovo jednoznačne odlišil agens od paciensa, by sa v slovenčine pociťovala ako štylisticky nenáležitá, porov. *Basketbalistky Dobří anjeli Košice sú podporované US Steelom Košice, Chemkostavom Michalovce, stavíme na pevných základoch, Pharm servicom... – Ostrov bol zachránený internetom. – Alkohol je s radosťou ničený vitamínom B1.*

1.1 Nominatívu v pozícii subjektu konkuruje genitív, ale ten v porovnaní s nominatívom nesie príznak kvantitatívnosti (pozri o tom v časti o genitíve).

1.2 V inej než subjektovej funkcii postavenie nominatívu už nie je také suverénne. Ide o nominatív v pozícii menšej časti slovesno-menného prísudku, ktorému čoraz viac konkuruje inštrumentál, a to aj v tých prípadoch, kde vhodným či vhodnejším tvarom by bol nominatív, napr. pri klasifikácii, čiže zaradení substantíva do určitej triedy, ale aj v iných prípadoch: *...človek je tvorom spoločenským* (SNK: Nové Slovo) – (Božský človek) *je živočíchom, má pudy a city* (SNK: preklad). – *Človek však nie je zvieraťom.* (SNK: preklad) – *Ja som zoológ a ten malý opičiak je zvieraťom.* (SNK: preklad) – *Pápež je Nemcom...* (SNK) – *„Kto nie je Nemcom, nech nie je“* (SNK: Korzár). Inštrumentál v podobných prípadoch nie je motivovaný ani sémanticky, keďže tu ide o zaradenie substantíva v pozícii podmetu do určitej triedy, ani disimilačne, lebo tu nie je potreba tvarovo odlišovať substantívum v pozícii podmetu od predikatívneho substantíva. Za klišéovité možno pokladať vety *Opak je pravdou.* Predikatívny inštrumentál podstatného mena *pravda* je veľmi frekventovaný (1683 jednotiek) aj v iných prípadoch, porov.: *Ak je pravdou, že jediným rajom je ten, ktorý sme stratili...* (SNK: Slovo) – *Ved' nie je pravdou, že homosexuálny je*

automaticky nerestný... (SNK: Inzine) – *Naozaj je pravdou, že sa roku 1788 spisovateľky Wolff a Denken „ujali francúzskej slečny...“* (SNK: Aspekt). Celkovo však v analogických prípadoch prevažuje predikatívny nominatív nad predikatívnym inštrumentálom, napr. tvar *je živočích* sme v SNK zaznamenali 32 krát, kým tvar *je živočíchom* 5 krát; *je pravda* 12 088 prípadov oproti *je pravdou* 1683 prípadov, *je Nemeč* 120 prípadov, *je Nemcom* 9 a pod., porov. *Človek je živočích, primát.* (SNK: L. Kováč) – *Nie je pravda, že PVC je nenahraditeľný pre balenie.* (SNK: Slovo) – *Snežienka je rastlina vyrastajúca z cibulky.* (SNK: Korzár). Keďže predikatívny inštrumentál je charakteristickým prostriedkom knižného vyjadrovania, jeho presadzovanie možno v podobných prípadoch vysvetľovať tendenciou k intelektualizácii prejavu. Túto tendenciu možno pozorovať napr. aj pri čoraz častejšom používaní vetných štruktúr s opisným pasívom typu *Boli dané peniaze na opravu budovy.* – *Boli dané peniaze na dvadsaťštyri posteli pre absolútnych chudákov.* – *Väčšie byty sú predávané výhodnejšie.* (vyjadrenia slovenských politikov v STV 1).

2. Vzhľadom na to, že v súčasnej spisovnej slovenčine funkcia oslovenia nie je morfológicky vyjadrená, N plní aj *apelatívnu funkciu* (podľa Bühlera) alebo *konatívnu funkciu* podľa Jakobsona (v teórii rečových aktov ide o direktívnosť): hovoriaci/píšuci vyzýva oslovenú osobu, aby venovala pozornosť jeho jazykovej alebo inej činnosti. Ide o vyjadrenie jednej zo zložiek komunikačného aktu, t.j. adresáta. V súčasnej spisovnej slovenčine N v tejto funkcii supluje vokatív: *Janko, mám pre teba dobrú správu.* – *Peter! Ponáhľaj sa, máš telefón!* – *Pani suseda, zabudli ste si u nás kľúče.* – *Pán Horák, otvorili by ste mi dvere?* Pôvodné vokatívne tvary sa v obmedzenej miere zachovali pri mužských životných podstatných menách vzoru chlap na oslovenie osôb z rodinného alebo priateľského okruhu (*synku, kmotre, bratku, priateľu*), na oslovenie umelcov sa používa výraz *majstre (vážený majstre)*, no vokatívne tvary sa najviac zachovali v cirkevnej reči (*Pane, Bože, Pane Bože, Kriste, Ježišu, Spasiteľu* a pod.). Stav v tejto oblasti tvaroslovia je teda taký, ako ho zachytáva MSJ (1966, s. 85). Je zrejmé, že N ako člen kategoriálneho komplexu *apelatívnosti* v tejto funkčnej pozícii korešponduje jednak so sémantickými kategóriami *imperatívnosti* a *interogatívnosti*, jednak s gramatickými prostriedkami, a to s 2. zámenou osobou a príslušným verbálnym finitným tvarom; voľba singulárového alebo plurálového tvaru osobného zámena závisí, samozrejme, od spoločenského vzťahu medzi hovoriacim a adresátom.

Zaujímavá je však iná sociolingvistická okolnosť: či adresát je hovoriacemu známy alebo neznámy. Ak je v spoločensky asymetrickej, formálnej komunikačnej situácii (starší – mladší, nadriadený – podriadený) adresát známy, v slovenčine sa na oslovenie používajú výrazy typu *pán Novák, pani Nováková; pán doktor, pani doktorka*. V prípadoch, ak je adresát, ktorému treba vykať, neznámy, sa na oslovenie ženy používa N substantíva *pani*, resp. *slečna*, ale na oslovenie neznámeho muža sa pri formálnom kontakte nepoužíva N *pán*, lež vokatívna forma *pane*. Najmä v reštauráciách, kaviarňach a pod. sú v súčasnosti veľmi bežné oslovenia typu *pane*:

Pane, zabudli ste si klúče. – Pane, ospravedľujeme sa, ale na večeru si budete musieť ešte počkať. Nominatívny tvar substantíva *pán* sa v apelatívnej funkcii používa obyčajne iba s determinátorom *mladý*: *Nech sa páči, mladý pán, máme čerstvú zeleňinu.* (obyčajne na tržnici takto oslovujú predavačky aj mužov nad šesťdesiat). V spomenutých komunikačných situáciách sa pri podstatnom mene *pán* pociťuje absencia vokatívu ako diferenčného tvaru v porovnaní s nominatívom. Podobne sa na familiárne oslovanie ženských, ale aj mužských osôb používajú tvary typu *Jani, Evi, Beti, Soni; Tomi, Robi, Miki.*

3. Spomedzi pádov v pravovalenčnej fixovanej pozícii so všeobecným príznakom –subjekt vety treba v prvom rade vyčleniť akuzatív ako pád s najzreteľnejšie manifestovanou opozíciou voči nominatívu. Akuzatív zaujíma vo vete jednu z centrálnych pozícií, keďže jeho hlavnou funkciou je označovať priamy predmet, čiže zároveň vyjadrovať tesnú syntaktickú aj sémantickú súvislosť s určovaným slovesom.

Sémantickou úlohou participanta v pozícii s formou A je vyjadrovať neaktívnu účasť substancie na dejí/stave pomenovanom predikátom, t. j. v širokom zmysle úlohu paciensa. V tejto syntaktickej a sémantickej pozícii sa akuzatív v súčasnej slovenčine drží, samozrejme, pevne, a to nielen na fixovanie centrálnych sémantických predmetov (zásahový, výsledkový), ale aj pri tých sémantických druhoch predmetu, ktorým v minulosti konkurovali iné pády alebo akuzatív s inými predložkami, napr. pri cieľovom predmete (*dosiahnuť významných výsledkov – dosiahnuť významné výsledky, potrebovali by sme väčšej podpory – potrebovali by sme väčšiu podporu*) a vzťahovom predmete (*neviazať sa k termínu – neviazať sa na termín, odhodlať sa k niečomu – odhodlať sa na niečo*) (Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Slovenský jazyk, 1998, s. 83 – 84).

3.1 Predložke *v* s A v predmetovom význame pri slovesách *veriť, dôverovať, dúfať, úfať sa* konkurujú väzby s predložkou *na*: *veriť v zázraky* (podľa SNK 57 jednotiek) – *veriť na zázraky* (v SNK 47 jednotiek), *veriť v spravodlivosť* (42 jednotiek) – *veriť na spravodlivosť* (7 jednotiek). Tieto predložkové väzby sa svojím spôsobom petrifikovali zrejme aj pod vplyvom religióznych prejavov (porov. spojenia *veriť v Boha, viera v Boha*).

Ešte väčší posun od spojení s predložkou *v* k spojeniam s inými predložkami možno registrovať aj pri akuzatíve v neobjektovej pozícii. Napr. ako knižné alebo skôr archaické sa pociťuje použitie predložky *v* na vyjadrenie účinku pri niektorých slovesách zmeny (*obrátiť sa, vyvinúť sa, vyrásť...*): *obrátiť sa v prach, vyrásť v dobrego človeka*. V hovorovom jazyku je jej použitie vo význame účinku obmedzené na niekoľko ustálených výrazov, napr. *Chlap zavrel/zovrel ruku v päst'*. V tomto význame ju vytlačili predložky *na a do*, porov. *Smútok sa obráti v radosť*.: *Smútok sa obráti na radosť*. – *Smiech prechádza v plač*: *Smiech prechádza do plaču*. V SNK sme nenašli ani jedno spojenie *sneženie prechádza v dážď* (ako exemplifikácia účinkového významu sa toto spojenie uvádza v Krátkom slovníku slovenského jazyka (2003,

s. 818), iba 2 prípady *sneženie/mrholenie prechádza do dažďa*; naproti tomu viac-menej ustálené spojenie s obrazným významovým pozadím *zovrieť/zatáť ruku/ruky v päsť* sa vyskytuje dosť často – vyše 120 prípadov; podobne *prepuknúť v plač* (60 jednotiek), ale *obrátiť sa/premeniť sa v radosť* sa vyskytuje zriedkavo (hlavne v náboženských textoch, zriedkavejšie v beletrii); *spojenie zmeniť sa na + A* sa v SNK vyskytuje 634 krát, kým *zmeniť sa v + A* 25 krát, zväčša v umeleckom alebo náboženskom štýle, porov.: *Občas bohatstvo zduchovnie a zmení sa na prírodnú a architektonickú perlu* (SNK: Inzine) – *...cesto stratí svoju mäkkosť a zmení sa na tuhú, nepoddajnú guču* (SNK: Inzine) – *...Gorkij zradil sám seba a zmenil sa na politického poskoka*. (SNK: Literárny týždenník) *...kniežaťa všetka predošlá nedôvera zmenila sa v útosť* (SNK: bibl.) – *Križ, ktorí stojí za baránkom, zmení sa vo víťazné znamenie...* (SNK: bibl. TTT). – *Klenba nad mestom stmavla a zmenila sa v nočnú oblohu*. (SNK: Žarnay) Obmedzené používanie predložky *v* ako typickej statickej miestnej predložky s akuzatívom vyplýva z nekonzistentnosti medzi jej základným statickým miestnym významom a vlastnosťou akuzatívu viazať sa so slovesami implikujúcimi vo svojom význame smerovanie. Naproti tomu frekventované akuzatívne väzby s predložkou *na* (pozri o tom vyššie) možno vysvetliť konzistentnosťou dynamického rezultatívneho významu akuzatívu a vlastnosťou predložky *na* vyjadrovať (aj) smer.

3.2 Najmä v hovorených prejavoch sa konštrukcie s predložkou *pre + A* používajú tak vo význame prospechu, ako aj vo význame účelu, teda popri význame prospechu v prípadoch typu *vyrábať pre spotrebiteľov, pracovať pre blaho všetkých* sa predložka *pre* s *A* používa aj na vyjadrovanie účelu, napr. **Pre lepšie znázornenie použijeme graf.** – **Pre pochopenie je dobre použiť príklad.** (Úzus v školách). – **Pre ilustráciu uvedieme jeden prípad z východného Slovenska** (Markíza) – *Ilúzia pravdy je základný kameň pre pochopenie vzniku ilúzie viery...* (SNK: Škoda). *Dnešná lekcija je veľmi podstatná pre pochopenie celej problematiky...* (SNK: Inzine). *To je veľmi dôležitý faktor na pochopenie slovenskej východnej politiky.* (SNK: Slovo) a pod. Konkrétne pri konštrukcii s lexémou *pochopenie* je podľa SNK dosť veľká vyrovnanosť predložky *pre* a predložky *na* (535 : 595). Pri lexéme *zvýšenie* je už pomer iný: 5735 s predložkou *na*, 449 s predložkou *pre*: *Jeho návštevu... veľmi obratne využil mediálny magnát na zvýšenie svojho kreditu.* (SNK: Slovo) – *Kampaň má slúžiť na zvýšenie účasti v referende.* (SNK: Inzine) – *...(Speváci) cítili potrebu urobiť niečo pre zvýšenie tolerancie na Slovensku.* (SNK: Slovo) – *Na Slovensku existuje široký priestor pre zvýšenie kvality štátnej a verejnej správy.* (SNK: Profit) O účelový význam ide v prípadoch, keď sa spojenie sloveso + *pre* s *A* dá transformovať na účelovú vetu, porov.: *chovať (zvíra) pre radosť/potešenie celej rodiny* – *chovať zvíra preto/nato, aby sa z toho tešila celá rodina, poistiť pre prípad odcudzenia, pre istotu vysvetliť ešte raz, potreby pre domácnosť, prechod pre chodcov.*

Slovenský národný korpus potvrdzuje veľkú prevahu konštrukcií s predložkou *pre* s *A* na vyjadrenie účelu najmä v ustálených spojeniach, napr. *pre každý prípad*

858 prípadov oproti *na každý prípad* 39 dokladov, zväčša z beletrie, resp. od renomovaných prekladateľov (niektorí z nich sú aj jazykovedci): *...na každý prípad mu radil, aby vyslal na juh vojnové lode...*(V. Krupa). – *Dennis jej na každý prípad odobral vzorku krvi...* (J. Kot) – *... a ja som mal na každý prípad náhradný kľúč od jeho bytu.* (L. Králik)

Podobne sa účel prekrýva s prospechom pri predložke *za*: *hrať (futbal) za svoju dedinu, vybaviť (niečo) za manželku, bojovať/nasadiť život za slobodu, angažovať sa za dobrú vec* konkuruje jej *angažovať sa pre dobrú vec*; v prípadoch typu *urobiť všetko za záchranu* (v prvej lige) predložku *za* vytláča predložka *pre*.

Sémantická príbuznosť účelu/cieľa a prospech je zrejmä najmä pri ustálenom spojení *potreby pre domácnosť*, kde prichádza do úvahy interpretácia „potreby, ktoré pomáhajú uľahčovať prácu v domácnosti, a preto prinášajú prospech ich používateľom“.

3.3 Podobná konkurencia predložiek sa prejavuje pri sémantike príčiny a účelu, resp. prospechu: spisovnej konštrukcii *pre*+ A (*neprísť do práce pre chorobu*) konkuruje konštrukcia *kvôli* + D (*neprísť do práce kvôli chorobe*), a to nielen v hovorových prejavoch, ale aj v publicistike (napr. aj v STV 1). Účel, resp. prospech najvýraznejšie vyjadruje druhotná predložka *kvôli*: *Každému bolo jasné, že Marián tam prišiel len kvôli Daniele.* – *Autor kvôli lepšej zrozumiteľnosti uvádza veľa príkladov.* – *Polícia zavádza do praxe veľa nových zákonných opatrení najmä kvôli bezpečnosti dopravy.*

V hovorených prejavoch a často aj v médiách sa predložka *kvôli* (nesprávne) používa aj na vyjadrovanie príčiny: *Kvôli chrípke veľa žiakov neprišlo do školy.* – *Kvôli chorobe nejazdil Giro d'Italia.* (Sme). – *Súdne pojednávajú bolo odročené kvôli zime.* (Markíza, 13.10. 09) – v prejave moderátora. *Súdne pojednávajú odročili kvôli tomu, že bola zima.* (v prejave účastníka súdneho pojednávania).

Pre blízkosť príčinného a účelového významu možno však niektoré konštrukcie s predložkou *kvôli* chápať aj ako cieľové, aj ako účelové, pričom ani jedna, ani druhá interpretácia nespôsobuje nijaké komunikačné ťažkosti, porov.: *Otec sa kvôli pokoju v dome vzdal svojho obľúbeného kresla.* (S akým cieľom sa vzdal svojho obľúbeného kresla?: *Aby bol pokoj v dome*; Prečo sa ho vzdal?: *Pretože chcel mať pokoj v dome/aby bol pokoj v dome.*)

Použitie predložky *kvôli* s datívom substantíva môže byť v podobných prípadoch motivované aj skutočnosťou, že sa nimi nevyjadruje prospech pre substantívum v datíve, ale pre agensa. Podobná ambiguita pri spojeniach predložky *kvôli* sa ukazuje vo viacerých prípadoch, porov.: *Každý týždeň si totiž kvôli nemu /seriálu JV/ preladilo televízny kanál vyše tridsať miliónov Američanov.* (SNK: Inzine). Na príčinnú interpretáciu *Vyššie tridsať miliónov Američanov si preladilo televízny kanál, pretože chcelo sledovať tento seriál.* sa totiž navrstvuje interpretácia prospechu, avšak beneficiantom nie je substantívum/zámeno v datíve, lež agens/subjekt, t. j. *tridsať miliónov Američanov* (bude mať pôžitok zo sledovania seriálu). Spisovná formulácia príčinného významu/príčinnej interpretácie by mala byť *Každý týždeň si totiž preň preladilo televízny kanál vyše tridsať miliónov Američanov.* Jednoznačné jazykové stváranie podobných sémantických vzťahov sťažuje aj polyfunkčnosť predložky *pre*, ktorou sa (okrem iných významov) vyjadruje príčina aj prospech. Porov. aj príklad *Eva sa kvôli Petrovi nevydala za bohatého Američana.* Príčinná interpretácia: *Peter zapríčinil, spôsobil, že sa Eva nevydala za bohatého Američana*, ale aj prospechová interpretácia (ide tu však o „agentívnu prospechovosť“): *Eva chcela Petra za manžela; nevydala sa za Američana, pretože mala rada Petra*; použitie predložky *pre* by umožnilo iba príčinnú interpretáciu (*Eva sa pre Petra nevydala za*

bohatého Američana). Substantívum *Peter* by v tomto prípade bolo kauzátorom, ktorý spôsobil nevykonanie deja pomenovaného slovesom *vydat' sa*. Naproti tomu konštrukcia s predložkou *kvôli* komprimuje sémantiku príčiny aj prospechu. Porov. aj vetu *Peter nerád chodí na koncerty, ale dnes tam kvôli tomu slávnemu spevákovi šiel*. (Načo šiel?/Prečo šiel?) Aj v tomto prípade je beneficiantom agens (*Peter*) – *Jana sa určite kvôli nemu rozvádzať nebude!* (Pre neho? – príčina?/Pre neho-prospech? Či prospech? – jeho/jej?) – *A tak sa stalo, že som kvôli nemu preorganizovala svoj život, kvôli deťom, ktoré boli večne choré, sme nechali všetkých kamarátov...*(SNK: Inzine). Podobné sémantické vzťahy by zostali aj v prípade použitia predložky *pre*: *pre neho som preorganizovala svoj život, pre deti sme nechali všetkých kamarátov*.

Pomer konštrukcií *pre chorobu: kvôli chorobe* v príčinnom význame je podľa SNK 962 : 152, no v tomto prípade úlohu môže zohrávať jednak konkrétna lexéma *choroba* implikujúca sémantiku príčiny, jednak jazyková osveta, t. j. časté uvádzanie tohto príkladu v jazykových poradniach a pod. V prípadoch kauzátora vyjadreného lexémou *nepochopenie* je pomer *pre nepochopenie: kvôli nepochopeniu* 21 : 6. Ide však o písomné prejavy.

4. Sémantickou črtou „neaktívna účasť na deji/stave“ sa okrem akuzatívu vyznačuje aj genitív. Akuzatív je však pádom objektu, vyjadrujúcim neaktívny podiel daného aktantu na deji bez bližšej špecifikácie, kým genitív je pád sémanticky zaťaženejší, nesúci okrem všeobecnej charakteristiky objektu v A aj ďalšie črty. V prvom rade je to *obmedzená, čiastočná účasť* deja na danej substancii. S touto vlastnosťou súvisí, resp z nej vychádza kvantitatívnosť (najmä partitívnosť), ktorá sa navrstvuje na zasahovaný objekt, porov. *nabrať vodu – nabrat' vody; pridať sol' – pridať soli*. Medzi G a A ide teda o vzťah komplementárnej distribúcie, pričom G signalizuje kvantitatívnu účasť objektu na deji, A nie. Táto sémantická vlastnosť G je v súčasnej slovenčine stále živá, aktuálna. Celkovo však genitív v pozícii predmetu i v nefixovanej pádovej pozícii (napr. časový G) mierne ustupuje A. (pozri o tom ďalej).

4.1 Kvantitatívny genitív sa používa vlastne ako substitút za akuzatív, resp. ako jeho alternant najmä v tých prípadoch, keď hovoriaci/píšuci chce/potrebuje vyjadriť, že dej slovesného predikátu zasahuje isté množstvo substancie v pravovalenčnej predmetovej pozícii. Môže ísť pritom o tieto sémantické (diferencujúce) odtiene kvantitatívnosti:

a) Pri nepočítateľných substantívach sa G vyjadruje istá časť extenzie zasahovaného predmetu. Použitie G v týchto prípadoch korešponduje s dokonavými slovesami s kvantitatívnymi predponami *na-*, *u-*, *pri-*, *do- od-*, *po-*, modifikujúcimi základový význam: *nakosiť trávy, naliať vína, pridať piesku/vápna, prisypať múky, dodať soli/korenia, odkrojiť chleba, pohodiť sena, popriať zdravia*. Pri predpone *u-* označujúcej malú mieru sa G prestáva používať (v súčasnej spisovnej slovenčine prevažne funguje ako čisto vidová prípona); prípady typu *upiť/upiť si vína, ubrať pary* sú ojedinelé, genitívna väzba tu ustupuje akuzatívnej: *usušiť seno, ubrať plyn, utrhnúť si čas na niečo*.

Podľa SNK konkurencia akuzatívneho a genitívneho predmetu je vzácné vyrovnaná napr. v spojeniach *nabrať vodu* (31x) *nabrat' vody* (32 x), pri präteritnom tvare je pomer *nabral vodu* 24x oproti *nabral vody* 14 x, no v syntagme *ubrať plyn* nebol zaznamenaný ani jeden prípad použitia G; v spojeniach *ubrať paru/pary* prevažuje A nad G približne v pomere 2 : 1.

Doklady potvrdzujú, že používatelia slovenčiny rozlišujú medzi prípadmi, keď sa vo výpovedi nevyjadruje, resp. nezdôrazňuje kvantita, ale do popredia sa žiada vysunúť samotnú substanciu (napr. jeden druh oproti druhému), a prípadmi, keď sa vyjadruje kvantita. V prvom prípade sa použije akuzatív, kým v druhom prípade dáva prednosť genitívu, porov. *Vrtulník môže totiž nabrat vodu z minimálne dvojmetrovej výšky.* (SNK: Korzár) – *Z potoka nabrala vody až po vrch.* (SNK: preklad) – *Tu si posádka oddýchla, nabrala vody aj potravín a tretieho apríla pokračovala...* (SNK: preklad). *Piesok už nepridávaj, radšej pridaj vápno a cement!* – *Po zovretí polievky vodu už nedolievajte!*

V SNK v spojeniach so slovesom *pridať + soľ, múka, cukor, korenie* ...je zaznamenaný iba akuzatívny tvar: *Do bielkov pridajte soľ a ušľahajte sneh. Dolejte zvyšnú smotanu..., primiešajte ocot a olej. Potom pridajte soľ, čierne korenie i šafran.* (SNK: Komorovská – preklad).

b) Pri počítateľných predmetoch (s elidovaným neurčitým kvantifikátorom) sa G vyjadruje bližšie neurčené množstvo: *natrhať jablák, nazbierať hríbov, napiecť koláčov, nastínať bukov.* Tento G sa označuje ako *kvantitatív*. Podľa SNK aj v týchto prípadoch prevažuje A nad G, porov. napr. v syntagme *napiecť koláče/koláčov* je prevaha A približne 5 : 1; jednoznačná je prevaha A aj v spojeniach *nazbierať hríby/huby* oproti *nazbierať hríbov/húb*.

c) Kvantitatívna črta G je prítomná aj vo vetách, ktorých štruktúra (pri ústnej realizácii vrátane príznakovej intonácie) implikuje prvok množstva, napr.: *Ten (ti) toho narozpráva!* – *Čo ten pes toho požerie, to je neuveriteľné!*

d) Partitívny G je obligatívnym komplementom pri zvratných slovesách s predponou *na-* vyjadrujúcich dostatočnú (pre činiteľa) alebo veľkú mieru deja: *Turisti sa najedli bryndzových halušiek.* – *Čo sa jej ten chlap natýral, to sa nedá ani povedať!* – *Čo som sa ja tej ženy naprosil, to si neviete ani predstaviť!* – *Eva sa veru dosť napočúvala svokriných nadávok!* Genitívom sa v týchto (zväčša expresívnych) konštrukciách umocňuje veľká miera deja, nie miera predmetu; genitívny predmet vyjadruje iba primerané kvantum potrebné na dovŕšenie deja. G možno v týchto prípadoch pokladať za alternant akuzatívneho komplementu v štruktúrach s pôvodnými (základovými) nereflexívnymi slovesami v nedokonavom vide bez predpony *na-*: *jesť niečo, prosiť niekoho, týrať niekoho, počúvať niekoho/ niečo..*

e) Partitívny G sa používa aj s predložkou *z*, ktorá špecifikuje význam predmetu v zmysle jeho obmedzeného zásahu. Ide predovšetkým o slovesá s predponami *od-*, *u-*, *vy-*, ale aj bez týchto predpôn, ak sloveso implikuje význam oddelenia časti od celku: *odrezať zo slaniny, odpíť z mlieka, odlomiť z chleba, ubrať zo sumy, ujeďať si zo šunky, vystrihnúť z vlasov, kúpiť z malín, naliať z vína, nechať si z toho.* Pri týchto konštrukciách sa pociťuje elipsa istého kvantifikátora.

4.2 Sémantická črta partitívnosti je prítomná aj v **záporovom genitíve**, ktorý sa používa po záporných slovesách, čím sa slovesný zápor zdôrazňuje. Takýto G býva v pozícii predmetu aj v pozícii podmetu. Pokiaľ ide o fixovanú pravovalenčnú pozíciu vo funkcii predmetu, genitívna väzba tu ustupuje akuzatívnej (*nemať peňazí – nemať peniaze, nepociťovať lásky k remeslu – nepociťovať lásku k remeslu, nevidieť*

zmyslu – nevidieť zmysel, čo platí aj pre iné genitívne väzby, ktoré sa v novších štádiách vývinu spisovnej slovenčiny nahrádzajú akuzatívnymi.

Podľa údajov z SNK v spojení *nemať peniaze/peňazí* jasne dominuje A: *A ak nemám peniaze a mám šancu si ich zarobiť, vyučujúci akceptujú, keď si idem odskočiť a chýbam na vyučovaní.* (SNK: Inzine). – *Ja nemám peniaze... Ja som ženatý muž.* (SNK: Sme) G sa v tomto spojení zriedkavo vyskytuje iba v beletrii: *Treba kúpiť celého Palumbíniho aj všeličo iné... Lenže nemám peňazí.* (SNK: V. Šikula); pri syntagme *nemať čas/času* je prevaha A oproti G približne v pomere 28 : 1.

Záporový G sa drží najmä v ustálených alebo frazeologizovaných slovných spojeniach: *to nemá konca- kraja, nevedieť/nedať si rady, nedať pokoja, nepoznať zľutovania.* Okrem toho jeho používanie do určitej miery podporuje použitie abstraktných, látkových a hromadných mien v pozícii predmetu, resp. prenesený význam singulárových mien (v mnohých prípadoch aj tu ide o ustálené slovné spojenia); v týchto konštrukciách sa ako prostriedok zdôrazňujúci negáciu často používa častica *ani*: *nelutovať námahy, nedožiť si pokoja, nemať doma ani múky, ani cukru, ani soli; nepočuť ani hláska, nevyriešiť ani slova, nemať ani haliera, nemôcť ani oka zažmúriť.* Podľa SNK aj v spojení *nemať ani halier/haliera* prevažuje A nad G (približne v pomere 5 : 1)

Najmä v odborných a publicistických textoch je frekventovaný **adnominálny** G pri valenčných substantívach (zvyčajne deverbatívach), a to jednovalenčných aj viacvalenčných, ako výsledok depredikačnej transformácie s predpokladaným jednovalenčným, resp. viacvalenčným predikátom, označujúci agensa i paciensa deja: *rozbeh skokana, výklad profesora; výstavba bytov, oprava elektrospotrebičov, zalesňovanie rúbaniska sadenicami, vypožičiavanie kníh poslucháčom externého štúdia, rozvoz tovaru obyvateľom obcí postihnutých povodňami;* porov. aj veľmi časté výpovede typu *V tomto roku plánujeme otvorenie štyroch až šiestich nových predajní.* (Hospodárske noviny), v ktorých sa dáva prednosť genitívnej konštrukcii pred väzbou infinitívnu konštrukciou s predmetom v akuzatíve (*Plánujeme otvoriť štyri nové predajne*).

Nominálna skupina takto predstavuje určitý substrát alebo redukciu propozície základovej vety a stáva sa prostriedkom vyššieho štýlu vyjadrovania. V snahe o intelektualizáciu prejavu zaznamenávame najmä v nepripravených prejavoch v televízii a rozhlase (interview, rozhovory, odpovede hovorcov rôznych ministerstiev na otázky novinárov a pod.), ale aj v printových médiách veľa genitívnych konštrukcií štylisticky zavše nenáležitých: *Bolo to v podmienkach celkového darenia sa ekonomiky.* (TA 3) – ... *veľmi ťažko mohlo dôjsť k prežitiu niekoho.* (STV 1) – *Odmietol realizovať vybudovanie muničného skladu.* (TA3). V administratívno-právnych textoch však podobné štruktúry sťažujú identifikáciu obsahu vety, a teda aj jej porozumenie, napr. *Obsah zmluvného vzťahu poistenia zodpovednosti za škodu spôsobenú prevádzkou motorového vozidla ... je upravený príslušnými ustanoveniami Občianskeho zákonníka, zákona č. 381/2001...o povinnom zmluvnom poistení zodpovednosti za škodu spôsobenú prevádzkou motorového vozidla a o zmene a doplnení niektorých zákonov...Ministerstva financií SR...* (Zmluvné dojednania pre pois-

tenie *zodpovednosti za škodu spôsobenú prevádzkou motorového vozidla* - Kooperatíva).

4.3 Podľa údajov zo SNK partitívny G sa v pozícii podmetu (bez kvantitatívneho determinátora) drží v konštrukciách typu *vody ubúda/ubudlo*. (Nenašiel sa doklad na nominatívny podmet *voda ubúda*.) Podobne *snehu pribúda* (3 doklady), *sneh pribúda* (1 doklad), *pripadlo snehu* (3 doklady), *pripadol sneh* (1 doklad), *nezamestnaných pribudlo* (4 doklady), *nezamestnaní pribudli* (1 doklad).

Podobne sa drží genitívny podmet pri zápornom tvare lokalizačne existenciálneho slovesa *byť*: pomer konštrukcií (*tu/tam*) *nikoho nebolo* : (*tu/tam*) *nikto nebol* je podľa SNK 100 : 72; v prítomnom čase toho istého slovesa v tvare *niet*, teda *nikoho niet*, sme zaznamenali 74 výskytov; *tu/tam/kde nikto nie je* spolu 102 prípadov. Tým sa naše zistenia líšia od konštatácie v monografii Slovenský jazyk (Najnowsze dzieje języków słowiańskich, 1998, s. 83), že v súčasnej slovenčine badať tendenciu nahrádzať partitívny či záporový genitív nominatívom, ak podmet vety nie je kvantitatívne určený.

4.4 Na časové zaradenie predikácie sa častejšie než genitívne používajú konštrukcie s A substantív implikujúcich sémantickú črtu času (*deň, noc, jeseň*) s obligatórnym determinátorom: (*stalo sa to*) *tej noci* 738 jednotiek: (*stalo sa to*) *v tú noc* 1711; *minulej jesene* 36 (z toho 20 z Hlasu ľudu v Novom Sade): *minulú jeseň* 130.

5. Pokiaľ ide o sémantické vzťahy vyjadrované lokálom, určitú dynamiku možno badať vo vyjadrovaní priestorových významov predložkami *v* a *na*. Ako je známe, pri lokalizácii v rámci lokalizátora sa v slovenčine lokálom s predložkou *v* vyjadruje lokalizácia vnútri daného lokalizátora: *sediť v pracovni, liečiť sa v sanatóriu, oddychovať v parku*, kým L s predložkou *na* sa vyjadruje lokalizácia na povrchu lokalizátora: *sediť na lavici, stáť na kameni, ležať na gauči*.

Pre súčasnú slovenčinu je však charakteristické, že špecifický významový rozdiel medzi konštrukciami *v + L* : *na + L* sa v mnohých prípadoch zotiera a L s predložkou *v* alebo *na* vyjadruje iba význam „lokalizácia v rámci lokalizátora“. Voľba jednej alebo druhej predložky závisí hlavne od sémantiky substantíva vo funkcii lokalizátora, ale v mnohých prípadoch je daná úzom, porov. *Syn je celý deň na univerzite*: *Syn je celý deň v škole*.; *Manželka pracuje na pošte* : *Manželka pracuje v banke*. – *Znenazdajky som sa ocitol na neznámom mieste*. : *V tomto meste sa mi žije celkom dobre*. – *Archeológovia robia výskum na Spiši*. : *Archeológovia robia výskum v Šariši*....Pri názvoch ostrovov sa používa predložka *na*: *žiť na Kube, na Cypre, na Madagaskare*... , ale aj *na Slovensku, na Ukrajine* oproti *žiť v Čechách, v Maďarsku; v Írsku, vo Veľkej Británii*... (tu sa chápanie ostrova prekrýva s chápaním štátu). Doklady v SNK okrem iného ukazujú, že spojenia predložky *na + L* označujúce budovu a zároveň aj príslušnú inštitúciu sú charakteristické pre jazyk mladej generácie, porov. pri lokalizátore *internát* je pomer konštrukcií *na internáte*: *v internáte* 563 : 452: *Hral som s Modusom na internáte Bernoláku*. (SNK: Rozhovor s Ľudovítom Stankovským) – *Umelci bývajú v internáte Školy úžitkového výtvarníctva*.(SNK:

Literárny týždenník). Pri lokalizátore *poliklinika* je pomer konštrukcií *na poliklinike* : *v poliklinike* 48 : 25; pri lokalizátore *hotel* prevažuje predložka *v* nad predložkou *na* v pomere 5295 : 61 jednotiek. Spojenie *na hoteli* bolo zaznamenané z rozhovoru so športovcami: *Najskôr som sa zložil na hoteli, kde ma už čakal prezident klubu. – Prvú tretinu sme ešte videli na hoteli.* Aj pri lokalizátore *izba* má prevahu predložka *v* nad predložkou *na* (3236 : 603 jednotiek), ktorá sa vyskytuje v reči mladej generácie, napr. *Ja som ostal na izbe a trochu som driemal.* (SNK)

6. Vlastnosť I aktívne sa podieľať na deji sa v súčasnej slovenčine prejavuje aj tým, že v pádovo nefixovanej pozícii príslovkového určenia prostriedku sa popri (bežnom) neživotnom substantíve (*Kolega sa bránil logickými argumentmi.*) používa aj životné osobné substantívum, porov. *Bránime sa Višňovským a Chárom.* Podobné prípady sú zatiaľ známe zo športových reportáží (televíznych a rozhlasových): *Útočíme prvou päťkou. – Bondrom sa dostávame do útočného pásma. – Skalica túto situáciu rieši Pálfym. – Rusi sa bránia Fiodorovom a Kapustinom.* V týchto konštrukciách je kumulovaný agentívny význam I charakteristický pre pasívne konštrukcie (porov. *Zmluva bola podpísaná predávajúcim aj kupujúcim. → Predávajúci aj kupujúci podpísali zmluvu.*) s významom prostriedku, resp. prostredníctva. V analogických konštrukciách I životného osobného substantíva (vďaka forme je v pozícii príslovkového určenia prostriedku/prostredníctva) má sémantickú úlohu agensa (*Útočíme prvou päťkou.*), na ktorú sa navrstvuje význam prostredníctva, kým syntaktické substantívum v N, ktoré je v pozícii gramatického subjektu, možno skôr interpretovať ako iniciátor deja (porov. *Naši útočia po pravej strane Hossom. – Kanadaňania sa pokúsia vyrovnat' prvou päťkou.*). I sa tu vyjadruje, že (metonymickým) subjektom v N je činnosť iba iniciovaná, kým jej skutočným vykonávateľom je osobné substantívum v I. V prípadoch typu *Bránime sa/Naše mužstvo sa bráni Višňovským a Chárom.* je v pozícii podmetu zrejmy paciens, ktorý nadobúda dodatočnú rolu iniciátora deja, a I osobných substantív má sémantickú rolu agensa, preskupujúcu sa s funkciou prostredníka, porov. → *Višňovský a Chára nás/naše mužstvo bránia.*, resp. *My sa bránime/Naše mužstvo sa bráni pomocou/prostredníctvom Višňovského a Cháru.*; *Na našu obranu boli (trénermi) nasadení Višňovský a Chára.* Podobne *Kanadaňania sa pokúsia vyrovnat' prvou päťkou: Kanadaňania sa pokúsia vyrovnat' a (tréneri) na tento cieľ nasadili prvú päťku. → Prvá kanadská päťka sa pokúsi vyrovnat'.* (porov. Grepl – Karlík, 1998, s. 135).

V súčasnej jazykovede sa zmeny v jazyku zvyčajne vysvetľujú ako interakcia interných („language internal“), externých („language external“) a mimojazykových („extra-linguistic“), t. j. sociopolitických a ekonomických faktorov (napr. *The Interplay of Internal, External and Extra-Linguistic Factors*, 2002). Juraj Dolník (Dolník – Bajziková a i., 1999, s. 12) poukazuje na to, že pri skúmaní princípov dynamiky v slovenčine možno voliť medzi objektivistickým (extrakomunikačným) a subjektivistickým (komunikačným) prístupom. Uplatnenie prvého prístupu alebo postupu značí porovnávať určité jazykové javy v aktuálnom období s analogickými

javmi v predchádzajúcom období alebo v predchádzajúcich obdobiach a zistené rozdiely registrovať ako vývinové zmeny. Pri druhom postupe sa lingvisti snažia rekonštruovať jazykovo-psychologické a pragmaticko-komunikačné podmienky, „ktoré môžu (ale nemusia) vyvolať isté zmeny v jazyku“ (Dolník, tamže). Pri výskume dynamiky pádovo-predložkového systému súčasnej slovenčiny, ktorý zd'aleka nepokladáme za uzavretý, sa ukazuje, že hybné sily spôsobujúce pohyb v tejto oblasti jazyka treba vidieť v interakcii spomenutých faktorov, resp. princípov, pričom pri explanačii jazykových zmien nemožno ignorovať ani Dolníkom uvádzaný subjektivistický (pragmaticko-komunikačný) faktor alebo princíp, ktorý zdôrazňuje úlohu používateľov jazyka ako aktívneho činiteľa v procese jazykových zmien.

Záver:

1. Pohyb alebo zmeny pri funkčnom používaní pádov sa netýkajú pádov vo valenčných pozíciách s fixovanou pádovou formou, reprezentujúcich primárnu funkciu substantíva vo vete: v ľavovalenčnej pozícii substantívum v nominatíve má subjektívnu funkciu a v pravovalenčnej pozícii s formami v nepriamych pádoch (pozri o tom vyššie) objektívnu funkciu. Funkciu pádov v týchto pozíciách možno charakterizovať ako syntaktickú. Objavujú sa v nej hlavne nominatív, akuzatív a čiastočne aj genitív ako pády primárne syntaktické, resp. centrálné, reprezentujúce jadro pádovej sústavy: nominatív ako pád gramatického subjektu a akuzatív, resp. aj genitív ako pády priameho bezpredložkového predmetu.

2. Naproti tomu vo valenčných pozíciách s nefixovanou pádovou formou, kde sú zastúpené predovšetkým pády primárne sémantické, resp. periférne (datív, inštrumentál a lokál), korešpondujúce so sekundárnou funkciou substantíva, badať určitý pohyb, resp. isté posuny v sémantike a funkcii. Sú to tzv. okolnostné pády vo funkcii adverbialného komplementu, ktorých všeobecný význam často špecifikujú alebo modifikujú predložky; okrem spomenutých pádov k nim patria aj G a A v nefixovanej pádovej pozícii. Tieto pády sa nevyskytujú ani v pozícii gramatického podmetu, ani v pozícii priameho bezpredložkového predmetu. Určité pohyby zaznamenávame najmä pri predložkových spojeniach, ktoré špecifikujú alebo modifikujú všeobecný význam spomenutých pádov. Zmeny alebo posuny sa tu často javia ako funkčná unifikácia niektorých predložkových spojení, napr. spojením pre + A sa vyjadruje nielen príčina, ale aj prospech, účel a zreteľ (*neprísť pre chorobu, urobiť niečo pre rodinu, poistiť sa pre prípad ochorenia* a analogicky aj *urobiť niečo pre zvýšenie tolerancie* – porov. spisovné *urobiť niečo na zvýšenie tolerancie* -, *byť vzorom pre deti*). Ide teda o tendenciu jednou predložkou vyjadrovať viacero významov, čo platí aj o predložke *kvôli*, ktorou sa v hovorených prejavoch (vrátane elektronických médií) vyjadruje prospech aj príčina.

3. Motiváciu týchto pohybov možno podľa našej mienky hľadať v úsilí jedným prostriedkom vyjadriť viac významov, resp. viacero funkcií (čo platí najmä pre blízke významy, ako sú príčina, účel, prospech, resp. príčina, prospech); proces „roz-

širovania“ (ale aj zužovania, špecifikovania) významu a funkcie prvotných predložiek je napokon staršieho dáta. Tendencia vyháňať sa prílišnej diferenciacii je zrejme podporovaná aj vplyvom kontaktového jazyka, v našom prípade češtiny, porov. používanie predložky *pro* s A v češtine na vyjadrovanie prospechu a účelu alebo *kvůli* s D na vyjadrovanie prospechu a príčiny. Tieto predložkové spojenia sú však charakteristické aj pre západnú slovenčinu, ktorá čoraz viac expanduje do hovorovej sféry aj iných slovenských areálov. Hybnú silu týchto pohybov možno však hľadať aj v jazyku samom, v jeho vývine, napr. posun od spojení s predložkou *v* k spojeniam s predložkou *na* typu *zmeniť sa v niečo – zmeniť sa na niečo* súvisí s obmedzením pôvodného významu predložky *v* vyjadrovať smer v spojení s A (*klásť v hrob*) aj miesto v spojení s L (*ležať v hrobe*) na miestny, statický význam (*ležať v hrobe*); dynamický význam prebrali iné predložky (*do, na*).

4. Zrejme opačnú tendenciu, t. j. úsilie o významovú diferenciaciu, badať pri istom ústupe niektorých genitívnych spojení pred akuzatívnymi (*nemať peňazi/nemať peniaze, minulej jesene/minulú jeseň*): genitív sa používa prevažne na vyjadrenie kvantitatívnosti, kým akuzatív túto črtu nemá a používa sa na vyjadrenie prítomnosti/nepřítomnosti pomenovanej substancie v pozícii objektu.

5. V niektorých prípadoch sa popri bežných prostriedkoch presadzuje „módnejšie“ vyjadrovanie: *byť na izbe/na hoteli* namiesto *v izbe/v hoteli*. Pri explanácii tohto pohybu nachádza svoje miesto tzv. subjektivistický alebo pragmaticko-komunikačný postup: podobné javy možno zrejme skúmať vo vzťahu ku generačným faktorom, čo v tomto prípade súvisí so snahou mladšej generácie výrazovo sa odlíšiť, resp. inovovať niektoré výrazové prostriedky a vyhnúť sa jazykovému „konvencionalizmu“; dôležitú úlohu tu zohrávajú aj „jazykové vzory“ sprostredkované médiami.

Bibliografia

- DOLNÍK, Juraj – BAJZÍKOVÁ, Eugénia – MLACEK, Jozef – TOMAJKOVÁ, Elena – ŽIGO, Pavol: Princípy stavby, vývinu a fungovania slovenčiny. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského 1999. 165 s.
- DVONČ, Ladislav: Dynamika slovenskej morfológie. Bratislava: Veda 1984. 121 s.
- GREPL, Miroslav – KARLÍK, Petr: Skladba češtiny. Olomouc: Votobia 1998. 503 s.
- HORECKÝ, Ján – BUZÁSSYOVÁ, Klára – BOSÁK, Ján a kol.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava: Veda 1989. 436 s. ISBN 80-224-0047-5
- Krátky slovník slovenského jazyka. 4. vyd. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava: Veda 2003.
- Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava: Veda 1966. 896 s.
- Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Slovenský jazyk. Red. J. Bosák. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej 1998. 168 s. ISBN 83-86881-18-6
- Slovenský národný korpus prím-4.0-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2009 (dostupný na <http://korpus.juls.savba.sk>)
- The Interplay of Internal, External and Extra-Linguistic Factors. Eds. Mari C. Jones – Edith Esch. Berlin – New York: Mouton de Gruyter 2002. 338 s.

KOMUNIKAČNÉ DIMENZIE VÝPOVEDNÝCH ŠTRUKTÚR
(NA TEXTOCH PIESNÍ M. LASICU Z CD *LIPA SPIEVA LASICU*)

JANA KLINCKOVÁ

KLINCKOVÁ, Jana: Communication Dimensions of Utterance Structures (in the Lyrics by Milan Lasica). Jazykovedný časopis, 2010, Vol. 61, No. 1, pp. 57 – 63. (Bratislava)

This contribution deals with the utterances which come from Milan Lasica's lyrics and which are the carriers of various communication functions. In their interpretation we keep to the principles of communication-pragmatic theories. We also observe how the principles of semantic sentence construction are applied in the analyzed lyrics. We focus our attention not only on the means of language, which are the carriers of communication functions, but also on language-communication phenomena, whose role is to shift the text into an interactive position. We can state that the author's coding of ideas is projected into the structure of utterances, which are the reflection and result of the communicative intention and language-communication competences of the author of the lyrics.

Key words: conversational implicature and explicature, association automatisms, interactive pronouns, direct and indirect expressing of a communication function.

Téma interpretácie konkrétnych výpovedí nie je nová, ani neobvyklá, pretože s aspektmi podmieňujúcimi úspešné porozumenie súvisí realizovanie aktuálnych komunikačných funkcií výpovedí sa stretávame v každej modernej sémanticky orientovanej syntaxi. Vzhľadom na to, že komunikačné funkcie výpovedí zohrávajú dôležitú úlohu v komunikácii, zamerali sme svoju pozornosť na básnické texty, v ktorých sa strategický, logicko-myšlienkový zámer premieta do povrchovej, gramatickej a sémantickej roviny inak ako vo vecných textoch a v bežnej hovorenej komunikácii (Horecký, 1984).

Práve interpretácia komunikačných funkcií takýchto textov je komplikovanejšia, pretože príjemcom textu môže byť ktokoľvek, kto pieseň počúva, alebo text piesne číta. V odbornej literatúre sa v takýchto súvislostiach používa termín *neadresát*.¹

Hoci pri interpretácii výpovedí Lasicových textov sme mienili vychádzať z pragmatických presupozícií autora textov a potencionálneho príjemcu textu, aplikácia poznatkov z komunikačno-pragmatických teórií nebola jednoduchá a absolútne implikovateľná. Už prvé ponorenie sa do problematiky znamenalo potrebu zorientovať sa aj v interpretácii umeleckého textu. Interpretácia a nadinterpretácia

¹Adresátom rozumíme osobu (osoby), ktorým je výpoveď určená. Neadresátom môže byť jakýkoľvek (náhodný) poslucháč alebo čtenář, jemuž výpoveď určená není (porov. Mluvnické češtiny, 1987, s. 310).

Umberta Eca bola síce v tomto inšpirujúca, ale nie celkom kompatibilná s naším zámerom. A to aj napriek tomu, že všestranný Umberto Eco hovorí: „... keď tvorím text nielen pre jedného adresáta, ale pre spoločenstvo čitateľov, viem, že ho **nebudú interpretovať v súlade s autorovými zámermi, ale v súlade s komplexnou stratégiou interakcií, ktoré zahŕňajú aj ich samotných, spolu s ich ovládaním spoločenskej pokladnice**. Spoločenskou pokladnicou mienim nielen daný jazyk ako súbor gramatických pravidiel, ale aj celý súhrn poznatkov, ktoré realizovali výkon tohto jazyka, najmä kultúrne konvencie, ktoré tento jazyk vytvoril, a samotné dejiny predchádzajúcich interpretácií mnohých textov, vrátane textu, ktorý čitateľ práve číta“ (1995, s. 69).

Čaro básnických textov je vlastne v tom, že výsledný zmysel textu, chápaný ako výsledok kooperácie pragmatických prostriedkov a významu jednotlivých výpovedí, vždy závisí od jeho príjemcov. Vzhľadom na ich rôznorodosť môže dôjsť k divergencii pri interpretácii textu na osi autor – príjemca. Napriek tomu, že aj pragmatik Richard Rorty, ktorý v mnohom nesúhlasí s Umbertom Eco, sa tiež nazdáva, že by sme sa mali vzdať nášho hľadania kódov, nepokúšať sa identifikovať štruktúrne mechanizmy textu a nemali by sme sa zaťažovať pokusmi zistiť, ako texty fungujú, predsa sme sa pokúsili odokryť pôvab Lasicových textov uplatnením jazykovo-komunikačného prístupu, ktorý v tejto situácii považujeme za vhodný.

Pri percepcii piesne autorský zámer dotvára interpret a príjemca/poslucháč textu piesni na pozadí komunikačného kontextu anticipuje, správne interpretuje, alebo ignoruje význam a komunikačnú funkciu a aktivuje len zmyslovú akceptáciu, ktorou je pri piesni melódia. Vzhľadom na to, že v prípade albumu *Lipa spieva Lasicu* ide o zaujímavé texty, výborného interpreta, príjemnú hudbu, pripúšťame i takúto možnosť percepcie. Nazdávame sa však, že takýto príjemca je ochudobnený o zážitok, ktorý je zakódovaný v Lasicových textoch. Podobne uvažuje aj Kornel Földvári, ktorý na prebale nosiča píše: „Lasica ako básnik pesničkových textov placho a zašifrované vysielajú signály o pochybnostiach a úzkostiach moderného človeka. Zľahka rozvinie tému pri ktorej už akosi automaticky čakáme zvyčajný pátos a sentimentality. Ibaže v rozhodujúcej chvíli nás v nich zaskočí irónia. Napodiv s úsmevom zmalichernené citové karamboly sú potom ešte bolestnejšie: pochybovačný úsmev skôr znásobuje, než aby tlmil stiesňujúci pocit pri srdci. Dalo by sa povedať, že práve irónia je vlastným hrdinom týchto telegrafických drám, chráni ich pred infiltráciou sentimentality a konvencie. Preto je tvorca najsilnejší v civilných, programovo prítlmených či sebaironických polohách. Takto špeciálne postavené „antihitové“ texty môže pravdaže vyvážiť len spevák, pre ktorého je dôležité to, čo spieva, nie „imidž“ ani šoumanský výzor. Pokorne slúži hudbe i myšlienke ...“ (Kornel Földvári: prebal CD *LIPA spieva LASICU*).

V príspevku sa budeme venovať tým jazykovým prostriedkom, ktoré sú v albume *LIPA spieva LASICU* najčastejšie a zásluhou ktorých sú texty piesni prítlačlivé

a počúvateľné. Autor ich využíva funkčne a premyslene. Zameriame teda pozornosť na konverzačnú explikatúru a implikatúru, na asociačné automatizmy, budeme sledovať využívanie interaktívnych zámien, ako aj priame a nepriame vyjadrovanie komunikačných funkcií vo výpovediach; z hodnotiacich postojov vyberáme prostriedky eticky hodnotiaceho postoja.

Konverzačná implikatúra využíva na precizovanie významu výpovede lexikálnu valenciu slova. Takto vytvorené kolokácie prispievajú k sofistikovanému zážitku z textu:

... na jeseň zo stromov padajú drobné **lístky**, **lístky** do kina
... Včera som bol u doktora, opýtal som sa ho, ktorá **strana srdca** je tá boľavá.
Povedal mi, že **tá pravá**, žiadne drinky, žiadna káva, posunúť ju treba doľava.
Že keď bude **pravá vľavo** musím stravovať sa zdravo, nesmiem skrátka jesť, na čo mám chuť... **Pravá strana** srdca bolí, **ľavá** si to nedovolí, aj keď možno čosi pocíti ...

Milan Lasica nenecháva všetko na adresátovi a vo viacerých prípadoch „ochotne“ vysvetľuje svoj komunikačný zámer, pričom text nestráca na tenzii a prítlačnosti. Možno je to aj zásluhou jemnej irónie, ktorá sa vyskytuje aj v prípadoch **konverzačnej explikatúry**.

• *dvadsať rokov som ťa miloval*
viem nemáš veľké nároky
tak pridám ešte dva roky
ak by som ti ešte za to stál

• *tridsať rokov som len popíjal*
ešte chvíľu vydržím
zapiš si to za uši,
bude to tak ako doposiaľ

• *pár rokov som tvrdo pracoval.*
pridám ešte pol roka
nerob zo mňa otroka,
nestačí ti, že som si Ťa vzal?

• *pol storočia som sa potíkal svetom som sa len tak potíkal.*
aj keď som klesol hlboko,
chcem tu byť ešte raz toľko
dlhšie by som to tu s Tebou ťažko vydržal.

Asociačné automatizmy vystupujú prevažne ako zovšeobecňujúce jazykové prostriedky. Ak sa však využijú ako jeden z prvkov kontrastu, vznikne zaujímavý ironizujúci kontext, ktorý dotvára zvolenú komunikačnú stratégiu piesne:

• *Neopúšťaj mesto, vidiek nie je liek, je to len zóna chodcov, raj pre dôchodcov. ..., kašli na vidiek aj s jeho zónou čistou len pre penzistov..., načo ti je les, potrebuješ stres, vidiek je rodná hruda a strašná nuda... nechod' na huby, to ťa zahubí ... Neopúšťaj mesto, nehľadaj idylu a zostaň len tam, kde si. Hory lúky, lesy, tie ťa nevyvedú z omylu* (Neopúšťaj mesto).

Jemná Lasicova lexikálna a syntaktická **irónia** v tematicko-pragmatickej rovine nielen elegantne, ale miestami aj láskavo zahmlieva ústredný motív, ale v povrchovej, obsahovo-jazykovej rovine zásluhou časovej a lokálnej deixy, teda slov so všeobecným, ale jednoznačným významom tento motív opäť oživuje a adresáta vracia do reality: ²

• *Je známych tisíc dôvodov raňajok s blízkou osobou vždy podľa toho, čo sa dialo predtým. Raňajky priamo v posteli, v posteli dvaja dospeli a doma čaká žena, muž a deti.*

• *Niekedy vyznie rozvážne, niekedy sklízne do vášne a ranná vášeň nemá konca kraja...*

Dôležitým gramatickým prostriedkom vyjadrujúcim vzťah výpovede a komunikantov je morfológická **kategória osoby**, pretože jej funkciou je signalizovať, kto z komunikantov je alebo nie je účastníkom komunikačnej udalosti, o ktorej sa vo výpovedi hovorí, a teda syntakticky plní funkciu podmetu, sémanticky agensa deja. Pragmatickosť autorského zámeru je v navodení atmosféry veľmi osobnej komunikačnej situácie, čo sa mu darí aj tým, že využíva najmä **interaktívnu schopnosť zámen 1. a 2. osoby sg., výnimočne 1. osoby pl.**, založenú na stupni identity pragmatických presupozícií spoločných obom komunikantom (porov. Grepl – Karlík, 1986, s. 367 – 371):

• *Ja však k nemu nejdem, lebo ja sa túžim stretnúť s Tebou, Ty mi vidíš rovno do srdca* (U doktora)

• *nesmie to iná a ty smieš, nesmie to nikto iba Ty ... že možno práve do raja kráčame iba Ty a ja* (Mám túžbu)

• *myslím, že si to Ty, Ja + On* (Nostalgický motív)

• *ja sa stále systematicky ničím ...* (Prečo sa stále ...)

• *Ty si každé ráno doma ... Ty si mi súdená* (Ty si mi súdená)

• *(mám čas a) Ty si skvelá kočka, priviň sa ku mne tak, ako som Ti prikázal ..., prosím Ťa nebud' taká, povedz mi niečo, čo by som veľmi privítal* (Mám čas)

• *mám pocit, že Ti nestačím..., zaujať Ťa už nemám čím ..., ako premočené tričko lepím sa na Teba, ...mám pocit, že Ti vadím ..., vylož mi kufre pred dvere* (Chcem odísť)

² Irónia a kontrast sa presvedčivo a funkčne využívajú aj prostredníctvom konverzačných explikatúr.

• *tá vášeň na striebornom plátne je známa, tak to trochu skráťme: **Ona** je doňho a **on** do nej a láska v zakázanej zóne* (Romantika)

• *... keď sme začínali jazz bol už dospeljší ako **my**, ... možno sa pamätáš, že spievala **nám** Ella ... aj dixieland aj swing aj BePop dostali sa **nám** pod kožu, snád' tušili, čo **nám** chýba, vedeli čím **nám** pomôžu, že otvorí **nám** bránu k svetu, ktorý **nás** navždy pohltí, že nálada vždy k scatu je tu a nikto **nás** k nej nenúti* (Music USA).

Komunikačné funkcie odrážajú vzťahy, ktoré sa realizujú/nerealizujú alebo chcú/budú/majú realizovať medzi účastníkmi komunikácie. Na ich presvedčivosti sa zúčastňujú jazykové (lexikálne a gramatické) i paralingválne (intonácia, dôraz, pauza) prostriedky. V súvislosti so sledovanými textami treba poznamenať, že pri spievaní textov sa niektoré prostriedky (napr. konkluzívna kadencia, antikadencia) využívajú špecificky.

Vyjadrovanie komunikačných funkcií môže byť

• **priame**, dochádza k nemu tak, že funkčný potenciál jazykových prostriedkov je v súlade s aktuálnou komunikačnou funkciou výpovede. Ide spravidla o konvencionalizované výpovedné štruktúry frekventované pri oznámení, otázke, rozkaze, žiadosti a inej výzvy. V prípadoch, keď nie je možné využiť konvencionalizované formy, komunikačnú funkciu možno sprostredkovať pomocou tzv. explicitných performatívnych formulácií, ktoré majú štruktúru podrad'ovacieho alebo zloženého súvetia.

• **nepriame** vyjadrovanie sa realizuje vtedy, ak realizácia aktuálnej komunikačnej funkcie a jej interpretácia závisí najmä od komunikačného kontextu. Ide o nesúlad medzi funkčným potenciálom použitého jazykového prostriedku a aktuálnou komunikačnou funkciou výpovede.

V sledovaných výpovediach išlo o priame vyjadrovanie komunikačných funkcií a vyskytli sa najmä tieto typy výpovedí:

1. Výpovede s komunikačnou funkciou oznamovacou

- *Slzy sú len samá voda a srdce je len sval*
- *slzy sú kvapky vody a srdce je len sval*
- *neaktuálna óda, už som ti povedal, že slzy sú len voda a srdce je len sval.*

2. Výpovede s komunikačnou funkciou opytovacou

- *Nestačí Ti, že som Ti volal?*
- *Tak neplač, aký žiaľ?*
- *Čo bude v zime, keď sú stromy holé, kam premietnu sa naše bóle?* (Romantika)
- *Mám túžbu, kto ju podporí* (Mám túžbu)

3. **Výpovede s výzvovou komunikačnou funkciou** (v sledovaných textoch ide o prosbu a radu, či varovanie). Jednotlivé druhy výzvovej komunikačnej funkcie

sa líšia tým, nakoľko je autor zainteresovaný na realizácii propozičného obsahu, t. j. ako nalieha, nástojí na plnení svojho zámeru. Imperatív – ako formu vyjadrujúcu rôzne výzvy – môže vo svojej jednoznačnosti modifikovať bezprostredná blízkosť častíc (*tak, ešte*), alebo jeho postavenie na začiatku výpovede, pretože v tejto pozícii môže fungovať ako kontaktor:

• *neopúšťaj mesto, kašli na vidiek ... neopúšťaj mesto, nehľadaj idylu ... spomeň si, na námestí, tam sa nás zmestí, tak neopúšťaj mesto ...* (Neopúšťaj mesto)

• *...ak nevidím, tak posviet' mi... prosím ťa, ešte nezhasni ... nezhasni, ešte chvíľu sviet', nechaj to svietiť' na chvíľu, aby nedošlo k omylu* (Mám túžbu).³

Emocionálne postoje k propozičnému obsahu výpovedí vyjadrené v komunikačných funkciách výpovedných štruktúr možno hodnotiť tiež ako **explicitné vyjadrovanie postoja** (oznámene), a to prostredníctvom lexikálno-slovesných alebo slovesno-menných postojových predikátorov (podrad'ovacie súvetie, častice). Pre nás je zaujímavý jediný evalvačný postoj, a to **postoj eticky hodnotiaci**. Opiera sa o využitie tých prvkov, ktoré nesú význam správnosti/ nesprávnosti uskutočnenia obsahu výpovede:

• **Je** (← hodnotenie sa týka len spôsobu, akým bola/je propozícia niekým realizovaná) *známych tisíc spôsobov raňajok s blízkou osobou, vždy podľa toho, čo* (← hodnotenie vyjadrené vedľ'ajšou vetou uvedenou vzť'ahným zámenom *čo* sa vzť'ahuje na výsledkový predmet) *sa dialo predtým. Raňajky priamo v posteli, v posteli dvaja dospelí a doma čaká žena, muž a deti.*

• *v šáločke káva dopitá nikto sa teraz nepýta, kedy sa koná nutný návrat z raja.*
• *A nikto sa ich nepýta, či najedia sa dosýta, kým hniezdo lásky celkom nevychladne.*

Záver

Jazykovo-komunikačný pohľad na Lasicove texty piesní poukazuje na funkčné a premyslene pôsobivé využívanie jazykových prostriedkov, čo sme ilustrovali na príkladoch, ktoré dokumentovali, že:

• každé použitie gramatického prostriedku je jedinečné, hoci niektoré syntaktické vzť'ahy možno generalizovať

• pragmatická stratégia sa často dosahuje referenčnou podmienenosťou tzv. indexov (osobné zámená) a situačnej deixy, pričom konexiu a kohéziu „zabezpečujú“ paralingválne prostriedky. Pragmatické javy možno zovšeobecňovať len zriedkavo alebo vôbec, pretože ich okazionálnosť podlieha charakteristike konkrétnej komunikačnej situácie

³ Tieto verše sú tiež príkladom na sympatické kolokácie slovíet *svietiť' a zhasnúť'.*

- štruktúra výpovedí sa takmer dôsledne zakladá na slovesnej predikácii
- morfológicky texty charakterizuje vysoká frekvencia autosémantických slov, ktoré interpret vo svojom podaní aj dôsledne artikuluje, a to až tak, že miestami stiera rozdiel medzi dôrazom a prízvukom.

Tieto konštatácie potvrdzujú predpoklad, že text piesní je založený na autor-skom výsostne individuálnom kódovaní myšlienok a jeho jazyk bezprostredne súvisí nielen s komunikačným zámerom a komunikačnou stratégiou, ale aj s autorovou kompetenciou a performanciou. V tomto kontexte je vhodné citovať Ferdinanda de Saussura o fungovaní jazyka v podobných komunikačných situáciách: „Z tohto pohľadu možno **jazyk** prirovnať k symfónii, ktorej **realita je nezávislá na spôsobe prevedenia; chyby, ktorých sa hudobníci, ktorí ju hrajú, môžu dopustiť, túto realitu nijako neohrozujú**“ (Saussure, 1989. s. 53 – 54).

Bibliografia

- ECO, Umberto et al: Interpretácia a nadinterpretácia. Ed. S. Collini. Bratislava: Archa 1995.
- GREPL, Miroslav – KARLÍK, Petr: Mluvnice češtiny. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1986.
- HORECKÝ, Ján: Pragmatická štruktúra umeleckého textu. In: Štylistické otázky textu. Zborník materiálov. Red. F. Ruščák. Prešov: Pedagogická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1984, s. 116 – 124.
- Mluvnice češtiny. 3. Skladba. Red. J. Petr. Praha: Academia, 1987.
- LIPA SPIEVA LASICU*. [CD-ROM]. Bratislava, Váhovce, júl – september 2005, (s. n.).

DUDOK, Miroslav: ZACHRÁNENÝ JAZYK. State o enklávnej a diasporálnej slovenčine. Edícia Knižnica Dolnozemskeho Slováka. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko 2008. 205 s. ISBN 978-973107-041-4

Známý jazykovedec, slavista a básnik prof. PhDr. Miroslav Dudok, DrSc., ponúka v knihe netradičný pohľad na slovenčinu, ktorá žije mimo územia Slovenska. Autor pochádza z Dolnej zeme (zo srbského Erdevíku), je teda nielen svojím vzdelaním (absolvent Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave) a orientáciou povolaný na napísanie takejto publikácie, ale predurčuje ho na to aj jeho vlastná autopsia a skúsenosť s enklávnou a diasporálnou slovenčinou.

Vo svojom výklade zrozumiteľným a inovačným spôsobom definuje základné pojmy uvedených variet a podáva obraz „o slovenčinách“, ktoré žijú v prostredí mimo materského štátu. V jednotlivých kapitolách predstavuje slovenčinu ako výrazne členitý jazyk, ale aj „malý veľký jazyk“, jazyk atraktívny, globálny, pluricentrický, zavše aj spiaci, predovšetkým však živý jazyk. Dôvtipný výklad vedie v rámci svojej koncepcie pulzačných vektorov, prirodzeného bilingvizmu a prepínania kódov.

Autor triezvo uvažuje o možnostiach revitalizácie jazyk, pričom nakoniec uvádza aj *Tězy o zachování slovenčiny ako minoritného jazyka alebo „desatoro“ zachovávanía slovenčiny*. Toto desatoro, ako aj celý text je zaujímavým a podnetným príspevkom do úvah o slovenčine mimo materského štátu a o možnostiach jej pretrvania aj do budúcnosti.

Z posudku prof. PhDr. Slavomíra Ondrejoviča, DrSc.

O DIASPORÁLNEJ SLOVENČINE

MIROSLAV DUDOK

DUDOK, Miroslav: About a Diasporal Slovak Language. Jazykovedný časopis, 2010, Vol. 61, No. 1, pp. 65 – 70. (Bratislava)

In abroad Slovak language develops in similar cultural and social conditions like in Slovakia but in different language situations where it is minority or not often used language. Therefore, in Slovak language enclaves and diasporas, there are, on one hand, disintegration processes (Slovak as a minority language departs from development processes in the Slovak language in Slovakia) and, on the other hand, in the Slovak as a minority language there are significant interlingual integration processes (the result of which are globalization language phenomena and conversion of identifiers of the language identity). The paper presents several proofs of the specific development of the abroad Slovak language.

V úvahe o slovenčine mimo Slovenska, ktorá vznikla na počesť životného jubilea Jána Bosáka, pokúsime sa ozrejmiť diverzifikovanosť tohto pojmu. J. Bosák vo svojej známej stratifikačnej teórii rozpracoval systém komunikačných sfér v spisovnej slovenčine. Ide o početné hierarchicky usporiadané komunikačné sféry, ktoré odrážajú bohatú diverzifikovanosť slovenského jazyka ako jazyka s dynamickým prirodzeným vývinom. Enklávna a diasporálna slovenčina sa vyvíja v kultúrne a spoločensky podobných podmienkach ako slovenčina na Slovensku, ale v odlišných jazykových podmienkach, kde je minoritným, resp. málo používaným jazykom. Najznámejšie živé enklávne variety slovenčiny poznáme na viacerých tradičných jazykových ostrovoch vo Vojvodine, v Chorvátsku, v Rumunsku, v Maďarsku, v Poľsku; hoci je ich tradičný enklávny charakter už naštrbený a prechádza do diasporálneho typu, hlavne v Maďarsku, v Chorvátsku, v Ukrajine, tendencia po diasporizácii v 21. storočí je vlastne prítomná už vo všetkých tradičných prostrediach enklávnej slovenčiny, predovšetkým v dôsledku globálneho pôsobenia najmä v masmediálnom komunikačnom diskurze. Jazykový vývin, ktorý sa odohráva v takomto novom spoločenskom a komunikačnom priestore, spôsobil v jazyku slovenčiny na jednej strane dezintegračné procesy (slovenčina ako minoritný jazyk sa jednak vzdáľuje od vývinových procesov v slovenčine na Slovensku, jednak prebieha deskandenizácia jazyka) a na druhej strane v slovenčine ako menšinovom jazyku sú výrazné interlingválne integračné procesy (výsledkom čoho sú potom glocalizačné jazykové prejavy a prestavba identifikátorov jazykovej identity). Okrem toho priemyselná kultúrna a spoločenská globalizácia aj v prostredí tradičného enklávneho jazykového modelu umožnili vznik slovenčiny ako nomádskeho jazyka, ktorý sa neformoval iba z jazy-

kových zdrojov zo Slovenska, ale i z eklávných zdrojov. Slovakistika, resp slovenská sociolingvistika tomuto jazyku zatiaľ nevenovala väčšiu pozornosť, ale verím, že sa i táto otázka čoskoro stane predmetom záujmu našich jazykovedcov.

Čo charakterizuje enklávnú slovenčinu? Na túto otázku možno odpovedať z viacerých aspektov. Jeden je mimojazykovej povahy a súvisí s pretrvávajúcim stabilným počtom používateľov jazyka (porov. situáciu v Rumunsku a vo Vojvodine – počet Slovákov v Rumunsku predstavuje mierne variabilné číslo – 19 000 používateľov, a vo Vojvodine je to tiež premenné číslo, ktoré osciluje okolo 60 000 používateľov). V Českej republike je početnejšia skupina používateľov slovenčiny, ale tá má skôr charakter jazykovej diaspóry než enklávy (porov. Nábělková, 2008). Početné migračné vlny Slovákov do zámoria (Severná a Južná Amerika, Austrália) zo začiatku tiež umožňovali vznik jazykových enkláv, a to nielen z jazykových zdrojov z materskej krajiny, ale aj z pôvodných enklávných zdrojov (napr. od 20. rokov 20. storočia v Brazílii). Táto podoba jazykového spoločenstva sa však tu neudržala dlhšie, ako to bolo na historickej Dolnej zemi a pohraničných oblastiach. Ďalším prvkom znakovkej povahy enklávnej slovenčiny je zachovávanie modelov tradičnej kultúry, čo si všímajú predovšetkým etnológovia (Botík, 2007; Čukan, 2005; 2006; Divičanová a i.) a mnohé iné vonkajšie prejavy existenčnej svojráznosti, kultúrnej a jazykovej identity.

Okrem týchto vonkajších parametrov na formovanie enklávneho typu slovenčiny pôsobili hlavne osobitné jazykové kontakty. V jednotlivých slovenských ostrovoch na bývalej Dolnej zemi v početných obciach po tureckej porážke tu vznikli podmienky na rozvoj väčšinovej slovenskej komunity s inojazykovým dominantným zázemím. Po liberalizácii vzťahov a slobodnom pohybe obyvateľstva jazyk minoritných Slovákov sa začal porovnateľne s paralelným jazykovým procesom na Slovensku na jednej strane obohacovať o nové výrazové prostriedky tradične kontaktných jazykov, hlavne z nemčiny a z maďarčiny, ale aj z dominantných regionálnych jazykov. Vo Vojvodine a v Slavónsku poskytovateľom jazykovej infraštruktúry bola hlavne srbčina a chorvátčina, v rumunskom Banáte a v Bihorských horách to bola rumunčina, v slovenských enklávach v Maďarsku sa preberali maďarské výrazy a pod. Tieto a podobné procesy sú prirodzené vo všetkých bilingválnych jazykových spoločenstvách a ich teoretické i praktické fungovanie aj v slovenských enklávach je pomerne známe (Mária Myjavcová, Alžbeta Hornoková-Uhrinová, Michal Týr, Zuzana Týrová, Mária Žiláková, Daniel Dudok, Marián Sloboda, Alexander Ján Tóth a iní) kategorizované ako preberanie (borrowing), preberajúci jazyk, výpožičky a pod.

Enklávny typ slovenčiny, ktorý vznikol dlhé roky predovšetkým v relatívnej priestorovej izolovanosti, ale i kultúrnej a spoločenskej, obohatil slovenčinu o jej pluricentrickú reflexiu (Dudok, 2008) a bolo by len prirodzené akceptovať aj túto variету slovenčiny v korpuse národného jazyka a implementovať ju do jazykových fondov, napríklad do výkladových slovníkov, deskriptívnych gramatických príručiek a podob-

ne. V nejakej potenciálnej či možnej rekonštrukčnej fáze (termín M. Radovanovića, 2004) štandardizácie slovenčiny by sa však ťažko tieto prejavy jazykového pluricentrizmu dali implemnetovať celoplošne bez toho, aby sa nivelizoval ich regionálny ráz. Prototypové charakteristiky sú prítomné vo všetkých jazykových rovinách. Prirodzene, najvýraznejšie je zasiahnutá dominantným kontaktovým jazykom lexikálna rovina, resp. onomaziologická štruktúra, v ktorej sa takmer okamžite prejaví formant jazykového kontaktu a kontaktu s novými reáliami, ktoré sa preberajú v podobe hosťujúceho kódu. Je to prítomné už v slovenčine ako nomádskom jazyku (napr. v Írsku, Amerike, na Novom Zélande, ale aj v Rakúsku a inde). Čo však charakterizuje enklávnú slovenčinu a umožňuje ju kategorizovať v novej komunikačnej rovine, je i charakteristická gramatikalizácia jazykových prostriedkov a paradigmatický obrat.

V enklávnom type slovenčiny pri zachovávaní pôvodných jazykových foriem v rámci jazykových rovín neprevláda rovnovážny stav, skôr ide o asymetrický enklávny vývin. Najmenej stabilnou je lexikálna rovina, ktorú najrýchlejšie zasiahnu komunikačné a jazykovosystémové procesy dominantného kontaktového jazyka. A na druhej strane najdlhšie im odoláva zvuková rovina. Tieto procesy však nie sú univerzálnej povahy ani v slovenských jazykových enklávach s rovnakým alebo veľmi podobným spoločenským a kultúrnym zázemím. Napr. v rámci historickej Dolnej zeme to platí hlavne pre slovenčinu vo Vojvodine, v Chorvátsku, v Rumunsku, nie však aj v Maďarsku, kde aj zvukovú rovinu slovenčiny výraznejšie poznačil maďarský fonologický systém.

Na základe empirického pozorovania v rámci jednotlivých jazykových rovín pri používaní jazyka neexistuje stabilná rovnovážna miera používania pôvodných slovenských foriem a prevzatých foriem, ale to závisí od subjektívnych činiteľov komunitných používateľov enklávneho jazyka. Pri bežnej hovorenej variete slovenčiny v podmienkach enklávneho vývinu predsa sú zreteľné isté prejavy prototypového jazykového správania, ktoré má všeobecnejšiu platnosť.

Slovenský jazyk sa tu používa v najrozmanitejších komunikačných sférach, v extenzionálnom zmysle ako porovnateľná veličina proporčne modifikovaná počtom používateľov v enklávnej minoritnej slovenčine i v majoritnej slovenčine na Slovensku. Ale osobitný spoločenský a kultúrny vývin umožnil aj kvalitatívne jazykové premenné, ktoré sú najvypuklejšie, pochopiteľne v lexikálnej rovine, ktorá ako prvá reaguje na mimojazykové výkyvy. Dokumentuje to i slovenčina ako nomádsky jazyk. Napr. v súčasnej otvorenej spoločnosti v Európskej únii je bežná personálna mobilita a profesná fluktuácia, a tak sa v týchto dňoch najprv prostredníctvom fluktujúcich masmediálnych jednotlivcov, a krátko na to aj v slovenských prostriedkoch hromadného informovania objavil prevzatý výraz [ñúzrum] – (TA3 30. 9. 2009) vo význame spravodajská redakcia.

Preto ani v enklávnom type slovenčiny nie náhodou – najprv ako hosťujúce, potom už aj prevzaté slová – najpočetnejšie jazykové výpožičky z dominantného ja-

zyka sú podstatné mená. Tie prenikajú do slovnej zásoby z východiskového jazyka do cieľového jazyka hlavne pre svoj veľmi bohatý referenčný potenciál a v nezanedbateľnej miere aj vďaka frekvencii tohto slovného druhu v každom prirodzenom jazyku. A neplatí to iba pre situáciu slovenčiny v kontakte s dominantným jazykom, ale je to priam sociolingvistická univerzália. Už Einar H a u g e n (1972) vypozeroval, že v enklávnej nórčine v podmienkach jazykového vývinu v Amerike zo všetkých prevzatých slov z angličtiny do nórčiny bolo okolo 75 percent podstatných mien. A podobne je to i v slovenčine vo Vojvodine, v Rumunsku, v Maďarsku a inde, podobne aj v diasporálnej slovenčine, kde ešte rýchlejšie neslovenská substantívna lexika preniká do slovnej zásoby slovenských používateľov, čo odhadom potvrdili nielen naše výskumy slovenského jazyka v početných krajinách v zahraničí (Dudok, 2008), ale aj bilingválne slovensko-srbské výskumy Márie M y j a v c o v e j, slovensko-maďarské Alžbety U h r i n o v e j - H o r n o k o v e j, Márie Ž i l á k o v e j, Alexandra Jána T ó t h a, slovensko-rumunské Dagmar Márie A n o c o v e j, Rujancy G a j d o š o v e j - L a š á k o v e j, slovensko-anglické Ivora R i p k u a Lujzy H a m m e r o v e j atď. A rovnaký princíp platí i pri preberaní slovnej zásoby z iných jazykov do slovenčiny ako dominantného alebo komunikačne veľkého jazyka na Slovensku (porov. Orgoňová, 1998).

Prevzaté substantíva sa v enklávnej slovenčine najčastejšie adaptujú iba pravopisne a zvukovo, zriedkavejšie i gramaticky. Platí to jednak pre priame prevzatia z dominantného kontaktného jazyka, jednak pre druhotné výpožičky, resp. pre substantíva, ktoré slovenčina preberá prostredníctvom kontaktného dominantného jazyka z iných jazykov, pričom sa neraz s jazykovým importom preberie i gramatická a kategoriálna infraštruktúra.

Napríklad v bežnej reči Slovákov vo Vojvodine štandardné substantívum *garáž* má podobu ženského rodu tak ako je to v srbcine – prototypovú podobu pre substantíva ženského rodu *garáža*; slovenský vojvodinský variant substantíva *auto* je v mužskom rode a pod. Podobný trasferenčný princíp je aj v slovenčine ako menšinovom jazyku v Rumunsku: *kombina* ž. kombajn, *preludzitor* m. predlžovací kábel, predlžovačka, rovnako ako v slovenčine vojvodinských Slovákov *pasoš* m. pas, alebo Slovákov v chorvátsku *putovnica* (novšie), resp. *pasoš*.

V subštandardnom variante prenikajú do slovnej zásoby aj novšie substantívne prevzatia: napr. *secko* – malý, ale výkonný mixér na krájanie ovocia alebo zeleniny (výraz sa dostal do jazykového povedomia prostredníctvom tzv. teleshopov, pričom sa zachoval aj prevzatý subštandardný výraz *mikser*, teda bez dlhej samohlásky *é*, ako to vyžaduje slovenská kodifikovaná podoba). Z prototypového dokladu je jasné, že ide o pomenovanie nových reálií, ktoré sa dostávajú do enklávnej slovenčiny nie iba prostredníctvom slovensko-slovenského kontaktu, ale bezprostredným jazykovým kontaktom v danom spoločenskom prostredí: slovensko-srbská jazyková situácia je porovnateľná so situáciou v ostatných vývinových situáciách enklávnej slovenčiny.

Hneď po substantívach v transferenčnom poli slovenčiny ako enklávneho jazyka druhé miesto obsadzujú slovesá. Pri preberaní slovies z odovzdávajúceho jazyka dominantný adaptačný proces charakterizuje jazyková hybridizácia, konkrétne derivačné hybridy. Z dominantného odovzdávajúceho jazyka sa preberá koreň slova a slovesná prípona zostáva slovenská. Napr. v prejavoch Slovákov vo Vojvodine je *setvospremirat'* (sr. *setvospremirati*) – kyprýť (pôdu), *hášovit'* (sr. *ašoviti*, z maď.) – rýľovať, *kritikovat'* (sr. *kritikovati*) – kritizovať a pod. Podobne je to aj v jazykových prejavoch Slovákov v Rumunsku: *partičipovat'*, *kritikovat'*, *redžistrovat'* a pod.

V enklávnej slovenčine v Rumunsku často však dochádza k neosemantizácii lexikálnych prostriedkov, teda i slovies: Napr. v doklade *vziat'/vzat' tramvaj* ide o rozšírenie významu slovesa *vziat'* podľa rum. *lua tramvaiul*. Takéto a podobné javy transferácie sú však charakteristickejšie pre diasporálnu slovenčinu. Z tradičných slovenských jazykových enkláv veľmi časté sú v reči Slovákov v Maďarsku, v Rumunsku a v Chorvátsku.

Rozširovanie, príp. aj zužovanie významu ako výsledok jazykových kontaktov charakterizuje jazyk Slovákov mimo Slovenska aj v rámci ostatných plnovýznamových slov a v príslovkách ako prechodnom slovnom druhu. Pri adverbíách však už evidujeme osobitné jazykové procesy (nielen bilaterálne vývinové procesy) v rámci typu kontaktných jazykov, ale aj v rámci celého regiónu. Autori, ktorí porovnávali prejavy bilingvistov, interpretovali tieto javy na bilaterálnej úrovni. Uvediem doklad zo slovenského prejavu Slováka vo Vojvodine: „*Lepšie mi pomôž*“, kde sa príslovka *dobre* v komparatíve interpretovala ako interferenčný jav, resp. rozšírenie významu na základe kontaktu so srbčinou podľa modelu *Bolje mi pomozí*. Lenže v rovnakom kontexte sa príslovka *dobre* používa aj v prejavoch Slovákov v Rumunsku, a to aj v oblastiach mimo Banátu, teda mimo dosahu srbského jazykového kontaktu. Tu by bolo logické konštatovanie, že ide o rumunský jazykový transfer *Moi bine ajutama*. Konfrontačný výskum diasporálnej slovenčiny v tomto regióne signalizuje, že tu hrá úlohu aj zobrazovanie sveta v jazyku širšieho regiónu a je možné, že ide o jazykovú prezentáciu balkánskeho jazykového zväzu, čo ešte treba preskúmať. Sémanticky netransparentné slová, resp. neplnovýznamové slová a modálne výrazy v diasporálnych prejavoch Slovákov v bývalej Dolnej zemi tomu skôr nasvedčujú. Dokonca i tí používatelia slovenského jazyka, pre ktorých štandardná a spisovná slovenčina nepredstavuje problém, len ťažko nachádzajú spisovné ekvivalenty pre modálne výrazy ako *baš, pa* a pod. *Baš ma briga!* (Veľká ma je starosť!), *Baš som na teba myslel*. (Práve som na teba myslel.), *Pa čo potom!* (No čo potom!). Dokonca sa nazdávajú, že sú to komunikačne a emočne omnoho plnšie výrazy ako štandardné slovenské výrazy.

Pravda, takéto a podobné výrazy reprezentujú v prvom rade interpersonálne a neoficiálne komunikačné sféry jazykových prejavov enklávnych a diasporálnych používateľov slovenčiny mimo Slovenska. Avšak bezproblémovo sa už dostávajú i do sféry verejnej a oficiálnej jazykovej komunikácie, v prvom rade v prostredí ko-

munikantov mladšej generácie, ktorá v jazykovej kreolizácii nevidí žiadny problém (porov. doklady v prácach Gajdoš, 2007; Týrová, 2006). Na takéto výrazy som nemyslel, keď som na začiatku hovoril o implemetácii a akceptácii jazyka enklávy a diaspóry v celoslovenskom jazykovom diskurze. V jazyku slovenskej enklávy, ktorá paradigmaticky prechádza už k jazykovej diaspóre, je mnoho lexikálnych i gramatických javov, ktoré majú legitímny celoslovenský jazykový potenciál. Z gramatických prostriedkov sú to výdatné žriedla na testovanie prirodzených tendencií v jazyku, ktorý na Slovensku tiež neraz trpel rôzne subjektívne komunikačné, ale žiaľ aj preskriptívne interpretácie a reinterpretácie. Z lexikálnych prostriedkov sú to jednak výrazy, ktoré si zachovali pôvodné centrálné sémantické jadro, ale aj ústrojné neosémantizmy, ktoré vyplynuli z osobitostí mimojazykového vývinu, napr. *príspevok* v reči Slovákov vo Vojvodine vo význame „dávka“, alebo výraz *obec* nielen v prvotnom význame, ale i vo význame „okres“ a podobné jazykové pluricentrické prejavy. Je len na používateľoch slovenského jazyka na Slovensku, či podobné jazykové prejavy budú aj tu akceptované. Enklávni a diasporálni používatelia jazyka nesú svoje vlastné jazykové bremeno, aby ich uchovali v jazykovej pamäti a tvorivo obohacovali. Aby sa však aj celospoločensky jazykovo presadili, je už viac-menej nad ich sily, lebo proces jazykovej a komunikačnej akceptácie je bipolárneho charakteru.

Bibliografia

- Antológia bilingvizmu. Zost. J. Štefánik. Bratislava: Academic Electronic Press 2003
- BOTÍK, Ján: Etnická história Slovenska. K problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov. Bratislava: Lúč 2007.
- ČUKAN, Jaroslav: – GARAJ, Bernard – JÁREK, Marian: Kultúrne tradície v Erdevíku. Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa 2005.
- ČUKAN, Jaroslav a kol.: Spôsob života a kultúra Slovákov v Bihore. Nitra – Nadlak: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa – Vydavateľstvo Ivan Krasko 2006.
- DUDOK, Miroslav: Zachránený jazyk. State o enklávnej a diasporálnej slovenčine. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko 2008.
- GAJDOŠ, Rujanca: Rumunské prevzatia v dialekte bihorských Slovákov. In: Jazyk a komunikácia v súvislostiach II. Ed. O. Orgoňová. Bratislava: Univerzita Komenského 2007, s. 286 – 292.
- NÁBĚLKOVÁ, Mira: Slovenčina a čeština v kontakte. Pokračovanie príbehu. Bratislava – Praha: Veda – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 2008.
- ORGOŇOVÁ, Oľga: Galicizmy v slovenčine. Bratislava: Stimul 1998.
- RADOVANOVIĆ, Milorad: Planiranje jezika. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića 2004. 310 s.
- TÝROVÁ, Zuzana: Ako sa mení slovenčina vo Vojvodine. Nový hybridný jazyk – srbslovenčina alebo jazyk „esemesiek“ vojvodinských Slovákov. In: Slovakistický zborník č. 1, 2006. Nový Sad: Slovakistická vojvodinská spoločnosť 2006, s. 45 – 51.

„VEĽKÉ“ SLOVESNÉ HESLÁ VO VÝKLADOVOM SLOVNÍKU
(ALEBO AKO SA KONCIPOVALI SLOVESÁ *ÍSŤ* A *CHODIŤ*)*

NICOL JANOČKOVÁ

JANOČKOVÁ, Nicol: The „Big“ Verbal Entries in Monolingual Dictionary (or how have the verbs *ísť* and *chodiť* been processed). *Jazykovedný časopis*, 2010, vol. 61, No. 1, pp. 71 – 84. (Bratislava)

The paper deals with some problems of lexicographical processing of two Slovak verbs *ísť*, *chodiť*, in the second volume of a monolingual Dictionary of Contemporary Slovak Language. It deals with their grammatical characteristic (grammatical variants, verbal aspect), valency structure and semantic characteristic. The both verbs are polysemic and polyvalency, they have semantic symmetry in special means (*ísť/chodiť do školy; hodiny na veži idú/chodia presne*) and differ by semantic components of recurrence and multi-direction (determinative – indeterminative verbs), in other cases they are mutually asymmetric (e. g. *chodiť s niekým ≠ ísť s niekým; chodník ide cez les – *chodník chodí cez les*).

Príspevkom chceme doc. PhDr. Jánovi Bosákovi, CSc., vyjadriť naše poďakovanie za jeho redaktorskú prácu na *Slovníku súčasného slovenského jazyka*, predovšetkým v oblasti funkčných kvalifikátorov, a tiež za dlhoročnú odbornú a osobnú motiváciu.

Pri zostavovaní jednojazyčného výkladového slovníka malého až veľkého typu musia autori a redaktori popri množstve rôznorodých lexikografických problémov koncepcne vyriešiť aj spracovanie hesiel s bohatou významovou štruktúrou. K takýmto lexémam patria predovšetkým jednotky domáceho pôvodu patriace do centra lexikálnej zásoby, čo je pochopiteľné aj z vývinového hľadiska. Slovnodruhy majú najväčšie zastúpenie slovesá, substantíva, menej adjektíva a zriedkavo neplnovýznamové slovné druhy charakteristické slovnodruhovou homonymiou.

V 1. zväzku Slovníka súčasného slovenského jazyka A – G (2006; ďalej SSSJ) sme napr. našli tieto jednotky s minimálne desiatimi významami (číslo v zátvorke označuje celkový počet významov danej lexémy):

12 slovíes: *behať* (10), *brať* (18), *česať* (10), *dať* (15), *dávať* (13), *dochádzať* (15), *dostať* (12), *dostávať* (11), *dôjsť* (20), *držať* (22), *držať sa* (10), *byť* (jeho štruktúra zahŕňa významy vzťahujúce sa na sloveso ako plnovýznamové, neplnovýznamové aj ako gramatickú morfému, spolu 14 významov);

* Príspevok bol vypracovaný v rámci grantového projektu VEGA č. 2/0007/08 *Slovník súčasného slovenského jazyka – 3. etapa (koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel a s tým súvisiaci lexikologicko-lexikografický výskum)*.

4 substantíva: *blok* (11), *čas* (10), *článok* (10), *forma* (10);
1 adjektívum: *čierny* (10);
1 číslovku: *druhý* (11);
3 neplnovýznamové slovné druhy: *ako* podrad'. spojka (11), *čo* podrad'. spojka (10), *čo* častica (10).

Počet hesiel v 1. zväzku SSSJ je 30 293, počet heslových statí 24 331, priemer-
ný počet významov na jedno heslo vychádza 1,3.

V pripravovanom 2. zväzku SSSJ H – L sa ukazujú ako minimálne 10-význa-
mové heslá tieto lexémy:

5 sloviess: *chytat'* (11), *chytit'* (14), *ísť* (18), *letiet'* (12), *ležat'* (11);

3 substantíva: *koruna'* (= ozdoba hlavy, 10), *likvidácia* (10), *linka* (10);

1 adjektívum: *hrubý* (13);

1 číslovka: *jeden* (10);

1 častica: *len* (14).

V príspevku chceme ukázať, ako sme postupovali pri koncipovaní dvoch „veľ-
kých“ slovesných hesiel *ísť* a *chodiť* v pripravovanom 2. zväzku SSSJ H – L. Zhodou
okolností sa nám totiž v autorsky rozdelených písmenách ušli práve tieto sémanticky
súvzťažné jednotky spojené vzťahom determinovanosti – indeterminovanosti, po-
dobne ako dvojice typu *bežať* – *behať*, *letieť* – *lietať*, *liezť* – *ložiť*, *niešť* – *nosiť*, *viest'* –
vodiť, *viezt'* – *voziť*. Porovnáme ich súčasné spracovanie so spracovaním v doterajšej
lexikografickej tradícii (Slovník slovenského jazyka, 1959 – 1968, ďalej SSSJ; Krátky
slovník slovenského jazyka, 2003, ďalej KSSJ) z hľadiska gramatickej charakteris-
tiky, valenčnej a významovej štruktúry, budeme analyzovať problémy, na ktoré sme
narazili a aké riešenia sme nakoniec použili.

To, aké významovo bohaté sú jednotky *ísť*, *chodiť*, možno ukázať v nasledujú-
cich kontextoch, v ktorých vystupujú v osobitnom význame:

ísť

Vodič išiel osemdesiatkou.

pohyboval sa

Išiel z neho strach.

šíril sa

Polícia mu išla po krku.

prenasledovala

Výhláška nemôže ísť nad rámec zákona.

presahovať

Prípad ide pred súd.

postupuje

Táto záležitosť ide mimo mňa.

netýka sa

A takto to ide stále dokola.

pokračuje

chodiť

Boli unavení z celodenného chodenia po pamiatkach.

kráčania

Spoj chodí do mesta každých tridsať minút.

premáva

Dcéra začala chodiť do tanečnej.

navštevovať

Chodí na skúšku ako na klavír.

Ak na váš mail chodí priveľa spamov, poraďte sa s poskytovateľom vášho mailboxu.

opakuje

dostávajúte

Zo sémantického hľadiska ide o slovesá pomenávajúce pohyb, t. j. „zmenu polohy telies vzhľadom na iné telesá v priestore v priebehu istého časového úseku“ (Filipec – Čermák, 1985, s. 155). Dôležitými veličinami v tejto skupine slovíes je gnozeologická kategória času a priestoru. Jednotky *ísť, chodiť* patria do skupiny determinovaných a indeterminovaných slovíes. **Determinované slovesá** vyjadrujú jednorazový smerovo určený dej – *ísť, bežať, letieť, liezť, niesť, viesť, viesť, vliecť*. **Indeterminované slovesá** vyjadrujú viacrazový smerovo zacielený dej (násobnú determinovanosť) alebo viacnásobný a smerovo neurčený dej; a schopnosť vykonať príslušný dej – *chodiť, behať, lietieť, loziť, nosiť, vodiť, voziť, vláčiť* (Morfológia slovenského jazyka, 1966, s. 411). Sloveso *ísť* je polysémické a polyvalenčné, vystupuje ako plnovýznamové (*ísť peši*) aj ako neplnovýznamové – sponové (*idú naňho driemoty, ide to k duhu*), modálne (*okno nejde otvoriť*) a limitné sloveso (*ide pršať*). Sloveso *chodiť* je plnovýznamové, vykazuje tiež širokú polysémickosť, polyvalentnosť, v istých významoch je sémanticky symetrické s lexémou *ísť* (*ísť/chodiť do školy, hodiny na veži idú/chodia presne*), odlišujú sa sémantickým príznakom opakovanosti a viacsmernosti deja, v iných významoch sú so slovesom *ísť* sémanticky asymetrické (*chodiť s niekým ≠ ísť s niekým, chodník ide cez les – *chodník chodí cez les*). Jednotka *chodiť* motivuje vlastné frekventatívum *chodievať*. Z gramatického hľadiska slovesom *chodiť* nemožno vyjadriť aktuálny prízent.

Gramatické informácie

Pri slovese *ísť* je v SSSJ pomerne bohato zachytená jeho variantná paradigma:

ísť ide idú id'/chod' (obyč. smerom preč)/pod' (obyč. smerom sem)! išiel/šiel išla/šla idúc idúci bud. pôjde pôjdu (v zápore) nejst'/neíst' nejde/neide nejdú/neidú nejdí/neid'/nechod'! nešiel/neišiel nešla/neišla nedok.

SSJ, KSSJ v zápore iba:

nejst', nejde, nejdú, nejdí/neid'/nechod'! nešiel

SSSJ + varianty:

neíst', neide, neidú, neišiel, neišla

Na prerokovanie na kodifikačnú komisiu sme odporučili záporové varianty. Frekvencia výskytu jednotlivých tvarov v Slovenskom národnom korpuse, verzia prim-4.0-juls-sane (ďalej SNK):
nejst' (189) – *neíst'* (265),
nejde (22 749) – *neide* (93),

nejdú (1014) – *neidú* (5),
nejdi (2) – *neid'* (0) – *nechod'* (493),
nešiel (3 119) – *neišiel* (21),
nešla (1620) – *neišla* (13).

KSSJ má aj tvar prechodníka *idúc*, SSSJ prechodník aj činné prídavné príslovie *idúc*, *idúci*.

Pri slovese **chodiť** SSJ uvádza iba 3. os. sg. a 3. os. pl., KSSJ neuvádza ani tvary 3. os. sg., 3. os. pl.

SSSJ:

chodiť chodí chodia chodí! chodil chodiac chodiaci chodenie bud. bude chodiť/pôjde budú chodiť/pôjdu nedok.

Dochádza tu ku gramatickej homonymii *ísť* a *chodiť* v imperatíve a syntetickom futúre: *chod'!* *pôjde* *pôjdu*. Tento typ homonymie nie je osobitne označený indexom. Táto homonymia spôsobuje problémy pri zaradení frazém typu *chod' do frasa!*, *chod' do toho!*, *chod' [mi] z cesty!*, *chod' od toho!* a pod. Nazdávame sa, že uvedené frazémy patria k slovesu *ísť* vzhľadom na jednosmernosť pohybu.

Slovesný vid

Pri slovese *ísť* prevládajú významy (lexie), ktoré sú z hľadiska slovesného vidu imperfektíva tantum, v niektorých lexiách vystupuje sloveso *ísť* aj ako obojvidové.

SSJ uvádza v rámci gramatického aparátu poznámku: „v niektorých významoch a spojeniach, najmä v minulom čase i dok.“. V konkrétnom význame (napr. v 2. význame pri spracovaní v SSJ) je obojvidovosť naznačená vo výklade: „poberať sa, pobrať sa niekam s určitým cieľom (pešo al. dopravným prostriedkom)“.

V KSSJ je obojvidovosť naznačená poznámkou i dok. pred samotným významom v kombinácii s obojvidovou formuláciou výkladu: „2. i dok. (o človeku) pob(e)rať sa s úmyslom dosiahnuť istý cieľ: *ísť do práce...*“

SSSJ spojil tieto dva postupy: pred výkladom uvedená poznámka i dok. + formulácia výkladu v imperfektíve aj perfektíve, porov. napr. 11. význam:

{11} i dok. # (kam; za koho) vyberať si, vybrať si zamestnanie, povolanie, stav, úlohu, funkciu a pod.: *í. za murára; í. na štúdiá, na univerzitu; í. za kmotra, za svedka niekomu; í. do dôchodku, do dôchodok, do penzie; išla do kláštora* stala sa mníškou

Statické významy sú zvyčajne imperfektíva tantum, napr. *šaty jej idú k očiam*. Martina Ivánová (2006) zaraďuje synonymné jednotky *hodit' sa*, *sadnúť*, *pristať* k defektným lexémam, pretože formálne sú perfektívami, no správajú sa ako imperfektíva – majú aktuálny prítomný (oblek ti sadne, pristane, hodí sa k topánkam).

Ostatné statické významy sú imperfektíva tantum – duratíva s príznakmi –potenciálne časové ohraňenie, +trvanie.

Obmedzená gramatická paradigma môže signalizovať osobitný význam, napr.

{10} iba 3. os. # (ø; s neurčitkom) vyjadruje možnosť istého deja, pripúšťa dej, je možné; syn. dať sa: *takto to ďalej nejde* takto to ďalej nemôže pokračovať; *to by šlo* to sa dá uskutočniť; *mohlo to í. aj bez kriku* dalo sa to uskutočniť aj bez kriku; *to (už) nejde (opraviť, zopakovať)* to sa nedá (opraviť, zopakovať); *okná nejdú otvoriť; ale to nejde len tak zabudnúť na priateľov*

Na exemplifikáciu slovíes *íst', chodiť* sme okrem klasickej lístkovej kartotéky Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV a internetových dokladov využili aj SNK (pri príprave tohto príspevku sme použili poslednú verziu prim-4.0-juls-sane, ale keďže samotné koncipovanie hesiel bolo zrealizované skôr, predtým sme využívali staršie verzie) pomocou softvérového nástroja WordSketch, ktorý zachytáva 507 800 dokladov so slovesom *íst'* a 87 872 dokladov so slovesom *chodiť*.

Valenčná štruktúra slovíes *íst', chodiť*

Z hľadiska významovej štruktúry sa spracovanie daných slovíes v jednotlivých slovníkoch výrazne neodlišuje:

íst'

SSJ, KSSJ – 16 významov

SSSJ – 18 významov

chodiť

SSJ – 10 významov

KSSJ – 9 významov

SSSJ – 9 významov

Sloveso *íst'* je dobrým príkladom toho, ako na vyčlenenie jeho významovej štruktúry veľmi vplýva spájateľnosť – gramatická aj sémantická kolokabilita. František Čermák (Manuál lexikografie, 1995, s. 92) považuje väzbu za syntagmatickú potencialitu významu lexémy. Podobne sa väzba charakterizuje v úvode 1. zväzku slovníka: „Väzba ako formálny výraz určitej časti syntaktickej spájateľnosti signalizuje aj významové prvky lexikálnej jednotky“ (SSSJ, 2006, s. 26 – 27).

Ľavá strana syntaktickej valencie, t. j. ľavovalenčné participanty sa explicitne nevyznačujú, napr. *syn išiel do školy* ako procesor; *dieť'a už chodí* ako nositeľ schopností, iba v osobitných prípadoch ako sémantizačná poznámka na začiatku výkladu, resp. pred konkrétnym spojením, napr.

íst'

{9} (ø; ako) (o čase) nepretržite pokračovať, postupovať; syn. plynúť, ubiehať, míňať sa: *čas ide rýchlo; dni idú pomaly jeden za druhým; roky išli; život ide ďalej; ide to stále dokola* opakuje sa to

chodiť

{7} ((komu) *o*; ako; kedy; kam) (o veciach, obyč. o zásielkach) dochádzať poštou a pod., byť doručovaný: *noviny nám chodia nepravidelne; cez víkend pošta nechodí; peniaze mu chodia na účet; do televízie chodia sťažnosti od nespokojných divákov; stále mu chodia nejaké upomienky*

Pravovalenčné participanty alebo slovesné doplnenia sú v SSSJ naznačené vo väzbe pred výkladom, podobne ako v SSJ. Ak je daný význam charakteristický len nulovou väzbou, táto väzba sa osobitne neuvádza.

Väzba môže signalizovať nový význam, napr. (*o*; i komu) *Obchody idú?*; *matematika mu nejde* nedarí sa mu v matematike. Dva významy môžu mať rovnakú väzbu, napr. *ísť peši* (ako) = kráčať; *čas ide rýchlo* (ako) = plynie.

Z doterajších slovníkov väzbu explicitne naznačoval iba SSJ. SSSJ prináša rozšírenú informáciu o väzbe v porovnaní so SSJ, napr. SSJ (1959, s. 619 – 620) v 1. význame uvádza sloveso *ísť* ako čisto subjektové, bez väzby:

1. pohybovať sa robením krokov, kráčať, uberať sa (o ľuďoch a zvieratách): *ísť pešo, krokom, pomaly, rýchle; kôň ide krokom; ísť po ceste, lesom, mestom; ísť po jednom, v rade;...*

Nám sa javila v tomto význame adverbialná väzba obligatórna. Naznačuje to aj Valenčný slovník slovenských slovies (Nižníková – Sokolová a kol., 1998, s. 60; ďalej VSSS) vo valenčnej štruktúre slovesa *ísť*:

VSSS:

/Sn/ – VF – ADVdir/mod/temp

*Ide pešo. Ide po ceste. Ide ulicou. Išiel celú hodinu (robot).*¹

SSSJ:

{1} (ako; *o*; kade; kam) (o ľuďoch, o zvieratách) miernym pokrčením nohy v kolene zdvíhať a ukladať nohu pred seba, pričom sa nohy striedajú; takto sa pohybovať, presúvať sa určeným smerom; robiť kroky; syn. kráčať, uberať sa: *í. krokom, peši, rýchlo; í. po chodníku, po ceste, cez les, hore kopcom; í. po špičkách -> i fraz.; í. v šlapajach, po stopách niekoho -> i fraz.; í. preč odchádzať; í. za sebou; idú jeden po druhom postupne, za sebou; už ide a) prichádza b) odchádza; dieťa išlo bosé; pes ide za pánom; sva-*

¹ Vysvetlenie skratiek:

Sn substantívum, resp. substantivizovaný výraz v nominatíve

VF verbum finitum

ADV adverbium

dir smer

mod spôsob

temp čas

dobný sprievod šiel pomaly; tiger išiel v stopách lovcov; do kopca sa ide ťažko; deti, teraz sa ide v zástupe!; môžeš í., ak sa ti nepáči môžeš odísť; neos. ide sa mi dobre

VSSS rozlišuje pri slovese *ísť* 21 valenčných štruktúr (t. j. významov), pri slovese *chodiť* 11 valenčných štruktúr (t. j. významov). SSJ neuvádza záväzné adverbiále, takéto prípady vníma ako subjektové slovesá (*cesta ide rovno*). Vo všeobecnosti sa rozlišuje:

Objekt:

1. valenčný:

– obligatórny objekt (*chodiť s dievčaťom* – s kým?; *ísť za svedka* – za koho?)

– potenciálny objekt (*chodiť za niekým s prosbou o pomoc* – s čím?)

2. nevalenčný:

– fakultatívny (pri daných jednotkách sme prípad s fakultatívnym objektom nenašli)

Adverbiále:

1. valenčné:

– obligatórne (*chodili spolu dva roky* – ako?; *z kuchyne ide príjemná vôňa* – odkiaľ?)

– potenciálne (*chodiť po syna do škôlky* – kam?)

2. nevalenčné:

– fakultatívne (*chodiť na Záhorie na huby* – kam?)

Adverbiále môže rozlišovať význam:

chodí so spolužiačkou (= má vzťah)

obligatórny objekt

chodí so spolužiačkou do kina (= navštevuje)

potenciálny objekt

obligatórne adverbiále

Pri identifikácii sme mali veľký problém odlišiť obligatórne adverbiále a **obligatórny objekt**:

{3} i dok. # (kam; **na čo; po koho, po čo; za kým, za čím; do čoho**; s neurčitkom) (o ľuďoch) premiestňovať sa, premiestniť sa (peši al. dopravným prostriedkom) niekam s cieľom niečo robiť, napr. stráviť niekde čas, niečo priniesť, získať al. dosiahnuť; syn. poberať sa, pobrať sa: *í. domov, do školy, do práce; í. na autobus* a) na zastávku b) na stanicu; *í. do divadla, na omšu, na prechádzku, na výlet; í. na obed, obedovať; í. na huby, na maliny do lesa; í. po lieky, po lekára; í. do hôr, k moru; í. navštíviť rodinu, nakúpiť; í. na pivo* vypiť si pivo na mieste v pohostinskom zariadení; *í. na Formana* na film režiséra Formana; *í. na potrebu, na záchod; í. na opravu; í. na svedč; í. sa vyspovedať; otec išiel do nočnej; je čas í. do posteľe, spať; idúc zo školy, stretol starého priateľa; Pudia idú za takým tovarom* chcú mať tento tovar; *vieš, do čoho ideš?* vieš, čo to spôsobí?; *idete presne na minútu* prichádzate presne; *í. medzi ľuďi* ísť do spoločnosti;

kam ideš?; í. na prvé sväté prijímanie; í. za svojim snom; í. do volieb kandidovať; í. niekomu v ústrety -> i fraz.; zastar. páni sa idú zabávať; (v minulosti) í. na vandrovku (o tovarišovi) ísť pracovať do zahraničných dielní, učiť sa u cudzích majstrov, vandrovať -> i fraz.; í. niekam na zárobky ísť niekam pracovať, obyč. do zahraničia

ísť po lekára: po koho? – kam?
ísť za svojim snom: za čím? – kam?
ísť na Formana (= na Formanov film): na koho/na čo? – kam?

Významová štruktúra sloviess *ísť, chodiť*

Slovesá *ísť, chodiť* vzhľadom na svoje centrálné postavenie v lexikálnej zásobe vystupujú z lexikografického hľadiska ako častý metajazykový prvok vo výklade iných slovesných lexém, napr. v 1. zväzku SSSJ sa uplatnili vo výklade sloviess:

cválat'...

1. (o koňovi) bežať cvalom; (o jazdcovi) *ísť* cvalom na koni: *kôň cválat dole dolinou; Oddával sa svetským radostiam, cválat na bystrom koni po nočných lúkach.* [V. Mináč] ...

bežať'...

2. hovor. (po koho, po čo; za kým, za čím) rýchlo *ísť*, ponáhľať sa, náhliť sa: *b. po suseda; b. po chlieb, po vodu; b. za učiteľkou; b. za robotou; b. si nakúpiť; Sestra bežala po babu a tá sa ujala v dome komanda.* [L. Zúbek]...

6. (o čase) nepretržite pokračovať v čase, *ísť* ďalej; syn. plynúť, ubiehať: *sekundy, minúty, hodiny bežia...*

blúdiť'...

2. (kadiaľ) *chodiť* bez cieľa, potulovať sa; pohybovať sa sem i tam: *b. mestom, po meste, svetom, po svete; celé dni blúdi kade-tade; oblaky blúdia oblohou, po oblohe; Každú noc blúdi so sviečkou domom.* [K. Horák]; *Polanou blúdi svorka vlkov.* [Sme 2002]; pren. *b. v myšlienkach, vo fantázii; b. vo hviezdach byť zasnený...*

frajerčiť'... hovor. expr. *chodiť* s dievčaťom, s chlapcom, mať frajerku, frajera; syn. frajerčiť sa:

Kata a Peter frajerčia chodia spolu; Otec mi chcel postaviť dom už dávno, ešte som len začala frajerčiť s Karolom. [R. Sloboda]

Lexéma *ísť* je polysémická z hľadiska sémantickej klasifikácie predikátov (Sokolová, 1995). Zahŕňa akčné, procesné aj statické lexie.

Predikáty:

• **Akčné:** sémantické príznaky: +Dynamickosť, +Akčnosť, +Rozčlenenosť, +/-Relačnosť, +>-Mutačnosť; so všeobecným významom „čo robí/spôsobuje agens s paciensom“ (*ísť po lieky*);

• **Procesné:** sémantické príznaky: +D, -A, +>-R, +/-Re, +>-M; so všeobecným významom „čo sa deje, stalo, stane s participantom, nositeľom diania (procesuálom), akým sa stal procesuál“ (*od rieky ide chlad*);

• **Statické:** sémantické príznaky: -D, -A, -M, +/-R, +/-Re; so všeobecným významom „aký je, v akom vzťahu je, kde, kedy, či je participant x (statuál)“ (*ide o veľkú vec*).

Procesný význam:

{9} (ø; ako) (o čase) nepretržite pokračovať, postupovať; syn. plynúť, ubiehať, míňať sa: *čas ide rýchlo; dni idú pomaly jeden za druhým; roky išli; život ide ďalej; ide to stále dokola* opakuje sa to

Statický význam:

{13} neos. # ((komu) o koho, o čo) týkať sa niekoho, niečoho; záležať na niekom, na niečom: *o koho, o čo ide?; ide mi o teba; o nič nejde; ide o veľkú vec; ide o dobré meno firmy; išlo mu o peniaze; ide (nám) o to, aby sa vyriešili problémy*

Na tomto mieste sme sa stretli s problémom zachytiť jednoznačne len **statický** alebo len **procesný** význam, sémantické prelínanie sa objavuje v exemplifikácii:

ísť

{8} (kam; kde; ako) (o veciach, o javoch) prenikať, siahať po istú hranicu, dostávať sa niekam (v priestore al. v čase): *vlasy mu idú do očí; jeho drzosť išla tak ďaleko, že sfaľšoval zápisnicu; dejiny mesta idú do stredoveku* siahajú; *dlhy išli do tisícov* narástli; *ceny bytov išli hore* stúpili; *lístky išli pod cenu, predávali ich po päť eur; vyhláška nemôže ísť nad rámec zákona*

Statické významy vníma Martina Ivanová (2006) ako **statické motiváty** vzniknuté sémantickou deriváciou (transpozíciou alebo intenzno-extenzne) z primárne dynamických významov prehodnotením základných jadrových sém [dynamickosť] na [statickosť]. Práve z pohybových slovies, medzi ktoré patrí aj sloveso *ísť*, vznikajú metaforickou transpozíciou významy označujúce statickú lokalizáciu, napr. *cesta ide dolinou, okná vedú do dvora, priamky sa zbiehajú v jednom bode*. Podľa autorky sa tu uplatňuje metaforický model LOKALIZÁCIA je POHYB: *ísť* „kráčať“ → *ísť* „smerovať“.

Ďalší metaforický model +ANIM → -/+ANIM; SÚLAD/SÚHLAS je POHYB, vyjadruje kladné HODNOTENIE vo význame „tvoriť súlad; byť vhodný, hodiť sa, svedčať, pristať“ (*topánky idú k šatám; tento účes ti nejde*). Podľa autorky ide o **axiologické predikáty** s nositeľom kvalifikácie (*topánky*) a relátorom (*k šatám*), pričom hodnotiaci subjekt tu nie je vyjadrený (porov. vyjadrený hodnotiaci subjekt vo výpovedi typu *Milujem čokoládovú tortu.*).

Na rozdiel od SSJ a KSSJ sme pri slovese **chodiť** vyčlenili osobitný význam:

{2} (o ľudoch) byť schopný al. stať sa schopným pohybu: *dieťa už chodí; po operácii nohy ešte nechodí; už nikdy nebude ch.*

Ide o kombinovaný staticko-procesný význam. Martina Ivanová (2006) o prípadoch typu *dieťa už chodí* hovorí ako o **statických schopnostných predikátoch**, ktorých význam možno parafrázovať „vedieť + infinitív“, napr. *dieťa už vie chodiť*, t. j. je schopné pohybovať sa na vlastných nohách. Do skupiny schopnostných predikátov zaraďuje autorka statické významy, ktoré boli odvodené z primárne dynamických sloviess pomenúvajúcich základné fyziologické schopnosti typu *vidieť, počuť, chodiť, lietať* a sociálne zručnosti typu *hovoriť, čítať*. Pri schopnostných predikátoch sa uplatňuje metonymický model ČINNOSŤ → SCHOPNOSŤ. Ak v dynamickom význame vystupujú slovesá ako tranzitívne (*počuť šuchot; hovoriť pravdu; vidieť niekoho*), v statickom význame dochádza k redukcii objektu v povrchovej valenčnej štruktúre (*pes dobre počuje; dieťa už hovorí; nevidí na jedno oko*), lexikálne nevyjadrený objekt má v tomto prípade charakter všeobecného objektu „všetko/to, čo sa VF (= verbum finitum)“, časovo lokalizované sa stáva časovo nelokalizovaným, dochádza k deaktualizácii deja a jeho prehodnoteniu na schopnosť.

Tieto statické schopnostné predikáty nie sú lexikograficky jednotne zachytené, napr. v KSSJ pri slovese *vidieť* je vyčlenený ako prvý samostatný význam „mať schopnosť vnímať zrakom“ (*dobre, slabo vidí; dravce vidia aj v noci; na jedno oko nevidí*). Pri slovese *chodiť* schopnostný význam nie je explicitne vyčlenený, iba uvedený príklad *dieťa sa učí chodiť* v rámci dynamického akčného významu „(o človeku) pohybovať sa robením krokov, kráčať, ísť“. Je otázne, či sa musí samostatne vyčleňovať schopnostný statický význam, ak ho vieme ilustrovať iba jedným príkladom (*dieťa už chodí; pes dobre počuje; mláďa začína lietať; nevidí na jedno oko*). Pôvodne sme tento význam mali zachytený tiež v rámci prvého dynamického akčného významu pri exemplifikácii *dieťa už chodí* s vysvetlením „nie je schopné samostatne sa pohybovať na vlastných nohách“ ako prípad nulovej väzby, no táto nulová väzba statického schopnostného významu bola homonymná s nulovou väzbou pri akčnom význame typu *nevládzem už chodiť*.

Homonymia v štruktúre *ísť* + neurčitok

Táto homonymia sťauje jednoznačné zaradenie daného spojenia do konkrétneho významu v rámci významovej štruktúry slovesa *ísť*. Možnosti, ktoré prichádzajú do úvahy:

1. „(o ľudoch) premiestňovať sa, premiestniť sa (peši al. dopravným prostriedkom) niekam s cieľom niečo robiť, napr. stráviť niekde čas, niečo priniesť, získať al. dosiahnuť; syn. poberať sa, pobrať sa“ (*ísť nakúpiť, obedovať, spať; páni sa idú zabávať*);

2. „modálne sloveso; v spojení s neurčitkom plnovýznamového slovesa vyjadruje možnosť istého deja, pripúšťa dej, je možné; syn. dať sa“ (*to už nejde opraviť; okná nejdú otvoriť*);

3. „pomocné limitné sloveso; v spojení s neurčitkom vyjadruje blízkú budúcnosť alebo prípravný stav pred uskutočnením deja“ (*idem sa ženiť; ide byť teplo; idem sa roztopiť od horúčavy*).

Zaujíma nás predovšetkým spojenie s limitným slovesom a jeho odlišenie od plnovýznamového slovesa, t. j. 3. prípad. „Spojenia týchto pomocných slovies s neurčitkom dokonavých slovies vyjadrujú, že vyslovený dej sa už-už má uskutočniť, alebo len-len že sa neuskutočnil. Uskutočnenie deja sa však prieči skúsenosti“ (Morfológia slovenského jazyka, 1966, s. 365).

Markus Giger (2006) nazýva tieto štruktúrne typy **prospektívnymi konštrukciami** (ďalej PK). PK majú bohaté uplatnenie vo frazeológii. „Frazémy so slovesom *ísť* vyjadrujú silné emócie dejom, ktorého realizácia je v rozpore s našimi mimojazykovými vedomosťami“ (Giger, 2006, s. 104). Napríklad:

ide ho rozhodiť od hnevu/od zlosti alebo *ide puknúť od hnevu/od zlosti* veľmi sa hnevá;

ide mi hlava prasknúť [od bolesti, od starostí] a) veľmi ma bolí b) veľmi sa trápim;

idú ho mrle zožrať a) je veľmi netrpelivý b) je veľmi nervózny;

ísť sa zbláznit/zošalieť od radosti/od žiaľu veľmi sa tešiť, smútiť;

ísť sa popučiť od smiechu veľmi sa smiať;

ísť sa prepadnúť od hanby veľmi sa hanbiť;

ísť si na niekom, na niečom oči vyočiť/nechať alebo *oči mu išli z jamôk vyskočiť* alebo *ide ju (ho, ich) očami zjesť* prekvapene, s obdivom a pod. niekoho, niečo pozorovať;

ísť si oči vyplakať [od žiaľu] veľmi smútiť;

išlo mu srdce puknúť/odpadnúť [od žiaľu/od ľútosti] bol veľmi smutný, bolo mu niečo veľmi ľúto.

VSSS (1998, s. 62) uvádza dva významové varianty jednej valenčnej štruktúry:

a) prípravný stav pred uskutočnením deja:

/Sn/ – [VF – INF]

Ide mi hlava prasknúť. Išlo ho roztrhnúť od jedu. Išiel sa zbláznit od radosti.

b) blíзка budúcnosť:

/Sn/ – [VF – INF]

*Brat sa ide ženiť. Idem sa vydávať.*²

² Vysvetlenie skratiek:

Sn substantívum, resp. substantivizovaný výraz v nominatíve

VF verbum finitum

INF infinitív

Blízka budúcnosť/ Stav pred uskutočnením deja (oslabený pohybový význam slovesa *ísť*):

Spojenie napr. *idem obedovať*, t. j. „idem niekam (v konkrétnom aj abstraktnom význame), aby som obedoval“, sa môže a nemusí zhodovať s významom futúra *budem obedovať*, teda: *idem obedovať* = alebo \neq *budem obedovať*.

Idem sa vydávať však neznamená „*idem niekam, aby som sa vydala“, ale *budem sa vydávať*.

Ideme stavať tiež neznamená „*ideme niekam, aby sme stavali“, ale *budeme stavať*. *Ísť* tu už nevyjadruje „pohyb subjektu niekam“, ale „konečný stav pred uskutočnením deja“, resp. „bližšie nešpecifikovanú blízku budúcnosť“.

V SNK (verzia prim-4.0-juls-sane) sme pomocou príkazu [lemma=“*ísť*“] [tag=“-VI.*“] (porov. Giger, 2006, s. 104) na konštrukciu *ísť* + *neurčitok* našli 23 884 dokladov. Orientačne sme skúmali sloveso *ísť* v rôznych gramatických tvaroch (imperatív, prítom, futúrum, prítom, prítom) a uvažovali, či ide o plnovýznamové sloveso alebo limitné sloveso (teda PK).

***Ísť* v imperatíve**

Asi nie je PK (hoci nie je pohyb subjektu, nemožná substitúcia pomocou *byť*):

Pod'me riešiť naozaj vážne veci, času nie je nazvyš.

Tak pod'me chváliť našich za odolnosť a osobnú statočnosť.

***Ísť* v prítom**

Asi je PK (nemožná substitúcia pomocou *byť* – pripojené sloveso je v perfektíve):

Pred štyridsiatimi rokmi prišiel z Bratislavy do Košíc s pocitmi, že ide spasiť východ. Florentský roľník stúpa ešte raz na vežu kostola, zvon sa ide ozvať.

Asi nie je PK (možná substitúcia pomocou *byť* – pripojené sloveso je v imperfektíve):

Títo vykladači demokracie nám teraz idú nanucovať ďalšie možné úchylky v rámci svojho uplatňovania moci...

Z menu môžete teraz vybrať desiatky možností, čo sa s obrázkami má vykonať. V našom prípade ideme meniť veľkosť.

***Ísť* vo futúre**

Asi nie je PK (nemožná substitúcia pomocou *byť* – pripojené sloveso je v perfektíve):

Skôr ako zišiel z vrchu, naplnil si vrecká drahými kameňmi. A ledva bol doma, už pomysľal, že ich pôjde predať.

Asi nie je PK (možná substitúcia pomocou *byť* – pripojené sloveso je v imperfektíve):

Tak nakrúťte film, ktorý pôjde reprezentovať Slovákov a bude o banditovi...

Íst' v préterite

Asi nie je PK (nemožná substitúcia pomocou *byt'* – pripojené sloveso je v perfektíve): *Bolo krásne predpoludnie a pani Brownová sa pustila do veľkého prania. Keď išla rozvešať bielizeň na šnúru, Lester jej pomáhal odniesť kôš a podával jej štipce.*

Asi je PK (nemožná substitúcia pomocou *byt'* – pripojené sloveso je v perfektíve): *Počas zápasu si [tréner]chvilami išiel vykričať plúca...*

Podľa Markusa Gigera časté PK sú so slovesami dicendi (hovorenia), „pomocou ktorých sa hovoriaci/píšuči často odvoláva na pokračovanie vlastného textu, teda používa konštrukciu ako metajazykový odkaz“ (op. cit., 107). Nazdávame sa, že v takýchto prípadoch nejde o prípravný stav pred uskutočnením deja, ale o konkrétnejšie nešpecifikovanú blízku budúcnosť:

*Po Tvojom odchode som sa cítila hrozne, **nejdem sa o tom rozpisovať**.*

*Na túto otázku **nejdem odpovedať**.*

*Nepamätám sa, že by som bol niekedy citoval sám seba, teraz však **idem podľahnúť** neprekonateľnému impulzu, čo sa v trestnom zákonníku niektorých štátov považuje za veľmi poľahčujúcu okolnosť.*

V prvých dvoch vetách sa sloveso *íst'* dá nahradiť pomocným slovesom *byt'* (*nebudem sa rozpisovať, nebudem odpovedať*), v tretej vete to nie je možné, pretože pripojené sloveso v neurčitku je perfektívne (**budem podľahnúť*).

PK sú príznakové konštrukcie vyjadrujúce blízku budúcnosť, resp. predpoklad blízkej budúcnosti, v mnohých konštrukciách by sa sloveso *íst'* malo dať nahradiť pomocným slovesom *byt'*, ale len ak je pripojený neurčitok v imperfektíve. Sloveso *íst'* v týchto konštrukciách má oslabený pohybový význam. Ukazuje sa, že vo frazeologizovaných spojeniach môžeme limitné sloveso *íst'* vynechať. Spojenia bez slovesa *íst'* vyjadrujú v podstate tiež prípravný stav pred uskutočnením deja, teda aj dej s orientáciou do budúcnosti, lebo obsahujú plnovýznamové perfektívne sloveso a perfektíva majú samy o sebe futurálny význam, napr.:

ide ho rozhodiť od hnevu/od zlosti – rozhodí ho od hnevu/od zlosti;

ide mi hlava prasknúť [od bolesti, od starostí] – hlava mi praskne [od bolesti, od starostí];

ide sa popučíť od smiechu – popučí sa od smiechu.

Záver

Otázok spojených s lexikografickým spracovaním sloviess *íst'*, *chodiť* (a iných „veľkých“ slovesných hesiel) je ešte veľa, napr. aj bohatý výskyt týchto jednotiek v ustálených spojeniach (*chod'te/id'te v mene Božom, íst' do dôsledkov, chodiaca bá-bika, chodiť v civile*), terminologických (šport. slang. *íst' do hudby*) či frazeologických spojeniach – prirovnaniach, frazémach a paremiológii (*íst' ako barani niekam; chodiť*

ako bludná ovca; chodiť k niekomu po rozum(y); ide do tuhého; ísť k niekomu na koberec/na koberček; aký išiel, takého stretol; za zlým vždy dobré chodí). V našom príspevku sme sa dotkli len niektorých oblastí, ktoré so sebou prinieslo lexicografické spracovanie hesiel *ísť, chodiť*, a to gramatického aparátu, valenčnej štruktúry a sémantickej charakteristiky. Na niektoré problémy sme iba poukázali, pretože ich konečné riešenie je zatiaľ otvorené, napr. vnímanie limitného slovesa *ísť* alebo schopnostný význam slovesa *chodiť* (*dieťa už chodí*).

Bibliografia

- FILÍPEK, Josef – ČERMÁK, František: Česká lexikologie. Praha: Academia 1985. 284 s.
- GIGER, Markus: Prospektívna konštrukcia *ísť* + infinitív. In: Sondy do morfosyntaktického výskumu slovenčiny na korpusovom materiáli. Ed. M. Sokolová – M. Ivanová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2006, s. 103 – 113.
- IVANOVÁ, Martina: Valencia statických slovík. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2006. 273 s.
- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4. doplnené a upravené vyd. Bratislava: Veda 2003. 988 s.
- Manuál lexikografie. Ed. F. Čermák – R. Blatná. Praha: Nakladatelství a vydavatelství H&H 1995. 287 s.
- Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1966. 896 s.
- NIŽNÍKOVÁ, Jolana – SOKOLOVÁ, Miloslava a kol.: Valenčný slovník slovenských slovík. Prešov: FF PU, Slovacontact 1998. 270 s.
- Slovenský národný korpus. verzia prim-4.0-juls-sane. Bratislava: Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 2009. Dostupný na [www:http://korpus.juls.savba.sk](http://korpus.juls.savba.sk).
- Slovník slovenského jazyka. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959 – 1968. 6 zv.
- Slovník súčasného slovenského jazyka A – G. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1134 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka H – L (pracovná elektronická verzia).
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Kapitoly zo slovenskej morfológie. Prešov: Slovacontact 1995. 180 s.

KRONIKA

ČLOVEK A JEHO JAZYK. KONFERENCIA NA POČESŤ PROFESORA HORECKÉHO

V roku 1992 Juraj Furdík nazval Eugena Paulinyho pri príležitosti jeho nedožitéch 80-tých narodenín oporným pilierom slovenskej jazykovedy. Ak nadviažeme na túto furdíkovskú metaforu, môžeme konštatovať, že profesor Ján Horecký bol jej nosným pilierom. Argumentom v prospech tohto tvrdenia je, ako hovorí Slavomír Ondrejič, skutočnosť, že Ján Horecký bol jedným z najvýraznejších zjavov novodobej slovenskej jazykovedy i vedy a kultúry na Slovensku vôbec a viac ako 60 rokov bol takmer pri všetkom závažnom, čo sa v slovenskej jazykovede dialo. Nosné piliere umožnili vytvoriť v gotickej katedrále vysoký vnútorný chrámový priestor. Táto vnútorná šírka a hĺbka Horeckého myslenia rezonovala aj počas konferencie *Človek a jeho jazyk*, ktorá sa konala v dňoch 20. – 22. 1. 2010 v Kongresovom centre SAV v Smoleniciach a bola venovaná 90. výročiu narodenia Jána Horeckého. Usporiadateľmi konferencie boli Jazykovedný ústav Ludovíta Štúra SAV, Ústav orientalistiky SAV a Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV.

Konferenciu otvorila Adriana F e r e n č í k o v á, predsedníčka SJS pri SAV, a na úvod bol prednesený aj Pozdravný list z Ústavu formálnej a aplikovanej lingvistiky MFF UK v Prahe. V prvom bloku referátov ako prvá vystúpila Katarína H a b o v š t i a k o v á, ktorá si zaspomínala na mladého Jána Horeckého. Podobu osobných spomienok malo aj „vyznanie“ Slavomíra O n d r e j o v i č a, v ktorom sa okrem odbornej fundovanosti vyzdvihla aj osobnosť profesora Jána Horeckého, jeho zástoj pri kultivovaní vedeckého diskusného prostredia a pri vnímaní jazyka ako živého organizmu, ktorému nepristane falošné osvetľovanie a každý umelý a násilný zásah doň je porušením jeho harmónie. Na jeho vystúpenie nadviazal Juraj D o l n í k vo svojom príspevku *Jazykový znak ako kultúrna jednotka*. Zdôraznil, že jazyk ako kultúrny jav je produkt štandardizácií. V danom jazykovom spoločenstve sa štandardizujú interpretácie sveta, ktoré sa reprodukovujú v jazykovej komunikácii a akumulujú v jazyku ako v interpretačnom konštrukte. V tomto prístupe sa však zároveň akcentuje skutočnosť, že hoci inštitucionalizácia vedie k ritualizácii, dôležitá je autonómnosť individuálneho ľudského správania. Blok uzavrel František Č e r m á k príspevkom *Centrum a periférie jazyka ešte jednou*: vyjadril nespokojnosť s dichotómiou centrum – periféria, a to hlavne vzhľadom na absenciu kritérií jej bližšieho vymedzenia, ako aj systematickej analýzy centrálnych a periférnych javov.

V popoludňajšom bloku vystúpili Ján F i n d r a (*Funkčný pohľad profesora Horeckého na jazyk*) a Juraj V a ň k o (*Jazykové funkcie v koncepcii Jána Horeckého*). Oba referáty nadviazali na Horeckého hierarchický model jazykových funkcií, medzi ktoré sa zaraďuje dorozumievacia, myšlienková, akumulatívna a etnosignifikatívna funkcia. Tento systém Ján Horecký neskôr trochu pozmenil, keď ku komunikatívnej funkcii ako druhú najvyššiu pripája

gnozeologickú funkciu, ktorú delí na kognitívnu a kogitatívnu. Ďalší kameň do mozaiky priložila Daniela Slančová a Terézia Slančová, ktoré v referáte *Sociálna inštitúcia – komunikačný register – šport* prezentovali výsledky výskumu komunikácie medzi trénerom a hráčmi loptových hier staršieho školského veku, ktorý sa realizuje na priesečníku sociológie, lingvistiky a športovej humanistiky. V príspevku *Lingvokultúrny aspekt politického diskurzu na Slovensku* Oľga Orgoňová a Alena Bohunická predstavili podobu diskurzu utváraného v súvislosti s prezidentskými voľbami v roku 2009.

Posledný blok prvého dňa priniesol tematicky rôznorodé príspevky. Otvorila ho Eli Vanýová-Kanová s príspevkom *Fonologické systémy spisovnej slovenčiny a bulharčiny z komparatívno-kontrastívneho hľadiska*, v ktorom na základe klasických fonologických opozícií porovnávala vokaliké a konsonantické fonologické jednotky oboch jazykov s dôrazom na ich odlišnosti. Nasledujúce dva príspevky skúmali jazyk literárnych textov. Pavol Oďaloš (*Literárne vlastné mená v diele Martina Kukučina*) skúmal nominačný systém a jeho funkcie v drobných prózach M. Kukučina a Ľudmila Ozábalová vo svojom referáte prezentovala *Poznámky k Hruškovcovmu jazyku v jeho latinskej barokovej autobiografii Vita Samuelis Hruscowitz*. Posun od umeleckého k odbornému medicínskemu textu súvisel s vystúpením Tomáša Hamara *Latinské adjektíva charakterizujúce tep v diele Caelia Aureliana a v modernej lekárskej terminológii*. Otázkami filozofie jazyka sa vo svojom referáte *Poznámky k prostredníctvu (Horecký, Benjamin, Deleuze)* zaoberal Dušan Teplan, ktorý interpretoval fenomén prostredníctva v prístupe Jána Horeckého a v dielach filozofov Waltera Benjamina a Gillesa Deleuza. Na záver prvého dňa Jana Pekarovičová v príspevku *Profesor Ján Horecký a Studia Academica Slovaca* reflektovala dlhoročné pôsobenie profesora Jána Horeckého na Letnej škole slovenského jazyka a kultúry.

Druhý deň rokovaní prebiehal v dvoch sekciách. Vo Veľkej zasadačke sa prezentovali témy orientované predovšetkým na otázky morfológie. Miloslav Vondráček (*Slovnédruhová klasifikace*) poukázal na relativitu kritérií vymedzovania slovných druhov a pokúsil sa stanoviť nielen hodnoty pri delimitácii kategórie slovného druhu, ale aj váhu týchto hodnôt, rešpektujúc dynamiku slovnodruhového systému. Martina Ivanová (*Epistemická modálnosť a evidencialita v slovenčine*) poukázala na vzťah medzi epistemickou modálnosťou a evidencialitou a prostredníctvom korpusového materiálu sa pokúsila na základe povahy evidenčného zdroja vymedziť a charakterizovať systém evidenčných operátorov v slovenčine. Vladimír Benko (*Vrtela sa, výskala a smiala. Analýza reflexivity slovies v SNK pomocou WordSketch Engine*) predstavil nástroj, ktorý umožní vytváranie kolokačných profilov pre zvrtné a nezvrtné podoby slovies samostatne.

V Poľovníckom salóne zatiaľ prebiehala paralelná sekcia, ktorú otvorili dva príspevky tematicky zamerané na problematiku onomastiky. Jaromír Krško (*Profesor Horecký a jeho vklad do rozvoja slovenskej onomastiky*) prezentoval jednu z vedeckovýskumných orientácií Jána Horeckého – jeho rolu pri formovaní metodologických otázok onomastiky v čase jej konštituovania ako vedy na Slovensku. Jana Marie Tušková (*K deklinačným typům českých oikonym*) na základe korpusovej analýzy poukázala na špecifickosť subsystému proprií a na vhodnosť definovať pre oikonymá samostatné deklinačné typy. Katarína Pekariková sa v referáte *Jazyk a myslenie v koncepcii Jána Horeckého z pohľadu kognitívnej lingvistiky* pokúsila identifikovať tie názory Jána Horeckého na vzťah jazyka a myšlienkového podsystému, ktoré by mohli byť relevantnými impulzmi pre kognitívny výskum slovenského jazyka. Blok

uzavrela svojím vystúpením *Naratívum v televíznych správach* Slavomíra Tomaščíkovej, ktorá interpretovala charakter naratíva britských televíznych správ a jeho premeny v kontexte postmoderného obdobia.

Rokovanie pokračovalo druhým dopoludňajším blokom. V prvej sekcii zameranej na oblasť lexikologickej problematiky sa Hana Gládková v príspevku *Centrum a periferie kategórie deminutivnosti (Co ukázala sonda do paralelného korpusu)* venovala porovnaniu deminutivnosti v slovanských jazykoch, ktoré sa stalo východiskom precizovania štruktúry danej kategórie a následnej analýzy kontextovej podmienenosti jej fungovania. Tatiana Grigorjanová (*Dynamické procesy v slovnej zásobe súčasnej ruštiny a slovenčiny*) prezentovala výsledky výskumu profesionalizácie a internacionalizácie lexiky slovenčiny a ruštiny v poslednom období. Viktória Mačeková (*Názvy osôb ženského rodu podľa charakteristickej vlastnosti*) sa zaoberala ženskými nominantmi z hľadiska signalizácie axiologického príznaku. Miroslava Avramovová vo svojom invenčne nazvanom príspevku skúmala *Tehotné slová. Adjektíva označujúce oplodnenú ženu (samicu) v lexikografickom spracovaní*. Poslednou vystupujúcou v tejto sekcii bola Adriana Ferencíková, ktorá sa vo svojom vystúpení *Geografický pohľad na niektoré nárečové názvy rastlín motivované názvami zvierat* venovala územným synonymám názvov lúčnych a lesných rastlín z Atlasu slovenského jazyka.

V druhej sekcii sa zatiaľ pozornosť venovala všeobecnolingvistickým a komparatívnym výskumom. Viktor Krupa sa zamerával na *Proces revitalizácie polynézskych jazykov* a Anna Rácová sa venovala *Času a aspektu v bengáľčine*. Ivor Ripka (*O niektorých problémoch prevodu textov z cyriliky do latinky*) poukázal na prípady sporných a často nejednotných zápisov vlastných mien na Slovensku pôsobiacich osôb. Jana Wachtarczyková (*Princípy synergie a samoregulácie v jazyku a v slovenskej jazykovede*) pripomenula „synergetický odkaz“ Jána Horeckého, ktorý rozvíjal v súvislosti s uvažovaním o fungovaní jazykového systému. Blok uzavrel Ľubomír Kralčák referátom *Generačný aspekt a dynamika jazyka*, v ktorom uvažoval o generačnom rozvrstvení v konkrétnej etape synchronného stavu jazyka.

Popoludňajšie rokovanie vo Veľkej zasadačke bolo venované interlingválnym problémom. Na otázku *Udomácnení hostia? Nahliadnutie do prítomnosti anglicizmov a dynamiky ich vplyvu na jazykové roviny súčasnej slovenčiny* sa pokúsila odpovedať Ada Böhmiová, ktorá uvažovala o význame interlingvistiky, teda dôvernej znalosti jazyka zdroja výpožičiek, pri odhaľovaní prítomnosti a dynamiky vplyvu anglicizmov na jazykové roviny súčasnej slovenčiny. *Problematika prekladu lingvokulturém (v eseji G. Orwella Politika a jazyk)* bola témou príspevku Miroslavy Gavurovej. Zamerala sa v ňom na transfer anglických lingvistických špecifik do slovenčiny, na nežiaduce a nevyhnutné sémantické posuny v preklade. Jana Hoffmannová v referáte *Úřední (administrativní) čeština pod vlivem evropské integrace* zamerala svoju pozornosť na premeny českého administratívneho štýlu pod vplyvom európskej integrácie, najmä na osciláciu medzi inovatívnosťou a stereotypnosťou textov. Květoslava Musilová sledovala *Vztah mladé slovenské generace k některým aspektům česko-slovenských jazykových vztahů*, pričom prezentovala výsledky dlhodobého sociolingvistického výskumu česko-slovenských jazykových vzťahov po rozdelení federácie. Patrik Mitter sa venoval komparatívnemu výskumu kompozít v príspevku *Slovenské složeniny a jejich české sémantické ekvivalenty*.

V Poľovníckom salóne sa v tom čase diskutovalo predovšetkým o otázkach stratifikácie jazyka, sociolingvistiky a onomaziológie. Ján Bosák v referáte *Stratifikácia slovenčiny pod-*

la profesora Horeckého uvažoval o význame štruktúrnych stratifikačných modelov pre skúmanie stále sa zvyšujúcej variantnosti v prirodzenom jazyku. Gabriela Múcsková sa venovala *Statusu jazyka z hľadiska jazykového plánovania v podmienkach slovenskej jazykovej situácie*. Cieľom jej príspevku bolo poukázať na fakt, že výsledkom koexistencie viacerých jazykov tvoriacich jazykovú situáciu politicky vymedzeného územia nie sú len systémové jazykové interferencie, ale aj dynamika a zmeny vo vývine postavenia týchto jazykov. Tomáš Bánik (*K sociolingvistickým otázkam bežného hovoreného jazyka na strednom Slovensku*) skúmal vzťah nárečí breznianskeho regiónu a spisovnej slovenčiny. Martin Ološtiak sa v referáte *Ján Horecký a onomaziológia* venoval onomaziologickým výskumom Jána Horeckého. Nadviazal na jeho tézu o troch typoch onomaziologickej bázy (gramatická, derivačná a lexikálna), pričom si kládol otázky, či sa onomaziologickej báze neprisuduje priveľa heterogénnych funkcií, skúmal prekrývanie gramatickej a derivačnej onomaziologickej bázy v typoch *háďa* a zamýšľal sa nad interpretáciou kompozít.

Posledný blok druhého dňa v prvej sekcii otvorila Ľudmila Liptáková príspevkom *Jazykoveda a lingvodidaktika*, v ktorom uvažovala o postavení jazykovedy v procese didaktickej komunikácie v primárnom vzdelávaní. Zdeňka Hladká (*Korpus soukromé korespondencie: skúsenosti a perspektivy*) oboznámila s projektom budovania korpusu súkromnej korešpondencie z rokov 1990 – 2005, realizovanom na Masarykovej univerzite v Brne. Věra Schmieďtová vo svojom vystúpení interpretovala *Český jazyk v období totality 1948 – 1989*. Petr Pořízka sa zaoberal problematikou hovorenej češtiny z hľadiska lingvistických, ako aj technických otázok fonetickej transkripcie. Cieľom Světlý Čmejrkovej v referáte *Identita mluvčích v různých komunikačních situacích: komunikační styly* bolo preveriť koncept individuálneho komunikačného štýlu pri analýze mediálneho dialógu a zvážiť jeho integratívnu funkciu. Jana Skladaná v príspevku *Ján Horecký a jazyková kultúra* sa venovala názorom Jána Horeckého na otázky späté s jazykovou kultúrou.

V druhej sekcii sa pozornosť sústredila predovšetkým na otázky terminológie. Klára Buzássyová predstavila *Trvale inšpirujúce podnety terminologických výskumov profesora Jána Horeckého*, ktorý položil základy slovenskej terminológie a je tvorcom vlastnej teórie terminológie. Alexandra Jarošová v príspevku *Aspekty idiomatikosti: medzi frazeológiou a terminológiou* skúmala idiomatikosť a koncept anomálnosti, typy idiomatických spojení s konkrétnym alebo jedinečným denotátom a vzťah medzi idiomatickými a neidiomatickými terminologickými spojeniami. Mária Bujalková analyzovala *Pojmové systémy v lekárskej terminológii* a zamerala sa na systémové štruktúry lekárskej terminológie a na úlohy, ktoré pojmové systémy plnia v medicínskej terminológii. Viera Wambach predstavila v príspevku *Chemické názvoslovie – včera, dnes a zajtra* pôvod chemického názvoslovía a dynamiku v tejto terminologickej sústave.

Piatkové rokovanie sa začalo vystúpením Františka Štícha, ktorý v referáte *Predikační, nebo predikativní? O konkurenci adjektiv zakončených na -ační a -ativní v úzu současné standardní psané češtiny* na báze korpusových výskumov skúmal konkurenciu adjektív typu komunikačný vs. komunikatívny. Míra Nábělková sa v príspevku *Typizačné výzvy Slovníka súčasného slovenského jazyka spracovávaníu prídavných mien* venovala problematike lexikografického spracovania adjektív. Božena Bednářiková vo vystúpení *O lexikální morfologii aneb Jak se dostat z dokulilovských sítí* vyšla z kánonu dokulilovskej onomaziologickej metódy a pokúsila sa dokázať jej nekompatibilitu s vlastnými východiskami, ako aj s komár-

kovskou teóriou slovných druhov a teóriou slovnodruhovej transpozície. Blok uzavrela Eva T i b e n s k á príspevkom *Neaktívne špecifikácie subjektového participanta sémantickej štruktúry vety*, v ktorom rozvinula tézu o aktívnosti – neaktívnosti ako o hlavnom princípe myšlienkového-jazykového spracovania skutočnosti.

Po prestávke pokračoval Ján T a r a b a vystúpením *Ars grammatica v diele Marca Terentia Varrona*, v ktorom sa zaoberal antickou teóriou jazyka v diele spomínaného rímskeho polyhistora. Iveta B ó n o v á predstavila *Horeckého generatívny opis fonologického systému*, v ktorom nadviazal na osnovateľov generatívnej gramatiky Noama Chomského a Morrisa Halla. Ludmila B u z á s s y o v á (*Fonológia latinčiny Jána Horeckého*) sa venovala jeho monografii, v ktorej sa sústredil na synchronný stav klasickej latinčiny, ako aj na fonologické vývinové zmeny, ktoré k nemu viedli. Slávka O r i ň á k o v á – František Š i m o n – Ján G e n č i v referáte *K morfeematickej analýze latinských substantívnych a adjektívnych kompozít* predstavili spracovanie latinských substantívnych a adjektív na základe koncepcie Morfeematického slovníka slovenčiny, pričom počítačové spracovanie súboru sa pre nich stalo východiskom na skúmanie frekvencie niektorých javov latinských kompozít. Martin P u k a n e c s v referáte *K sémantike latinského bonus, duenos* pokúsil o historickosémantický výklad latinských výrazov *bonus* a *duenos*.

Konferenčný program sa pomaly naplňal posledným blokom referátov. Jan H a j i č a Silvie C i n k o v á v referáte *Od složkové k závislostní syntaxi: Penn Treebank a jeho pražská anotace* predstavili projekt anotácie angličtiny, ktorý vychádza z pôvodnej anotácie Penn Treebanku, najznámejšieho a najpoužívanejšieho syntakticky anotovaného korpusu angličtiny. Rokovaciú časť konferencie uzavrela svojím vystúpením Edita K l a p i c o v á - H o r n á č k o v á, ktorá sa pokúsila odpovedať na otázku, či *Je internetová komunikácia nástrojom na zveladenie či ohrozenie jazyka?*

Záverečné slová Slavomíra Ondrejoviča obsahovali poďakovanie účastníkom konferencie a tiež jej organizátorom, za ktorých sa prítomným prihovorila Mária Š i m k o v á. Jej informácia o zámere organizovať konferenciu *Človek a jeho jazyk* každých päť rokov bola pre všetkých zároveň pozvánkou na najbližšie stretnutie v roku 2015.

Ak sa obľúkom vrátime k nášmu metaforickému konceptu gotickej katedrály, môžeme uvažovať tiež o tom, že v gotickej katedrále sa kamene navzájom podopierali a sily v klenbe tak boli optimálne rozložené. Precíznosť a dokonalosť staviteľa sa však prejavila až vo chvíli, keď bola stavba dokončená. Po štyroch rokoch od smrti profesora Jána Horeckého možno konštatovať, že jeho jazykovedné dielo je presne takou stavbou, v ktorej sa jednotlivé kamene navzájom podopierajú a vytvárajú tak dokonalú klenbu na gotickej katedrále jeho lingvistickej výskumov.

Martina Ivanová

SLOVKO 2009
POČÍTAČOVÉ SPRACOVANIE PRIRODZENÉHO JAZYKA,
KORPUSOVÁ LINGVISTIKA A GRAMATICKÝ VÝSKUM

Jubilejný 5. ročník medzinárodnej konferencie SLOVKO 2009, tento rok tematizovanej ako *Počítačové spracovanie prirodzeného jazyka, korpusová lingvistika a gramatický výskum*, sa uskutočnil v dňoch 25. – 27. novembra 2009 v Smoleniciach. Podujatie slávnostne otvorila Mária Šimková, vedúca oddelenia Slovenského národného korpusu Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave, spolu s Janou Levickou, hlavnou organizátorkou konferencie. Odborné skúsenosti z oblasti korpusovej lingvistiky a gramatického výskumu na báze korpusov si na vedecké podujatie do príjemného prostredia Kongresového centra Slovenskej akadémie vied v Smoleniciach prišlo vymeniť a o svojich výsledkoch poinformovať vyše 40 prednášateľov z 13 krajín (Bulharsko, Česká republika, Francúzsko, Holandsko, Nemecko, Nový Zéland, Poľsko, Rakúsko, Rusko, Slovensko, Slovinsko, Španielsko, Ukrajina). Príspevky boli prednesené zväčša v angličtine, ale zaznela aj ruština, ukrajinčina, poľština, slovinčina, čeština či slovenčina. Na podujatí mali účastníci k dispozícii aj tlačenná verziu príspevkov – zborník *NLP, Corpus Linguistics, Corpus Based Grammar Research*. Eds. J. Levická – R. Garabík. Brno: Tribun 2009. 398 s. ISBN 976-80-73399-875-2.

Prednesené príspevky v rámci vymedzených tém zahŕňali viaceré oblasti. Zastúpené boli analýzy hovorených a paralelných korpusov, počítačová lexikografia, terminológia, tvorba korpusových nástrojov, databáz, ale aj sémantický, gramatický a štatistický výskum na korpusovej báze.

Výsledky výskumu na hovorených korpusoch prezentoval Václav Březina (Filozofická fakulta Aucklandskej univerzity na Novom Zélande) v príspevku „*We Only Say We Are Certain When We Are Not*“: *A Corpus-Based Study of Epistemic Stance*. Modálne postoje v reči skúmal na materiáli dvoch korpusov hovorenej angličtiny – na hovorenej časti BNC (British National Corpus) a MICASE (Michigan Corpus of Academic Spoken English). Podľa autora je pri medziľudskej komunikácii paradoxom, že o našej istote hovoríme len vtedy, keď si istí nie sme. Jeho analýza štyroch slov *must, certain, sure, certainly* potvrdzuje toto tvrdenie, to však platí pravdepodobne len vtedy, ak ide o neistotu v intersubjektívnom rozhraní.

Svetlana Savčuk (Vinogradovov inštitút ruského jazyka Ruskej akadémie vied v Moskve) informovala v príspevku *Spoken Texts Representation in the Russian National Corpus: Spoken and Accentologic Sub-Corpora* o dvoch ruských hovorených subkorpusoch. Vysvetlila spôsob značkovania, štruktúru ruských hovorených korpusov, prepis zvukových záznamov a lingvistické anotácie zozbieraných dát (metatextová, morfológická a sociologická anotácia). Pozornosť venovala aj problémom spojeným s jednotlivými výstavbovými prvkami hovorených korpusov. Pri jazyku s nefixným prízvukom, akým je ruština, zohráva dôležitú úlohu práve korpus s označenými prízvukmi, aby mohol používateľ pracovať s rozsiahlym materiálom potrebným na rôzne výskumy akcentologických špecifikácií v ruštine.

Jelena Grišina (Inštitút ruského jazyka Ruskej akadémie vied v Moskve; *Multimodal Russian Corpus (MURCO): General Structure and User Interface*) predstavila časť databázy Ruského národného korpusu – MURCO. Ide o špecifickú databázu zvukových a filmových záznamov a ich prepisov, ktorá zahŕňa najmä filmové dáta z ruského hovoreného korpusu. Ruské hovorené korpusy sú sociolingvisticky, morfológicky, sémanticky, foneticky a akcento-

logicky označované. MURCO ponúka možnosť vlastnej fonetickej anotácie filmových alebo zvukových záznamov používateľom. Perspektívne budú do databázy MURCO zahrnuté všetky filmové záznamy ruského hovoreného korpusu (5 miliónov textových jednotiek).

V príspevku *A Corpus of Spoken Language and Its Usefulness in the Research on Language Contact* priniesol Marcin Z a b a w a (Anglický inštitút Sliezskej univerzity v Katoviciach) pohľad na výskumu anglických slovných výpožičiek v poľštine v spontánných neformálnych prehovoroch. Výskum realizoval na vlastnom hovorenom korpuse. Zvláštny dôraz kládol na stavbu korpusu – jeho zloženie, výber respondentov a neformálnych spontánnych prejavov, spôsob prepisu. Výsledky výskumu sú obmedzené rozsahom súkromného korpusu, pretože výskyt skúmaných anglických výpožičiek je veľmi nízky. Autor teda odporúča venovať sa cielene problematike inojazyčných výpožičiek v poľštine na báze veľkých hovorených korpusov utvorených z prehovorov mnohých hovoriacich z rôznych oblastí Poľska v neformálnych formách prehovoru – besedy, rozhovory a pod.

Didakticky ladený príspevok Marka N a g y a (Katedra aplikovanej informatiky Matematicko-fyzikálnej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave; *Using Speech and Handwriting Recognition in Electronic School Worksheets*) ponúkol spôsob, ako použiť rozpoznávanie reči a písma v elektronických zošitoch pri vyučovaní detí na základnej škole. Autor analyzuje problémy rozpoznávania reči na takýto špecifický účel. Snaží sa preniesť cvičenia z tlačenej podoby cvičebníc do počítača a rozšíriť ich o nové zaujímavé funkcie. V teréne dopĺňa svoj fonetický slovník, aby ním pokryl čo najširšiu škálu výslovnostných realizácií vyučovaných hlások, resp. slov.

Príspevok *Introduction of Non-Verbal Means of Communication in the Corpus of Live Speech* od autoriek Taťjany P e t r o v e j a Oľgy L y s (Ďalekovýchodná národná univerzita vo Vladivostoku) ponúkol nahliadnutie do problematiky včleňovania živej reči do štruktúr hovorených korpusov. Autorky sa zamerali najmä na metatextové informácie, ktoré zahŕňajú neverbálne prvky prejavu – mimiku, gestá a pod. Pri včleňovaní takýchto osobitých prejavov do celku hovorených korpusov je potrebné dbať na zachytenie aj tých častí komunikácie, ktoré sa štandardne pri iných typoch prejavov nenachádzajú. Dôležité sú i tie prostriedky, ktoré neverbálne nahrádzajú časť komunikácie, a teda nie je možné ich zvukovo zachytiť. Autorky venovali pozornosť prejavom, ktoré sprevádzajú nejakú udalosť, a prejavom, ktoré sú zložené zo spomienok na nejakú udalosť.

Výskum na paralelnom česko-anglickom korpuse realizovala Renata Š i m ů n k o v á (Technická univerzita v Liberci). V príspevku *Analysis of the Means Expressing Strong ,Necessity Not To‘ in English and Czech Based on General and Parallel Corpora* prezentovala výsledky štúdie založenej na korpusoch a zameranej na zistenie základných prostriedkov použitých na vyjadrenie významu deontického 'necessity not to' v angličtine a jeho pendantov v češtine. Textovou analýzou sa odlišili rôzne sémantické hodnoty týchto výrazov. Autorka sa zároveň zaoberala tým, ako je rozsah výberu čiastkových významov ovplyvnený spoluvýskytom významov na odlišných úrovniach: lexikálnej, gramatickej, pragmatickej, ako aj typom výpovede.

S najnovším projektom 12-jazyčného paralelného korpusu oboznámil prítomných Emmerich K e l i h (Slavistický inštitút Univerzity v Grazi; *Preliminary Analysis of a Slavic Parallel Corpus*). Korpus pozostáva z prekladov ruskej novely *Ako sa kalila oceľ* autora Alexandra Ostrovskeho do 11 slovanských jazykov: slovinčiny, chorvátčiny, srbčiny, mace-

dónčiny, bulharčiny, ukrajinčiny, bieloruštiny, slovenčiny, češtiny, poľštiny a hornej lužičtiny. V príspevku sa zaoberá exploratívnou štatistickou analýzou a lingvistickou interpretáciou textovej dĺžky. Dĺžka textu je podľa autora jednoduchým, ale účinným nástrojom na zachytenie morfológických špecifikácií skúmaných jazykov.

V príspevku *Corpus of Computational Linguistics Texts* autorský kolektív Tatjana Bobková, Marija Kasjanenko, Kuzma Lebedev, Valentyna Lukaševyč, Pavlo Petrenko a Eubov Grydneva (Laboratórium počítačnej lingvistiky Kyjevskej národnej filologickej univerzity v Kyjeve) informoval o počítačovom nástroji na spracovanie trilingválneho anglicko-rusko-ukrajinského korpusu textov z oblasti počítačovej lingvistiky. Každý subkorpus obsahuje asi 500 tisíc textových jednotiek a je zložený z lingvistických štúdií a príručiek v jednotlivých jazykoch. Na základe korpusu bol zostavený slovník v rozsahu asi 1 000 termínov z oblasti počítačovej lingvistiky. Korpus slúži na štatistický výskum používania termínov, gramatických tvarov a kolokácií v odborných textoch. Nástroj, v ktorom sa korpus používa, ponúka vyhľadávanie termínu, jeho výklad, ruské a ukrajinské preklady termínu a kontexty, v ktorých je termín vo všetkých troch subkorpusoch použitý.

V terminologicky orientovanom príspevku *IT: Moving Towards Real Multilingualism* predstavili Cristina Borrell a Antoni Oliver (Otvorená univerzita Katalánska) projekt zameraný na obohatenie tezauru Eurovoc, pozostávajúceho z termínov európskej legislatívy v oficiálnych európskych jazykoch, o termíny v katalánčine. Použitím nástroja na automatické vyhľadávanie termínov z oficiálnych dokumentov Európskej únie vyextrahovali viacjazyčný glosár obsahujúci viac ako 2 500 termínov, okrem iných aj v katalánskom jazyku. Následne vyvinuli štatistickú metódu automatického prekladu, pomocou ktorej preložili španielske termíny z Eurovocu do tohto jazyka. Zdôraznili, že použitím tejto metódy a vhodných zdrojov sa môže zefektívniť a urýchliť preklad.

Viktor Z a c h a r o v (Filologická fakulta Štátnej univerzity v Petrohrade) predniesol príspevok *Automatic Analysis of Terminology in the Russian Corpus on Corpus Linguistics*, na ktorom spolupracoval s Oľgou Mitrofanovou (Inštitút lingvistických štúdií Ruskej akadémie vied). Prezentoval výskum zameraný na vyvinutie stratégie poloautomatizovanej terminologickej extrakcie z korpusu ruských textov. Extrakcia sa vykonáva pomocou lingvistických a štatistických nástrojov, ktoré umožňujú generovať zoznamy jednoslovných a viacslovných termínov doplnené o frekvenčné údaje a lexikálno-syntaktické vzorce. Tieto vzorce sa ďalej používajú na analýzu kontextov, ktoré obsahujú definície termínov, odhaľujú vzájomné vzťahy medzi termínmi, umožňujú získavať synonymá k termínom, cudzojazyčné ekvivalenty a pod. Získané výsledky budú súčasťou prípravy ruského tezaura.

Lubomír K r a l č á k (Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre; *Dictionary of Štúr's Slovak*) informoval o projekte tvorby Slovníka štúrovskej slovenčiny. V prvej etape prípravy sa pracuje na zhromažďovaní a elektronizácii jazykového materiálu, pričom do prameňnej základne Slovníka štúrovskej slovenčiny sú zaradené periodiká (Slovenskje pohľady na vedy, umeňia a literatúru, Slovenskje národňje novini, ich literárna príloha Orol Tatránski, almanach Nitra) a autorské tlačne E. Štúra, J. Franciseiho, M. M. Hodžu, J. Kadavého, J. M. Hurbana, J. Dohnányho a A. Sládkoviča. Cieľom ďalšej etapy výskumu je lexikografická analýza získaného materiálu a zostavenie jadra Slovníka štúrovskej slovenčiny.

Natalia P. D a r č u k a Viktor M. S o r o k i n (Kyjevská národná univerzita Tarasa Ševčenka v Kyjeve; *Text-Oriented Thesaurus Retrieval System for Linguistics*) predstavili

projekt tezauru a vyhľadavacieho systému, ktorého cieľom je zostavenie elektronického slovníka jazykovedných termínov. Vychádzali z najnovšej metodológie zostavovania tezauru tak, aby spojili štandardný opis termínov s ich prezentáciou na internete. Zároveň je ambíciou projektu preskúmanie teoretického modelu tezauru na zdokonalenie počítačových technológií používaných na analýzu textov z rozličných oblastí lingvistiky.

Patrice Pognan (INALCO LALIC-Certal v Paríži) vystúpil s príspevkom *Database Creation Based on a Dictionary Using a Corpus Method* v spoluautorstve s Miloud Taïfi (Univerzita Sidi Mohameda ben Abdalla vo Feze). Predstavil budovanie automatickej databázy na základe slovníka berberčiny stredného Maroka, ktorý obsahuje asi 7 200 koreňov. Databáza umožňuje automatické vyhľadávanie slovníkových štruktúr a rozširovanie týchto štruktúr o morfológické údaje. Jej súčasťou je aj vyše 13 tisíc autentických dokladov z tohto jazyka, ktoré sa stali materiálovým podkladom na vytvorenie korpusu berberčiny. Cieľom autorov projektu je vytvoriť francúzsko-berberský slovník verejne prístupný na internete.

Tvorbe databáz a nástrojov na prácu s nimi sa venovali viacerí autori. Ján Genčí (Fakulta elektrotechniky a informatiky Technickej univerzity v Košiciach; *Synset Building Based on Online Resources*) opísal známe projekty WordNet a EuroWordNet, ktoré sú zamerané na vybudovanie tzv. synsetov (súborov synonym). Cieľom projektu WordNet bolo vybudovať anglickú databázu, projekt EuroWordNet je nasmerovaný na vytvorenie „národných“ verzií WordNet-ových databáz zahŕňajúcich tzv. „medzijazykový index“ pre sedem európskych jazykov. Slovenský jazyk nebol zahrnutý do tohto projektu, preto autor prichádza s návrhom niekoľkých prístupov využívajúcich hlavne zdroje prístupné na internete, ktoré by mohli byť použité na vytvorenie relevantných slovenských synsetov a ich pripojenie k Interlingua Index-u.

Marek Grác (Fakulta informatiky Masarykovej univerzity v Brne) v príspevku *Shallow Ontology Based on VerbaLex* dokázal, že ontológie môžu byť použiteľnými zdrojmi pri spracovaní prirodzených jazykov. Predstavil základnú ideu povrchovej ontológie pod názvom Sholva, ktorá je založená na VerbaLex-e, databáze slovesných valencií, kde každý valenčný ukazovateľ obsahuje tiež ukazovateľ EuroWordnet-u. Skúmal náročnosť vytvorenia ontológií, ktoré môžu pomôcť pri riešení reálnych problémov v syntaktických analýzach, dezambiguácii slov a strojovom preklade.

Lubov V. Struhaneč (Filologická fakulta Ternopoľskej národnej pedagogickej univerzity v Ternopoli) v prednáške *Representation of Changes of World Stock of the Ukrainian Literary Language of the 20th – Beginning of the 21st Century in the Information System „Lexika“* predstavil počítačový program, ktorý zahŕňa všetky relevantné ukrajinské slovníky vydané za posledné storočie (slovníky výkladové, prekladové, slovníky cudzích slov a neologizmov). Program *Lexika* umožňuje porovnávať registre analyzovaných slovníkov, vyhľadávať informácie o chronologických parametroch lexém, systematizovať informácie o vybranom slove a jeho fungovaní v texte, robiť výber jednotiek podľa ľubovoľnej diferencijálnej vlastnosti a pod.

Pavlo J. Hrycenko, Olena B. Siruk a Viktor M. Sorokin (Laboratórium počítačovej lingvistiky Filologického inštitútu Kyjevskej národnej univerzity Tarasa Ševčenka v Kyjeve) v príspevku *Electronic Lexical Card Index for the Ukrainian Dialects (ELCIUD)* prezentovali elektronickú lexikálnu kartotéku ukrajinských nárečí ELCIUD. Zaoberali sa zásadnými problémami, ktoré sa vyskytli pri zostavovaní kartotéky (vyhľadávanie optimálnej

štruktúry databázy a elektronických nárečových kartotečných lístkov, zachovanie možnosti editovania všetkých lingvistických informácií a i.) a eventuálnymi možnosťami rozloženia kartotéky. Perspektívne sa ELCIUD bude transformovať na počítačový lexikografický systém.

Irina Nekipelova (Štátna technická univerzita v Iževsku; *Composite Lexical Units as an Element of Lexicographical Historical Computer System*). sa venovala opisu sémantickej platnosti slov v databáze ruských rukopisných historických dokumentov Manuscript. Na základe sémantickej špecifikácie lexikálnych jednotiek je možné lepšie identifikovať ustálené slovné spojenia databázy. Výsledky tohto výskumu môžu byť podľa autorky aplikované v lexicografii, lexicológii či historickej lingvistike.

Problematike ustálených slovných spojení, resp. kolokácií sa venovali dva príspevky. Annelen Brunner (Inštitút nemeckého jazyka v Mannheime) predniesla príspevok *A Model for Corpus-driven Exploration and Presentation of Multi-word Expressions*, na ktorom spolupracovala s Kathrin Steyer. Predstavila metódu lingvistickej interpretácie kolokačných dát, ktorá umožňuje získavanie a vizualizáciu rozmanitých konštrukčných typov viacslovných spojení. Pomocou tejto metódy sa získavajú zovšeobecnenia na niekoľkých úrovniach abstrakcie: povrchová syntaktická štruktúra, lexikálna realizácia, viacslovné pomenovanie a vyabstrahovaný vzorec viacslovného spojenia. Vo svojom výskume autorky vychádzajú z kolokačných profilov slov automaticky vygenerovaných z korpusu nemeckých písaných textov DeReKo, ktorý obsahuje 3 bilióny textových jednotiek.

Marija Chochlova a Viktor Zacharov (Filologická fakulta Štátnej univerzity v Petrohrade; *Corpus-based Analysis of Lexico-grammatical Patterns*) sa venovali extrakcii kolokácií z korpusu vytvoreného z listov N. V. Gogoľa. Vyhľadávanie kolokácií funguje na základe štatistických metód kombinovaných so syntaktickými modelmi pomocou tzv. nástroja Sketch Engine, ktorý generuje lingvistické informácie o kolokabilite slova, generuje zoznamy slov, s ktorými sa bázové slovo vyskytuje, a tým pomáha odhaliť ich vzájomné vzťahy. Pomocou tejto metódy je možné poznávať autorov jazyk a vytvárať špecifické slovníky autorovej reči.

Ďalšie príspevky boli zamerané na gramatický výskum na korpusovej báze. Łukasz Jędrzejowski (Interdisciplinárneho centra európskych jazykov Slobodnej univerzity v Berlíne) vychádzal v príspevku *On Epistemicity, Grammatical Person and Speaker Deixis in Polish (Based on the Polish National Corpus)* zo skúšobných dát Poľského národného korpusu, na ktorom ukázal, ako je epistemológia textu závislá od informácií o gramatickej osobe a deiktikách. Korpusové dáta umožňujú preveriť také prípady epistemického kódovania, ktoré sa používajú zriedkavo. Výsledok výskumu okrem iného ukázal, že modálne pomocné sloveso *musieć* môže byť charakterizované nielen deontologicky, ale tiež epistemologicky.

Problematike vetných operátorov sa venovala Jana Kesselová (Katedra knižničných a slovakistických štúdií Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity v Prešove) v príspevku *Operators for Extending and Developing an Utterance*. Autorka rámcovo rozlišuje dva typy operátorov ako prostriedkov na usúvzťažňovanie textových jednotiek: operátory na rozširovanie výpovede a operátory na rozvíjanie výpovede. V príspevku sa zamerala na operátory príпустkového vzťahu, ktoré považuje za prechodný typ. Empirickým zdrojom na lingvistickú analýzu jej bol Slovenský národný korpus.

O vzťahu frekvencie a funkcie anaforika *takový* uvažoval vo svojom referáte *Frequency, Function and Grammaticality: The Case of the Anaphoric takový* František Štícha (Ústav

pro jazyk český Akademie věd České republiky v Praze). Anaforikum skúmal na báze veľkých písaných korpusov dostupných v rámci Českého národného korpusu a zamýšľal sa nad možnosťami jeho slovníkového spracovania. Pozornosť venoval aj neanaforickému – modálnemu použitiu slova *takový*. Za zaujímavú považuje perspektívnu frekvenčnú analýzu slova *takový* v jeho anaforickom a neanaforickom použití, ktorá bude tiež príspevkom k skúmaniu pravidelností v jazyku. Jazyk ich skrýva v miliónoch viet dostupných vo veľkých korpusoch, ktoré pomáhajú pri odhaľovaní jeho skrytých zákutí.

Ružena Kozmová (Filozofická fakulta Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave; *Methodological Foundations for Contrastive Model of Verb Valence*) sa venovala rozličným metodologickým východiskám slovesnej valencie v nemčine a slovenčine. Z porovnania pojmu valencie v slovenčine a v nemčine jej vyplynuli všeobecné rozdiely (v teoretickom základe valencie, v teórii slovesnej intencie, v samotnej terminológii, vo vetnej štruktúre), ako aj rozdiely pochádzajúce zo špecifických vlastností daných jazykov. V záverečnej časti príspevku analyzovala vetné modely slovesa *sagen*, ktoré korešponduje so slovenskými ekvivalentmi – dokonavým slovesom *povedať* a nedokonavým slovesom *hovoríť*.

Marie Mikulová a Jan Štěpánek (Ústav formálnej a aplikovanej lingvistiky Matematicko-fyzikálnej fakulty Karlovej univerzity v Prahe; *Annotation Procedure in Building the Prague Czech-English Dependency Treebank*) predstavili organizačné aspekty budovania veľkého syntakticky označovaného korpusu PDT 2.0 a jeho lingvistickú analýzu. Rozlíšili niekoľko fáz spracovania anotácií, ich automatizovanú kontrolu a vyhodnocovanie úspešnosti anotátorskej práce v závislosti od množstva spracovaných dát i vyhodnocovanie úspešnosti medzi anotátormi navzájom.

Zdeňka Urešová a Petr Pajas (Ústav formálnej a aplikovanej lingvistiky Matematicko-fyzikálnej fakulty Karlovej univerzity v Prahe) sa vo svojom príspevku *Diatheses in the Czech Valency Lexicon PDT-Vallex* zamerali na formálne vyjadrenie diatézy. Ak je konkrétne sloveso použité v sekundárnej diatéze, jeho povrchové vyjadrenie sa mení. Základné formy tejto transpozície sú známe, avšak autori sa zameriavajú na ďalšie možné spôsoby opisu tohto javu s cieľom využívať dané transformácie na nasledujúce počítačové spracovanie. Príspevok sa zaoberal práve zmenami povrchových foriem v súvislosti s anotáciou Pražského závislostného korpusu a budovaním slovníka PDT-Vallex. Súčasťou príspevku je aj súbor pravidiel na opis jednotlivých pozícií. Pravidlá slúžili na formálnu kontrolu v projekte Pražského závislostného korpusu.

Markéta Lopatková a Václava Kettnerová (Ústav formálnej a aplikovanej lingvistiky Karlovej univerzity v Prahe) venovali v príspevku *Changes in Valency Structures of Verbs: Grammar vs. Lexicon* pozornosť zmenám vo valenčnej štruktúre českých slovies z lexicografického hľadiska. Rozlíšili dva typy zmien vo valenčnej štruktúre: gramatickú a sémantickú diatézu. Predstavili základnú typológiu možných zmien vo valenčnej štruktúre a navrhli spôsob reprezentácie týchto zmien vo valenčnom slovníku českých slovies VALLEX.

Magda Ševčíková (Ústav formálnej a aplikovanej lingvistiky Matematicko-fyzikálnej fakulty Karlovej univerzity v Prahe; *The Meaning of the Conditional Mood Within the Tectogrammatical Annotation of Prague Dependency Treebank 2.0*) zhodnotila súčasný pohľad na podmieňovací spôsob v češtine v jeho základnej funkcii – použitie kondicionálu v hypotetickej výpovedi. Sémantické vyjadrenie kondicionálu ilustrovala autorka na materiáli českých korpusov PDT 2.0 a SYN2005. V príspevku informuje o potrebe zaviesť hodnotu

kondicionálu aj do tektogramatickej roviny korpusu PDT 2.0; opisuje tri hodnoty gramatémy factmod ako možnosti zachytenia hypotetickej a nehypotetickej udalosti a opisuje tiež rozdiely medzi dvoma hypotetickými udalosťami. Pravidlá na ručné označkovanie týchto hodnôt uvádza autorka v článku. Perspektívne počíta s poloautomatickým pridelovaním týchto a ďalších gramatém opisujúcich kategóriu kondicionálu na tektogramatickej rovine v PDT 2.0.

Oľha O. Šypnivska (Kyjevská národná univerzita Tarasa Ševčenka v Kyjeve) a Serhij V. Starukov (Inštitút jazykovo-informačného fondu Národnej akadémie vied Ukrajiny v Kyjeve) sa v príspevku *The Creation of the Morphological Ambiguity Depository in Ukrainian* zaoberali morfológickými homonymami a ich dezambiguáciou podľa významu. Vo výskume sa pracovalo s množstvom lingvistických databáz morfológických homonym. V štúdiu sa podáva konspektový opis formálnych klasifikácií ukrajinských morfológických homonym podľa odlišných typov vzorov, frekvenčnej závislosti týchto typov od množstva komponentov a gramatických vlastností. Štruktúra a princípy elektronického slovníka morfológických homonym sa prezentujú v slovníku tvarov slov a ilustrujú štylisticky diferencovanými textami korpusu.

Výsledky štatistického výskumu textov Slovenského národného korpusu prezentovali Mária Šimková a Miroslav Los (Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave). V príspevku *Frequency of Words and Their Forms in Contemporary Slovak Language Based on the Slovak National Corpus* skúmali autori absolútnu frekvenciu slov, tvarov slov a n-gramov, a to aj vzhľadom na jednotlivé štýly utvárajúce písané korpusy v Slovenskom národnom korpuse. Výsledky frekvenčných analýz autori porovnali s frekvenčnými výskumami v 70. rokoch minulého storočia a čiastočne aj s prvými verziami Slovenského hovoreného korpusu.

Dough Davidson (Inštitút Maxa Plancka pre kognitívne vedy v Lipsku) a Adriana Hanulíková (Inštitút Maxa Plancka pre psycholingvistiku v Nijmegen) v príspevku *Inflectional Entropy in Slovak* vysvetlili, že štatistické miery frekvencií slov sú dôležitým údajom v psycholingvistických výskumoch, pomocou nich môžeme lepšie porozumieť psychologickému rozloženiu mentálnej lexiky a procesom vyberania, porozumenia a učenia sa slov. Zaoberali sa jednou zo štatistických mier – entropiou ohýbania slov, ktorej veľkosť závisí od množstva informácií prinášajúcich formou slova po ohýbaní a od štatistickej distribúcie paradigmy daného slova. Skúmali mieru entropie ohýbania v slovenčine a výsledky porovnávali s výsledkami pre srbčinu. Ako zdroj výskumu používali Slovenský národný korpus.

Softvérové nástroje na automatické testovanie derivácie slov v češtine predstavili Dana a Hlaváčková, Karel Pala a Pavel Šmerk (Fakulta informatiky Masarykovej univerzity v Brne) a Klára Osolobě (Filozofická fakulta Masarykovej univerzity v Brne) v príspevku *Exploring Derivational Relations in Czech with the Deriv Tool*. Niektoré typy odvodzovania v češtine majú vysokú mieru pravidelnosti a môžeme ich opísať formálnymi pravidlami. Nová verzia internetového rozhrania Deriv pracuje s morfológickým analyzátorom ajka, čo umožňuje lepšie formulovať komplexné pravidlá derivácie slov a otestovať viac komplikovaných prípadov derivačných vzťahov. Autori v rámci sémantickej klasifikácie navrhli 14 sémantických tried pre sufixy a 11 pre prefixy. Pravidlá rozhrania Deriv značne pomáhajú pri zisťovaní sémantiky derivačných vzťahov.

Petr Pořízka (Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci) a Markus Schäfer (Matematicko-prirodovedecká fakulta Rýnskej univerzity Friedricha-Wilhelma

v Bone) v štúdiu *Morph-Con – A Software for Conversion of Czech Morphological Tagsets* informovali o novom softvérovom nástroji MorpCon (Morphological Converter), ktorý bol vyvinutý na konverziu medzi českými morfológickými tagsetmi. Jeho prvá verzia 0.1alpha umožňuje konverziu medzi pražským pozičným systémom a brnianskym atributívnym systémom. Pracuje s tromi základnými formátmi dát: SimpleTag-Conversion, KWIC/Tag-Format, WPL-Format. MorpCon softvér je navrhnutý ako univerzálny konvertor: pomocou nových modulov umožňuje pridávanie ďalších tagsetov (nielen českých) a dátových formátov.

Radovan Garabík (Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave) prezentoval za spolupracovníkov Jana Jonu Javoršeka a Tomaža Erjavca (Inštitút Jožefa Stefana v Lubljane) príspevok *Evaluating Grid Infrastructure for Natural Language Processing*, v ktorom zhodnotil skúsenosti s programami na počítačové spracovanie prirodzených jazykov (NLP) použitými v prostredí Gridu. Cieľom autorov bolo spustenie softvéru pre systém automatického počítačového prekladu TectoMT a morfológické značkovanie textov Slovenského národného korpusu. Prístup sa ukázal ako vhodný pre NLP projekty náročné na výpočtový výkon. Autori navrhujú v danej problematike pokračovať v rámci virtuálnej organizácie (VO) zameranej na technológie spracovania jazykov (HLT).

Prehľadové príspevky o práci svojich pracovísk predniesli Adam Przepiórkowski a Ludmila Dimitrova. Adam Przepiórkowski (Ústav informatiky Poľskej akadémie vied vo Varšave) za svojich kolegov Rafała L. Górskeho, Marka Łazińskiego a Piotra Pęzika predstavil v príspevku *Recent Developments in the National Corpus of Polish* najnovší výskum v rámci projektu Poľského národného korpusu. Zameril sa na predstavenie výskumu týkajúceho sa viacerých oblastí zdokonaľovania korpusu: vytvorenie textového kódovania XML schémy pre rôzne stupne lingvistických informácií, vytvorenie nástroja na manuálnu morfosyntaktickú anotáciu textov, ako aj zdokonalenie množstva vyhľadávacích korpusových nástrojov.

Príspevok *From Electronic Corpora to Online Dictionaries (on the Example of Bulgarian Language Resources)* Ludmily Dimitrovej (Inštitút matematiky a informatiky Bulharskej akadémie vied v Sofii) informoval o projektoch inštitútu v spolupráci s inými medzinárodnými pracoviskami v rámci medzinárodných grantov, akými sú elektronický bulharský korpus, bulharská lexikálna databáza či dvojazyčný bulharsko-poľský elektronický slovník. Rovnako sa zmienil o perspektívach počítačového výskumu: morfosyntaktické anotácie slovies, rozšírenie dvojazyčných korpusov či nové užívateľské aplikácie v bulharsko-poľskom slovníku.

Slová slávnostného poďakovania za príjemnú vedeckú a diskusnú atmosféru počas celého podujatia, za prezentáciu významných výsledkov z oblasti korpusovej lingvistiky a gramatického výskumu na báze korpusov predniesol za organizátorov konferencie Radovan Garabík z oddelenia Slovenského národného korpusu Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave. Prítomných pozval o dva roky znovu na Slovensko, na SLOVKO 2011.

Katarína Gajdošová – Agáta Karčová – Daniela Majchráková

NEOLOGIZMY V TERMINOLÓGII MARKETINGU
SEMINÁR A ZBORNÍK

28. apríla 2010 sa v Bratislave konal jednodňový seminár s názvom Neologizmy v terminológii marketingu, ktorý zorganizovalo oddelenie Slovenského národného korpusu Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV v rámci grantového projektu VEGA 2/0091/09 *Spracovanie obchodnovednej terminológie pre potreby Slovenskej terminologickej databázy s dôrazom na analýzu terminologických neologizmov*.

Relatívne malý počet prednášajúcich a samotného publika, ktorý nepresiahol 20 účastníkov, predstavoval geograficky i profesionálne veľmi rozmanitú skupinu – zastúpení boli slovenskí i českí univerzitní ekonómovia, lingvisti, ale aj prekladatelia a zástupcovia vydavateľského sektora. Z pôvodne naplánovaných siedmich príspevkov programu odznelo šesť, pričom všetky okrem jedného prezentovali ekonómovia. Prednášky sa zaoberali vývojom terminológie, možnosťami jej zjednocovania a takisto vplyvom angličtiny na slovenskú terminológiu v predmetnej oblasti.

Všetky prednesené príspevky boli publikované v rovnomennom zborníku v rovnomennom zborníku (Neologizmy v terminológii marketingu. Vedecký seminár o problematike neologizmov v obchodnovedných disciplínach. Red. J. Levícká – K. Viestová. Bratislava: Slovenský národný korpus – Jazykovedný ústav E. Štúra SAV 2010. 138 s. ISBN 788073-999445), ktorý bol účastníkom k dispozícii už počas seminára. Okrem nich sa v ňom nachádza ďalších osem príspevkov vrátane dvoch českej proveniencie. Väčšina autorov, vysokoškolských pedagógov ekonomických fakúlt (z Vysokej školy ekonomickej v Prahe, Vysokej školy ekonomie a manažmentu verejnej správy v Bratislave, Masarykovej univerzity v Brne, Technickej univerzity vo Zvolene, Žilinskej univerzity v Žiline a Ekonomickej univerzite v Bratislave) dlhodobo spolupracuje aj v oblasti terminológie obchodnovedných disciplín. Témy zborníka sa dotýkajú všeobecných teoretických i praktických otázok, ako je problematika neologizmov (Jana Levícká, Milan Oreský, Jana Štofilová), možnosti zjednocovania terminológie v oblasti marketingu (Kristína Viestová) či terminológie v procese prekladu (František Drožen – Ladislav Šípek). Druhá časť autorov sa zameriava na konkrétnejšiu problematiku: terminologické plánovanie vo frankofónnych krajinách (Katarína Golec Karasová), vývoj pojmu „spotrebiteľ“ (Ivana Kocová), vplyv angličtiny na slovenskú terminológiu marketingu (Milada Pauleová, Katarína Ožvoldová), špecifikácia marketingovej terminológie v oblasti dopravy (Anna Križanová), problematika inovácií (Anna Zaušková – Anna Korvíniová), snaha o harmonizáciu pojmov, presné vymedzenie a odlišenie príbuzných termínov a hľadanie ekvivalentov v slovenčine (Lucia Horňáková, Vladislav Kaputa, Alena Klapalová, Alena Kusá – Miriam Olšiaková).

Zameranie zborníka i samotného seminára – **Neologizmy v terminológii marketingu** vyplýva z projektu MŠ SR a SAV VEGA 2/0091/09, ktorý Jazykovedný ústav E. Štúra SAV rieši v spolupráci s Obchodnou fakultou Ekonomickej univerzity v Bratislave. Tento projekt je priamym pokračovaním úspešne zavŕšeného grantu VEGA 1/0478/03 *Unifikácia terminológie obchodno-vedných disciplín ako predpoklad harmonizácie ekonomickej terminológie v rámci integračných procesov v podmienkach príprav SR na vstup do EÚ*, v rámci ktorého sa podarilo osloviť pomerne široký okruh konzultantov a zhromaždiť veľké množstvo reprezentatívnych terminologických údajov. Ako sa ukázalo, v čase ukončenia projektu nebola ani

odborná ani laická komunita pripravená na prijatie unifikovanej terminológie, a preto je na mieste pokračovať v analýze aktuálnych terminologických tém a ponúkať ich riešenia. Rozširovanie prehľadu o stave terminológie v tejto oblasti, ako aj o postojoch jej používateľov, podpora dialógu medzi odborníkmi a jazykovedcami o sporných termínoch je kľúčom k zjednocovaniu terminológie.

Témy, o ktorých sa na seminári diskutovalo a objavili sa aj v zborníku, možno zhrnúť do niekoľkých okruhov: 1. Determinologizácia terminológie obchodnovedných disciplín, vrátane kľúčového slova *marketing*, ktorá negatívne vplýva na jej stav a často vyúsťuje do viacvýznamovosti. Ako píše Kristína Viestová v príspevku *Perspektívy zjednocovania terminológie v oblasti marketingu* (s. 123 – 129); samotné slovo *marketing* sa už nepoužíva „len na označenie podnikateľskej filozofie či spôsobu riadenia firmy, ale označujú sa ním rôzne techniky, technológie, procesy, operácie, ktoré síce súvisia s marketingom, ale s pôvodným významom tohto slova majú iba veľmi málo spoločné“. – 2. Tradičným zdrojom nedorozumení je rozličné chápanie termínov a pojmov jednotlivými autormi predovšetkým vysokoškolských učebníc. – 3. V príspevku *Doprava – špecifická v marketingovej terminológii* (s. 56 – 64) Anna Križanová upozornila, že variantnosť či viacvýznamovosť vyplýva aj zo špecifického využívania marketingovej terminológie, napríklad v oblasti dopravy, pričom o posune vo význame si môže byť vedomá len úzka skupina odborníkov. – 4. Seminár nemohol obísť ani dobre známu viackoľajnosť terminológii danú jej vznikom a používaním v rozličných prostrediach: univerzitnom (vučovacom predmete), výskumnom (základný vedecký a aplikovaný výskum) a v praxi (praktická činnosť v podnikoch a inštitúciách rôzneho podnikateľského zamerania a rôznych jazykov). – 5. Variantnosť napokon môže vyplývať aj z rastúcej interdisciplinarity predmetnej disciplíny. Ako zdôrazňuje Alena Klápalová (*Pojmy reverznej logistiky – ako pracovať s anglickými termínmi v slovenčine a češtine*, s. 39 – 45), do marketingovej terminológie prenikajú termíny/pojmy, ktoré sú zaužívané v inej oblasti – napríklad *downgrading* či *upgrading* v informačnej technológii.

Na podujatí sa opäť dostala do popredia potreba stretávania sa a vyjasňovania si stanovísk predovšetkým medzi odbornou verejnosťou a lingvistami. Nedorozumenia či neznalosti sa objavujú už pri základných terminologických otázkach typu, čo je termín, čo sa skrýva za slovným spojením terminologický neologizmus a pod. Hoci mnoho odborníkov vyjadruje nespokojnosť so stavom odbornej slovnej zásoby v ich oblasti, len niektorí z nich majú snahu prispieť k jej usmerňovaniu a ešte menej z nich ovláda základné princípy terminologického manažmentu. V časti mladšej generácie dokonca pretrváva utkvелá predstava o tom, že termíny sa „vyrábajú v dielni Jazykovedného ústavu“ a odborník vlastne len počká na výsledok. Iní pod vplyvom rastúcej prítomnosti angličtiny v spoločnosti presadzujú možnosť ponechať termíny v pôvodnom anglickom tvare a podliehajú ilúzii, že v dnešnej dobe im už väčšina čitateľov porozumie. To všetko poukazuje na nevyhnutnosť vzdelávania odborníkov v oblasti tvorby terminológie.

Jana Levická

POKYNY PRE AUTOROV

Redakcia Jazykovedného časopisu prijíma príspevky spracované na počítači (v textovom editori **Microsoft Word**, font **Times New Roman**, veľkosť písma **12** a riadkovanie **1,5**). Príspevky možno zaslať e-mailom alebo na CD. V prípade, že sa v texte vyskytujú zvláštne znaky, tabuľky, grafy a pod. je potrebné odovzdať príspevok aj vytlačený.

Súčasťou štúdie, diskusného alebo rozhládového príspevku je abstrakt v angličtine alebo v nemčine v rozsahu 100 – 200 slov a zoznam kľúčových slov v jazyku abstraktu (3 – 8 slov).

Pri spracovaní príspevkov prosíme rešpektovať tieto zásady:

- pri mene a priezvisku autora je potrebné uviesť pracovisko,
- text príspevku má byť zarovnaný len z ľavej strany, slová na konci riadku sa nerozdeľujú, tvrdý koniec riadku sa používa len na konci odseku,
- odseky sa začínajú zarážkou,
- kurzíva sa spravidla používa pri názvoch prác a pri uvádzaní príkladov,
- polotučné písmo sa spravidla používa pri podnadpisoch a kľúčových pojmoch,
- číslo poznámky sa v texte označuje horným indexom, text poznámky je potrebné uviesť na konci príspevku,
- na literatúru sa v texte odkazuje priezviskom autora, rokom vydania a číslom strany v zátvorke (Horecký, 1956, s. 95),
- zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci príspevku (nie v poznámkovom aparáte) v abecednom poradí. Pokiaľ obsahuje viac položiek jedného autora, radia sa chronologicky. V príspevkoch v rubrikách Recenzie, Referáty a Kronika sa bibliografické údaje uvádzajú priamo v príspevku.

Bibliografické jednotky prosíme uvádzať v tejto úprave (vrátane typov písma):

- **knižná publikácia:**
ONDREJOVIČ, Slavomír: Jazyk, veda o jazyku, societa. Bratislava: Veda 2008. 204 s.
- **slovník:**
Slovník súčasného slovenského jazyka. 1. vyd. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006.
- **štúdia v zborníku:**
ĎUROVIČ, Ľubomír: Jazyk mesta a spisovný jazyk Slovákov. In: Sociolinguistica Slovaca 5. Mesto a jeho jazyk. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2000, s. 111 – 117.
- **štúdia v časopise:**
DOLNÍK, Juraj: Reálne vz. ideálne a spisovný jazyk. In: Jazykovedný časopis, 2009, roč. 60, s. 3 – 12.

Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Panská 26
e-mailový kontakt: gabam@juls.savba.sk